

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών
Σπουδών

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια

Διπλωματική Εργασία

Ήταν το σύστημα του Bretton Woods ένα σύστημα διεθνούς οικονομικής διακυβέρνησης ρυθμισμένο με τρόπο που να αποφεύγεται η διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων;

Επιβλέπων: Δημήτριος Κυρκιλής

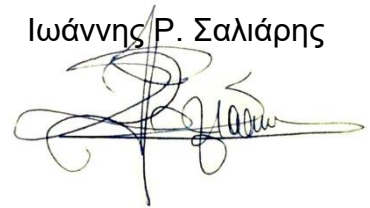
Συντάξας: Ιωάννης Ρ. Σαλιάρης

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ιωάννης Π. Σαλιάρης

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Ioannis P. Saliaris', with a long horizontal stroke extending to the right.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

*στην Αναστασία
και τους Ραφαήλ & Δημοσθένη*

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία διαρθρωτικά εστιάζεται σε δύο βασικούς άξονες. Ο πρώτος, αφορά στις Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις. Εκεί παρουσιάζεται και αναλύεται η έννοια της Οικονομικής Κρίσης και δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη των σημαινόντων αιτιών που οδηγούν στην εμφάνιση μίας Κρίσης και ακολούθως στη διεθνοποίηση της. Ο δεύτερος άξονας, σχετίζεται με το σύστημα Bretton Woods. Εκεί παρουσιάζεται η εξελικτική πορεία καθώς και η ωρίμανση της ιδέας για το Bretton Woods, ποιο ήταν το όραμα και πως αυτό τελικά υλοποιήθηκε και εφαρμόστηκε. Επιπλέον παρουσιάζονται κριτικά και οι κρίσεις που συντελέστηκαν όσο το σύστημα Bretton Woods ήταν σε ισχύ. Εν τέλει συνοψίζονται οι κανόνες και οι αρχές του συστήματος αυτού, καθώς και οι λόγοι που οδήγησαν στην κατάρρευσή του.

Έχοντας αναλύσει τα αίτια των διεθνών οικονομικών κρίσεων εξετάζεται κατά πόσο ένα σύστημα παρόμοιο ή παρεμφερές με αυτό του Bretton Woods θα μπορούσε να είναι η απάντηση στην τελευταία κρίση. Επιπλέον αναλύεται κατά πόσο έναν τέτοιο σύστημα, πέραν από εκ των υστέρων απάντηση, θα μπορούσε να την είχε αποτρέψει, τουλάχιστον περιορίζοντας τη διεθνοποίηση της. Τέλος, πραγματεύονται οι προϋποθέσεις που θα είχε η (επανα)στροφή προς ένα τέτοιο σύστημα και εξετάζεται η τυχόν εφικτότητά του. Η ανάλυση κλείνει με διαπιστώσεις και συμπεράσματα για το κατά πόσο το σύστημα Bretton Woods γενικά ή ένα εκ-συγχρονισμένο και τροποποιημένο Bretton Woods, αποτελεί ή θα μπορούσε να αποτελέσει μία ρεαλιστική και πραγματοποιήσιμη λύση, ως σύστημα διεθνούς οικονομικής διακυβέρνησης, κατάλληλη και ρυθμισμένη με τρόπο ώστε να αποφεύγεται η εμφάνιση, ή τουλάχιστον η διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων.

Σκοπός της εργασίας είναι η αναζήτηση των παθογενειών που μπορούν να οδηγήσουν σε μία διεθνή οικονομική κρίση, καθώς και η κριτική αντιπαράθεση τους με του θεσπισθέντες κανόνες του συστήματος Bretton Woods. Όστε εν τέλει, να απαντηθεί το ερώτημα εάν το σύστημα του Bretton Woods ήταν ένα σύστημα διεθνούς οικονομικής διακυβέρνησης ρυθμισμένο με τρόπο που

να αποφεύγεται η διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων, καθώς και εάν είναι θεμιτό καθώς και εφικτό να συσταθεί εκ νέου ένα σύστημα τύπου Bretton Woods, για την καλύτερη θωράκιση της παγκόσμιας οικονομίας από την εμφάνιση και διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων.

ABSTRACT

This dissertation focuses structurally on two main axes. The first concerns the International Economic Crisis in general. There the concept of the Economic Crisis is presented and analyzed. The Economic Crisis is defined analytically, and special emphasis is placed in highlighting the causes that lead to the emergence of a crisis and to its internationalization. The second axis is associated with the Bretton Woods system. Here the evolutionary process and the maturing of the idea for Bretton Woods is presented, the vision and how it was finally implemented. In addition, the crisis that occurred during the Bretton Woods system are critically reviewed. Finally, the rules and principles of this system, as well as the reasons that led to its collapse are summarized.

Having analyzed the causes of international financial crises, it is examined whether a system similar to that of Bretton Woods could be the answer to the latest crisis. It is also analyzed whether such a system could have prevented the crisis, at least by limiting its internationalization. Finally, the conditions for the (re)turn to such a system and the feasibility of it are discussed. The analysis concludes with the conclusions about whether the Bretton Woods system in general or a modified Bretton Woods system, is or could be a system of international economic governance suited in such a way as to avoid the emergence, or at least the internationalization of economic crises.

The aim of the thesis is to look for the pathogens that can lead to an international economic crisis, as well as to critically analyze them against the Bretton Woods system rules. Finally, the question is whether the Bretton Woods system was a system of international economic governance regulated in such a way as to avoid the internationalization of economic crises, and furthermore if it is possible to reintroduce a Bretton Woods type system, for the better shielding of the global economy from the emergence and internationalization of economic crises.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	xiii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	xiii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΓΕΝΙΚΑ.....	1
Η Δομή της Εργασίας.....	6
ΣΚΟΠΟΣ.....	7
ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ / ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ	7
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ	9
1.1. ΓΕΝΙΚΑ.....	9
1.2. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ	11
1.3. ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ.....	12
1.3.1. Σύμφωνα με Προσδιοριστικά Σημεία.....	13
1.3.2. Σύμφωνα με Αίτια.....	18
1.3.3. Σύμφωνα με Μέγεθος και Έκταση.....	21
1.3.4. Συμπεράσματα επί της Τυπολογίας των Οικονομικών Κρίσεων .	25
1.4. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΕΓΑΛΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ	27
1.4.1. 1930, η Μεγάλη Ύφεση.....	27
1.4.2. 1982, η Κρίση του Μεξικό	29
1.4.3. 1988, η Ρωσική Κρίση.....	30
1.4.4. 1994, η Κρίση Μεξικανικής Τεκίλας.....	30
1.4.5. 1997, η Κρίση της Νοτιοανατολικής Ασίας	31
1.4.6. 2007, η Τελευταία Κρίση	32
1.4.7. Συμπεράσματα επί του Ιστορικού των Οικονομικών Κρίσεων.....	34

1.5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	34
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ «BRETTON WOODS».....	37
2.1. ΓΕΝΙΚΑ	37
2.2. BRETTON WOODS.....	39
2.2.1. Οι Απαραχές του <i>Συστήματος Bretton Woods</i>	40
2.2.2. Σχεδιασμός του <i>Συστήματος Bretton Woods</i>	42
2.2.3. Υλοποίηση του <i>Συστήματος Bretton Woods</i>	46
2.2.4. Λειτουργία του <i>Συστήματος Bretton Woods</i>	49
2.2.5. Ο Απόηχος του <i>Συστήματος Bretton Woods</i>	58
2.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	60
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΕΝΑ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΥΠΟΥ BRETTON WOODS ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΠΟΤΡΟΠΗΣ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ	63
3.1. ΓΕΝΙΚΑ	63
3.2. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ 1971.....	65
3.2.1. Το Διεθνές Οικονομικό Σύστημα Αμέσως μετά την Κατάρρευση του <i>Συστήματος Bretton Woods</i>	65
3.2.2. Το Διεθνές Οικονομικό Σύστημα Μέχρι Πριν από την <i>Τελευταία Κρίση</i>	67
3.3. ΕΝΑ ΤΥΧΟΝ ΝΕΟ BRETTON WOODS	69
3.3.1. Σταθερές ή Ευέλικτες Συναλλαγματικές Ισοτιμίες.....	69
3.3.2. Δυνατότητα Ανασκευής Αιτιών Διεθνοποίησης των Οικονομικών Κρίσεων	72
3.3.3. <i>Ηθικό Έλλειμα του Συστήματος Bretton Woods</i>	74
3.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	74
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	83

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Τυπολογία Οικονομικών Κρίσεων (κατόπιν εμπλουτισμού της αντίστοιχης των Rakickas και Vasiliauskaite) (Rakickas & Vasiliauskaite, 2012, p. 38)	26
Διάγραμμα 2: Αποθεματικά νομισματικού χρυσού και δολαρίων για τις Η.Π.Α. και για το λοιπό κόσμο. (Bordo, 1993, p. 39).....	53

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Ένας άνεργος άντρας στέκεται έξω από εγκαταλελειμμένο μαγαζί στο Σαν Φρανσίσκο, Καλιφόρνια, ΗΠΑ (Dorothea Lange - Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum).	1
Εικόνα 2: Η σύσκεψη στο Bretton Woods, Ιούλιος 1944. (UN Photo)	5

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος.» (Πρωταγόρας)

Εικόνα 1: Ένας άνεργος άντρας στέκεται έξω από εγκαταλελειμμένο μαγαζί στο Σαν Φρανσίσκο, Καλιφόρνια, ΗΠΑ (Dorothea Lange - Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Ο όρος «κρίση» αποτυπώνει την ξαφνική, συγκεκριμένη και φανερή απόκλιση από ένα σταθερό σύστημα κανόνων και προδιαγραφών. Η απόκλιση αυτή μετουσιώνεται ως η μετάβαση σε μία κατάσταση η οποία καθορίζει τη μελλοντική σταθερότητα ενός τομέα, ενός οργανισμού, ενός κράτους κ.τ.λ. Αποτελεί δε, ένα αποφασιστικό σημείο και σημείο καμπής ουσιαστικά, το οποίο

μπορεί δυνητικά να αποτελέσει απαρχή σημαντικών μέχρι και αναθεωρητικών εξελίξεων.

Κρίσεις αναδύονται -σαφώς- σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, παραμένει όμως ο όρος κυρίως πολιτικός. Οι κρίσεις είναι ένα χαρακτηριστικό της πολιτικής ζωής. Ως γεγονότα δε, δεν είναι ασυνήθιστα και δεν πρέπει να θεωρούνται ως τέτοια. Οι κρίσεις συμπεριλαμβάνονται στην κανονική ροή των εξελίξεων και προκύπτουν και εστιάζονται σε ένα σαφώς καθορισμένο ζήτημα. Επίσης δεν είναι απαραίτητα αρνητικές, καθώς προσφέρουν τη δυνατότητα για αποσαφήνιση καταστάσεων και δυναμικών ή άλλων συμφερόντων. (Κουσκουβέλης, 1997, σσ. 101, 102) Ο σωστός δε, χειρισμός τους δύναται να δημιουργήσει και ευκαιρίες, διότι μπορούν να λειτουργήσουν ως σημείο επαναφοράς¹ (και όχι απαραίτητα μόνο για το αδύναμο μέρος) και να δώσουν την ευκαιρία να καλυφθούν διαφορές που ήταν δυσθεώρητες μεγάλες πριν από την εκδήλωση της κρίσης.

Τα ανωτέρω καθιστούν τη στρατηγική διαχείρισης και τον χειρισμό μίας κρίσης ιδιαίτερα σημαίνουσα διαδικασία. Ο χειρισμός κρίσεων αφορά στην ενδελεχή μελέτη και πρόβλεψη των κινδύνων που ενδέχεται να απειλήσουν ένα κράτος, σύστημα κρατών ή το Διεθνές Σύστημα. Σκοπός του χειρισμού κρίσεων είναι η μείωση της αβεβαιότητας και η λήψη όλων των απαιτούμενων μέτρων – εκδήλωση ενεργειών και εφαρμογή διαδικασιών – πριν, κατά την διάρκεια και μετά από την κρίση. Ωστε είτε να αποφευχθεί, είτε να αντιμετωπιστεί η κρίση με τρόπο που να εξασφαλίζεται το *status quo ante*. Εάν δεν επιτευχθεί η διασφάλιση του *status quo ante*, τότε ο σκοπός μετατοπίζεται στον περιορισμό της έκτασης και της έντασης των απωλειών. Ιδανικά ο εύστοχος χειρισμός μίας κρίσης θα οδηγήσει σε βελτίωση της πρότερης κατάστασης ή / και στη δημιουργία συνθηκών αποτροπής της επανεμφάνισης της.

Περνώντας από την πολιτική ζωή -γενικά- στην οικονομική ζωή -ειδικά- και εξειδικεύοντας στην *οικονομική* κρίση, πρόκειται για ένα φαινόμενο που ενέχει τα ως άνω γενικά χαρακτηριστικά και περαιτέρω -ειδικότερα-

¹ reset point

χαρακτηρίζεται από μία *ξαφνική, συγκεκριμένη και φανερή* μείωση της οικονομικής δραστηριότητας² εντός ενός συστήματος. Αποτελεί σημείο ασυνέχειας στην αναμενόμενη ροή των γεγονότων, την οποία την διακόπτει επιδρώντας στην ομαλή λειτουργία του. Εκδηλώνεται δε, αιφνιδιαστικά και μεταβάλλει την (αναμενόμενη) εξέλιξη του εν λόγω συστήματος. (Κότιος & Παυλίδης, 2012) Ο κύριος δείκτης δε, της ως άνω οικονομικής δραστηριότητας που συρρικνώνεται από η διακοπή της ομαλής λειτουργίας του συστήματος είναι οι επενδύσεις, οι οποίες ουσιαστικά καθορίζουν την πορεία των άλλων οικονομικών μεγεθών. (Κουφάρης, 2010) Αποτελεί τέλος, ως συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας το *alter ego* της οικονομικής ανάπτυξης και μέρος μίας κυκλικής και επαναλαμβανόμενης διακύμανσης. (Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2009, p. 30) Μεγάλο δε μέρος της οικονομικής επιστημονικής μελέτης είναι αφιερωμένη στην αποτροπή και εξομάλυνση των οικονομικών κρίσεων.

Οι οικονομικές κρίσεις ανάλογα με το εύρος και την επίδραση που ασκούν μπορούν να διαχωριστούν αδρά σε εθνικές, περιφερειακές³ και διεθνείς (ο διαχωρισμός και η τυπολογία των κρίσεων παρουσιάζεται αναλυτικά στο Υποκεφάλαιο 1.3.) Οι δύο πρώτες κατηγορίες, αφορούν σε κρίσεις, που ανεξάρτητα από την αντικειμενική τους σοβαρότητα και ένταση, είναι περιορισμένης γεωγραφικής – χωρικής έκτασης. Ανεξάρτητα από την ισχύ τους μπορεί να περιοριστούν ώστε να μην *μεταπηδήσουν* σε γειτονικούς χώρους και να επεκταθούν. Οι διεθνείς (ή διεθνοποιημένες) κρίσεις από την άλλη, μοιάζουν να εξαπλώνονται ανεξέλεγκτα και κατά το μάλλον και ήττον, αφ' ης στιγμής ξεκινήσουν τίποτα δεν μπορεί να τις περιορίσει και να τις σταματήσει.

Η ανεξέλεγκτη εξάπλωση και επέκταση της κρίσης ήταν εμφανής και χαρακτηριστική κατά την κρίση του 2007.⁴ Τότε τα γεγονότα αλλά και οι επιλογές της Κυβέρνησης των Η.Π.Α., οδήγησαν στην κατάρρευση και πτώχευση της Lehman Brothers (2008). Το συμβάν αυτό, είχε *δυσανάλογα* μεγάλο

² Ως οικονομική δραστηριότητα εννοούνται τα μακροοικονομικά μεγέθη μίας οικονομίας, όπως το εθνικό προϊόν, η απασχόληση, οι τιμές και βέβαια οι επενδύσεις κ.λπ.

³ Με την έννοια του «regional».

⁴ Από τούδε «τελευταία κρίση».

αντίκτυπο⁵ στην διεθνή οικονομία, πέραν της αμερικανικής (οικονομίας). Η Lehman Brothers, ήταν μία αμερικανική τράπεζα (η τέταρτη σε μέγεθος στις Η.Π.Α.), η οποία συμμετείχε σε τριάντα διεθνή συστήματα πληρωμών, διακανονισμού και φύλαξης τίτλων, ως μέλος. Οι υποχρεώσεις της απέναντι στον επενδυτικό κόσμο ήταν 600 δισεκατομμύρια δολάρια και είχε συνάψει συμβάσεις παραγωγών, αξίας τρισεκατομμυρίων, τόσο με διεθνείς τράπεζες όσο και με θεσμικούς επενδυτές. Η απόφαση να αφεθεί να πτωχεύσει, προκάλεσε δέος -αν μη τι άλλο- και με την ανησυχία για το ποια ή ποιες τράπεζες θα την ακολουθούσαν, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις που επέτρεψαν την ουσιαστικά στιγμιαία μετάδοση -ανεξέλεγκτη εξάπλωση και επέκταση- της κρίσης στις παγκόσμιες κεφαλαιαγορές. (Καραμούζης, 2009, σ. 11) Ο αντίκτυπος αυτός και η ροή των μετέπειτα γεγονότων τονίζουν και εν τέλει αποτυπώνουν την έκταση και το βάθος της σύγχρονης (οικονομικής) αλληλεξάρτησης ως χαρακτηριστικό του Διεθνούς συστήματος σήμερα.⁶ Η δε έκταση είναι πρόδηλη από την παγκοσμιότητα της κρίσης, ενώ το βάθος από την ένταση των επιπτώσεων αυτής, δηλαδή τελικά από το κόστος της για τις επιμέρους χώρες και τους πολίτες τους.

Αναζητώντας παράδειγμα αντίστοιχης έκτασης και επέκτασης κρίσης από το παρελθόν και απορρίπτοντας τις περιφερειακές κρίσεις (όπως αυτές τις δεκαετίες του 1990),⁷ καθώς και άλλες προγενέστερες, καταλήγουμε τελικά στη δεκαετία του 1930. Εκεί παρατηρούμε μία ενδιαφέρουσα -κατ' ελάχιστον- συγγένεια της τελευταίας σύγχρονης κρίσης που κορυφώθηκε με την πτώχευση της Lehman Brothers το 2008, με τη *μεγάλη ύφεση*⁸ που ξεκίνησε από το χρηματιστήριο αξιών της Νέας Υόρκης το 1929. (Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2009, pp. 14-22) Σαφώς υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δύο κρίσεων, άλλωστε η διαφορετικότητα υπογραμμίζεται από τη

⁵ Το «δυσανάλογα» έγκειται στο ότι αποτέλεσε το έναυσμα για κάτι πολύ μεγαλύτερης τάξης μεγέθους από την ίδια.

⁶ Όπως αυτή αποτυπώνεται (μεταξύ άλλων) αναλυτικά στο βιβλίο των Keohane και Nye, *Power and Interdependence*. (Keohane & Nye, 2011)

⁷ Π.χ. την Ιαπωνική κρίση και αυτή των Βορείων χωρών στις αρχές του 1990 ή την Ασιατική κρίση στα τέλη του 1990.

⁸ Παγκόσμια Οικονομική Ύφεση – Great depression, από τούδε «μεγάλη ύφεση».

χρονολογική διαφορά μεταξύ των, παραμένουν όμως ικανές ομοιότητες που συνιστούν και στοιχειοθετούν την προαναφερθείσα συγγένεια.

Μετά τη *μεγάλη ύφεση* του 1930 και για να αποτραπεί η επανάληψη κάτι αντίστοιχου ή παρεμφερούς, προέκυψε μετά από μελέτη και από τις δύο πλευρές του Ατλαντικού Ωκεανού, η ιδέα που οδήγησε το 1944 στο Bretton Woods του New Hampshire των Η.Π.Α. Στο Bretton Woods δομήθηκε ένα σύστημα⁹ που ως στόχο είχε να καθορίσει τον τρόπο λειτουργίας της διεθνούς οικονομία στην μεταπολεμική περίοδο που αναμενόταν να ξεκινήσει σύντομα μετά την ήττα των Δυνάμεων του Άξονα, όπερ και εγένετο, αλλά και να αποτρέψει την (επαν)εμφάνιση (διεθνοποιημένων) οικονομικών κρίσεων.

Εικόνα 2: Η σύσκεψη στο Bretton Woods, Ιούλιος 1944. (UN Photo)

Προκύπτει -πλέον- όμως η απορία, εάν οι προϋποθέσεις και οι κανόνες του συστήματος Bretton Woods¹⁰ θα μπορούσαν να είχαν αποτρέψει ή συμβάλει στην έγκαιρη διαχείριση της μεγάλης ύφεσης και πολύ περισσότερο

⁹ Από τούδε «σύστημα Bretton Woods».

¹⁰ Θα πρέπει να εξεταστούν ξεχωριστά η αρχική πρόθεση για θέσπιση συγκεκριμένων κανόνων και το τι τελικά συμφωνήθηκε.

βέβαια εάν θα είχαν αντίστοιχη επίδραση στην -χαρακτηριζόμενη συγγενή- *τελευταία κρίση*. Με άλλα λόγια, θα ήταν ικανό το *σύστημα Bretton Woods* να επιδράσει στη διεργασία διεθνοποίησης μίας κρίσης που έχει προκύψει από σύγχρονους κερδοσκοπικούς αλγόριθμους; Συνεχίζοντας, επεκτεινόμενος ο προβληματισμός, οδηγεί στην ερώτηση εάν θα μπορούσε το *σύστημα Bretton Woods* να διαχειριστεί τη διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων γενικότερα. Εάν δηλαδή, το σύνολο που χαρακτηρίζεται ως το *σύστημα Bretton Woods*, μπορεί να επιδρά αποτελεσματικά στις γενεσιουργές αιτίες των διεθνών οικονομικών κρίσεων ή στους παράγοντες αυτούς που οδηγούν στη διεθνοποίηση μία κρίσης. Στο πλαίσιο αυτό κινείται η παρούσα εργασία.

Η Δομή της Εργασίας

Η μελέτη διαρθρωτικά εστιάστηκε σε δύο βασικούς άξονες. Ο πρώτος που αναλύεται στο **Κεφάλαιο 1**, αφορά στις Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις. Εκεί παρουσιάζεται και αναλύεται η έννοια της Οικονομικής Κρίσης. Ορίζεται η Οικονομική Κρίση αναλυτικά και δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη των σημανόντων αιτιών (και όχι αφορμών) που οδηγούν στην εμφάνιση μίας Κρίσης και ακολούθως (υπό προϋποθέσεις) στη διεθνοποίηση της. Ο δεύτερος άξονας, που αναλύεται στο **Κεφάλαιο 2**, σχετίζεται με το *σύστημα Bretton Woods*. Εκεί παρουσιάζεται η εξελικτική πορεία καθώς και η ωρίμανση της ιδέας για το Bretton Woods. Παρουσιάζεται και αναλύεται ποιο ήταν το όραμα και πως αυτό τελικά υλοποιήθηκε και εφαρμόστηκε. Επιπλέον παρουσιάζονται κριτικά και οι οικονομικές κρίσεις που συντελέστηκαν όσο το *σύστημα Bretton Woods* ήταν σε ισχύ. Εν τέλει συνοψίζονται οι κανόνες και οι αρχές του συστήματος αυτού, αλλά και οι λόγοι που οδήγησαν στην κατάρρευσή του.

Έχοντας αναλύσει τα αίτια των διεθνών οικονομικών κρίσεων στο Κεφάλαιο 1 και το *σύστημα Bretton Woods* στο Κεφάλαιο 2, εξετάζεται στο **Κεφάλαιο 3**, κατά πόσο ένα σύστημα παρόμοιο ή παρεμφερές με αυτό του Bretton Woods θα μπορούσε να είναι η απάντηση στην *τελευταία κρίση*. Επιπλέον αναλύεται κατά πόσο έναν τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να την είχε αποτρέψει ή τουλάχιστον να περιορίσει τη διεθνοποίηση της. Τέλος, πραγματεύονται οι προϋποθέσεις που θα είχε η (επανα)στροφή προς ένα τέτοιο σύστημα και

εξετάζεται η τυχόν εφικτότητα του. Το Κεφάλαιο 3 κλείνει με διαπιστώσεις και συμπεράσματα για το κατά πόσο το *σύστημα Bretton Woods* γενικά ή ένα εκσυγχρονισμένο και τροποποιημένο Bretton Woods, αποτελεί ή θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σύστημα διεθνούς οικονομικής διακυβέρνησης κατάλληλο και ρυθμισμένο με τρόπο ώστε να αποφεύγεται η εμφάνιση, ή τουλάχιστον η διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός είναι η αναζήτηση και ο σαφής προσδιορισμός των παθογενειών που αθροιστικά ή και μεμονωμένα μπορούν να οδηγήσουν σε μία διεθνή οικονομική κρίση (στη διεθνοποίηση μίας οικονομικής κρίσης), καθώς και η κριτική αντιπαραβολή τους με του θεσπισθέντες κανόνες του συστήματος Bretton Woods. Όστε εν τέλει, να απαντηθεί το ερώτημα εάν το σύστημα του Bretton Woods ήταν ένα σύστημα διεθνούς οικονομικής διακυβέρνησης ρυθμισμένο με τρόπο που να αποφεύγεται η διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων, καθώς και εάν είναι θεμιτό καθώς και εφικτό να συσταθεί εκ νέου ένα σύστημα τύπου Bretton Woods, για την από τούδε καλύτερη θωράκιση της παγκόσμιας οικονομίας από την εμφάνιση κατ' αρχήν και κυρίως από τη διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ / ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ

Η παρούσα εργασία στηρίζεται στις θέσεις που παρουσιάστηκαν στο γενικό μέρος της εισαγωγής, ειδικότερα:

- Η *τελευταία κρίση* (του 2007) είναι μία διεθνής κρίση που συγγενεύει με τα γεγονότα που πυροδότησαν την *μεγάλη ύφεση* (του 1930) και λιγότερο με τις περιφερειακές κρίσεις των τελευταίων δεκαετιών. (Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2009, p. 14)
- Οι κρίσεις κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του συστήματος Bretton Woods δεν είχαν το διεθνοποιημένο χαρακτήρα της μεγάλης ύφεσης του 1930, αλλά ούτε της πρόσφατης κρίσης του 2007.

- Κατά τη μελέτη της ξένης βιβλιογραφίας, υπάρχουν τα ζεύγη όρων *global & international* και *financial & economic*. Οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται ανάλογα με τον κατά περίπτωση γράφοντα και την περίπτωση. Στην παρούσα εργασία, το πρώτο ζεύγος μεταφράζεται αμιγώς ως *Διεθνής*, ενώ όπου χρησιμοποιείται ο όρος *Παγκόσμια*, γίνεται αποκλειστικά για emphaticούς λόγους. Το δεύτερο ζεύγος, μεταφράζεται κατά περίπτωση ως *χρηματοπιστωτική* ή *οικονομική*, ανάλογα όχι με την αυστηρή (μονοσήμαντη) κατά περίπτωση μετάφραση, αλλά λαμβάνοντας μέριμνα να χρησιμοποιείται ο κάθε όρος ομοιόμορφα σε όλη την έκταση της παρούσας εργασίας.

- Τέλος, σε περίπτωση απαρίθμησης (π.χ. α. , β. κ.λπ. ή (1) , (2) κ.λπ.), η πηγή αναγράφεται μετά την άνω και κάτω τελεία (:) που προηγείται και αφορά στο σύνολο των απαριθμουμένων. Τυχόν επιπλέον βιβλιογραφικές αναφορές επισημαίνονται κατάλληλα στη ροή της απαρίθμησης.

«Πάει ο καιρός όπου ένα επιτήδευο μηδενικό απαιτούσε το σεβασμό, επειδή κατάφερε να σκαρφαλώσει σε μια καθέδρα. [...] Η αντίληψη πως έτσι και κατόρθωσες να «φτάσεις» δεν έχεις πια για τίποτα να γνοιαστείς ανήκει στην ιστορία. Ανατέλλει μια εποχή όπου ο κάθε ενδιαφερόμενος θα ξέρει πως το δύσκολο δεν είναι ν' ανέβεις, αλλά να σταθείς. Πως η πολιτεία σου και μόνη θα σε στηρίζει, όχι ο τίτλος.» (Τερζάκης, 1963)

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ

1.1. ΓΕΝΙΚΑ

Οι αμερικανοί οικονομολόγοι Carmen Reinhart και Kenneth Rogoff αποτυπώνουν στην μελέτη τους *Τούτη τη φορά είναι αλλιώς – οκτώ αιώνες οικονομικής τρέλας*, την απατηλότητα της οποιασδήποτε αίσθησης σταθερότητας αφορούσα σε συναλλαγματικές ισοτιμίες, στην σταθερότητα των τραπεζών ή και χωρών. Παρουσιάζουν ότι ανά πάσα στιγμή κάποιου τύπου οικονομική κρίση μαστίζει κάποιο ή κάποια κράτη, είτε πρόκειται για τράπεζες που καταρρέουν ή για υπερπληθωρισμό ή ακόμα και για πτώχευση κάποιου κράτους. Καταδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό μεταξύ άλλων, ότι η οικονομικές κρίσεις (και εκείνες που είναι παγκόσμιας εμβέλειας) δεν αποτελούν την εξαίρεση αλλά μάλλον τον κανόνα της οικονομικής μας ζωής. Υποστηρίζουν δε, τρόπον τινά, ότι η οικονομία δεν είναι απλά και μόνο επιρρεπής στις κρίσεις, αλλά ότι πέραν και πολύ περισσότερο αυτού, οι κρίσεις αποτελούν σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης, εξέλιξης και μετεξέλιξης της οικονομίας. (Reinhart & Rogoff, 2011) Οι κρίσεις αποτελούν τα ορόσημα, με βάση τα οποία αποτιμάται η οικονομία και αξιολογούνται οι προσπάθειες και οι μεταρρυθμίσεις. Καταδεικνύουν δε, τους συνδυασμούς πρακτικών και ενεργειών που έχουν υφεσιακή επίδραση και επαναπροσδιορίζουν το δέον γενέσθαι, επιβάλλοντας διορθωτικά ή και περιοριστικά μέτρα.

Το σημαίνον μερίδιο και τη βαρύτητα που κατέχουν οι οικονομικές κρίσεις στις οικονομικές εξελίξεις, δεν τις καθιστά σε καμία περίπτωση διαρκές φαινόμενο. Υπάρχουν ανάμεσα στις *κρυσιακές εκρήξεις* διαστήματα

ισορροπίας (όπως άλλωστε η περίοδος 2003 έως 2007) και αδιατάρακτης οικονομικής εξέλιξης και ανάπτυξης. Σε τέτοιες περιόδους τίποτα δεν δείχνει (εμφανώς) να ειδοποιεί για την επερχόμενη κρίση. Παρότι δε, η βεβαιότητα ότι θα ακολουθήσει αργά ή γρήγορα μία επόμενη κρίση είναι ιστορικό δεδομένο, φαίνεται κάθε επόμενη κρίση να προκαλεί ανείπωτη έκπληξη. Δεν είναι όμως η ανάδυση της κρίσης το εκπληκτικό, αλλά μάλλον η βαθιά ριζωμένη (λανθασμένη) ιδέα ότι ο καπιταλισμός δεν παράγει και δεν προάγει την αστάθεια και τις κρίσεις. Ο καπιταλισμός όμως, ως το πιο δυναμικό οικονομικό-κοινωνικό σύστημα που έχει *εφευρεθεί*, παρακινεί και προαγάγει την καινοτομία και την με κάθε μέσο δημιουργία κέρδους· η σταθερότητα σε αυτό υπάρχει μόνο ως τυχόν προαίρεση. Με αποτέλεσμα κρίσεις να εμφανίζονται τακτικά· συχνά δε μία κρίση προκαλεί αλυσιδωτές και επεκτεινόμενες κρίσεις. (von Petersdorff-Campen, 2012) Είναι στην εγγενή ανταγωνιστική φύση του καπιταλισμού το *υπέρ τα εσκαμμένα πηδάν* και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί θεμελιώδης κανόνας του. Αυτή όμως η έφεση προς την πρωτοπορία γεννά πρακτικές και οδηγεί σε ενέργειες και μονοπάτια με συχνά απρόβλεπτες γενικότερες επιδράσεις, σε συνδυασμό δε με τις αυξανόμενες πιέσεις που ασκούνται στους παραγωγικούς συντελεστές (στο βωμό του κέρδους και της ανάπτυξης), δημιουργούνται -συχνά αθέλητα- αθέμιτες συνθήκες – προϋποθέσεις για την εμφάνιση οικονομικών κρίσεων.

Στην παρούσα εργασία, όταν γίνεται λόγος για Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις¹¹ (με την έμφαση να βρίσκεται στον όρο *Διεθνείς*), το *Διεθνείς* δεν αφορά γενικά σε (όλες τις) κρίσεις που ξεπερνούν τα σύνορα της γενέτειρας τους. Η έμφαση στον όρο αυτό πηγάζει από την πρόθεση και προσπάθεια να διαχωριστούν οι μεγάλες εθνικές και περιφερειακές κρίσεις από τις κρίσεις εκείνες που επηρέασαν την καθημερινότητα της πλειονότητας των πολιτών των σύγχρονων χωρών, ήτοι από τις *Διεθνείς* κρίσεις. Στο παρόν Κεφάλαιο θα παρουσιαστούν ορισμοί για την έννοια της Οικονομικής Κρίσης καθώς και η τυπολογία της και ένα σύντομο ιστορικό των Μεγάλων και Διεθνών Κρίσεων ούτως ώστε να εξαχθούν -κατά το δυνατόν- (ασφαλή) συμπεράσματα ως προς

¹¹ Global Financial Crisis

τα αίτια πρόκλησης των Διεθνών Οικονομικών Κρίσεων, οπότε και επίγνωση ως προς τις πιθανές ενέργειες πρόληψης και αντιμετώπισης αυτών.

1.2. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Στις οικονομικές κρίσεις, συμβαλλόμενα μέρη -από διάφορες χώρες- που αλληλοδεσμεύονται μέσω ποικιλόμορφων οικονομικών συμβάσεων, εμφανίζουν και συντηρούν (βάσιμες ή μη) ανησυχίες, ότι οι αντισυμβαλλόμενοί τους δεν θα τις τιμήσουν. (Market Business News, n.d.) Το γεγονός αυτό, αποτελεί *per se* μια διατάραξη στις χρηματοπιστωτικές αγορές τέτοια, ώστε οι τελευταίες να μην είναι σε θέση να διοχετεύσουν τα κεφάλαια τους αποτελεσματικά και σε επικερδής επενδυτικές επιλογές. Είναι προφανές όμως, ότι κατ' αυτόν το τρόπο, οι αγορές εν γένει, δεν μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά. Η αναποτελεσματικότητα δε αυτή των αγορών οδηγεί βαθμιαία σε οξεία συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας που επηρεάζει ταυτόχρονα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, αγορές, εταιρείες και καταναλωτές – ιδιώτες. (Mishkin, 1991, p. 7) Οι ιδιώτες, ως ξεχωριστή, ειδική, αλλά και κύρια κατηγορία αλληλεπίδρασης με τις αγορές, φοβούμενοι για την περιουσία τους, συμβάλλουν και εν τέλει ενισχύουν τέτοιες κρίσεις μέσω μαζικών αναλήψεων καθώς και μέσω της μετατροπής των χρημάτων τους σε αντικείμενα *σταθερής* (ή φαινομενικά *σταθερής*) αξίας όπως σε χρυσό. Ως αποτέλεσμα, τα τραπεζικά ιδρύματα, για να ικανοποιήσουν τα αιτήματα των πελατών τους, ουσιαστικά παύουν ή περιορίζουν την κίνηση και τη διάθεση κεφαλαίων (π.χ. δάνεια), απαιτούν πρόωρη εξόφληση αυτών (δανείων και άλλων χρηματοπιστωτικών προϊόντων), ρευστοποιούν κεφάλαια, αυξάνουν τις απαιτήσεις εξασφάλισης κ.α. Όλα αυτά ασκούν, περαιτέρω προς τα κάτω, πίεση στην αξία του ενεργητικού τους, γεγονός που με τη σειρά του δυσχεραίνει τους ισολογισμούς αυτών των τραπεζικών ιδρυμάτων και που αυτά με τη δική τους σειρά επιδρούν αρνητικά στις αγορές. (Financial Times, n.d.) Έτσι, αργά και περιορισμένα στην αρχή και ακολούθως όλο και περισσότερο και ταχύτερα, εν είδει χιονοστιβάδας υλοποιούνται οι κατάλληλες κρισιακές προϋποθέσεις. Μέχρις ότου δεν μπορούν πλέον να παραβλεφθούν και η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης γίνεται αναγκαστικά και *de facto* αποδεκτή.

Από την αρχή μίας οικονομικής κρίσης σε εξέλιξη, παρατηρείται -κατ' αρχήν- απουσία αξιόπιστης αλλά και επαληθεύσιμης πληροφόρησης για την επίδραση της, κυρίως σε σχέση με την βιωσιμότητα των τραπεζικών ιδρυμάτων. Οι (αρνητικές) προσδοκίες δε και ειδικότερα η ανησυχία και ο φόβος τείνουν να ωθούν και να επιταχύνουν την κατάρρευση των τιμών (των αξιών)¹², οδηγώντας τελικά τις αγορές σε αδιέξοδο (πάγωμα). Εξ αιτίας αυτών οι χρηματοπιστωτικές – οικονομικές κρίσεις και η εξομάλυνση τους, είναι στενά συνδεδεμένες και συσχετισμένες με την αδήριτη ανάγκη για αντικειμενική πληροφόρηση, ικανή να οδηγήσει προς την *αποκατάσταση εμπιστοσύνης* των καταναλωτών – ιδιωτών, επενδυτών στις επηρεαζόμενες αγορές, ιδρύματα και οικονομικά προϊόντα. (Wernicke, 2009, p. 6) Η προαναφερθείσα απώλεια εμπιστοσύνης, μπορεί κατ' αρχάς να αφορά σε μεμονωμένα προϊόντα και τομείς. Τέτοια είναι οι μετοχές, τα κρατικά ομόλογα, οι τραπεζικές καταθέσεις, οι τίτλοι (με υποθήκες), οι ασφαλιστικές (και άλλες) συμβάσεις, τραπεζικά ιδρύματα, κυβερνήσεις – χάραξη πολιτικής κ.λπ. Μπορεί όμως η απώλεια εμπιστοσύνης να είναι και ευρύτερη και γενική. Κατ' επέκταση ανάλογα με τον τομέα ή τους τομείς, που κλόνισαν την προς αυτούς εμπιστοσύνη, δημιουργείται ένας διαφορετικός τύπος κρίσης. (Gächter & Silgoneer, 2017, p. 10) Η σημαντικότητα δε του προσδιορισμού του είδους και του τύπου -κάθε φορά- της οικονομικής κρίσης (θέμα που πραγματεύεται το επόμενο Υποκεφάλαιο 1.3.), έγκειται στη διαφορετικότητα των ενεργειών, μέτρων και πρακτικών που απαιτούνται για την επαρκή αντιμετώπισή της χωρίς ανεπιθύμητες παρενέργειες.

1.3. ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Έχουν γίνει πολυάριθμες προσπάθειες σύνταξης μίας πλήρους τυπολογίας των οικονομικών κρίσεων. Ανάλογα με το σημείο έμφασης του συγγραφέα ή των συγγραφέων, εμφανίζονται (κάποιες) διαφοροποιήσεις στις τυπολογίες αυτές. Παρόλα αυτά υπάρχει σχετική ομοιομορφία. (Claessens & Kose, 2013, pp. 11-22) Στην παρούσα εργασία θα παρουσιαστεί μία παραλλαγή της τυπολογίας που παρουσιάζεται στη σχετική εργασία των Evaldas Racickas και

¹² Των αξιών ή αλλιώς της αξίας των περιουσιακών στοιχείων.

Asta Vasiliauskaite (Rakickas & Vasiliauskaite, 2012) εμπλουτισμένη και από άλλες πηγές, όπως αυτές αναφέρονται στη ροή του κειμένου.

Οι οικονομικές κρίσεις σαφώς έχουν διαφορετικές κατά περίπτωση εκφάνσεις και μπορούν να λάβουν διάφορες μορφές. Οι εκφάνσεις αυτές επιδρούν στον προσδιορισμό των τύπων των κρίσεων. Παράλληλα όμως, στους προσδιορισμούς των τύπων των κρίσεων επιδρούν και οι ποικίλες θεωρίες που εκπονούνται επεξηγηματικά στις κατά περίπτωση και περίοδο αναδυόμενες κρίσεις. Παραμένει δε βέβαιο και προφανώς ισχύει σε σχεδόν κάθε περίπτωση, ότι κατά τον διαμοιρασμό και ταξινόμηση οι τύποι και οι κατηγορίες των κρίσεων παρουσιάζουν και επικαλύψεις. Θα παρουσιαστούν εδώ οι τύποι των οικονομικών κρίσεων όπως προκύπτουν σύμφωνα κατ' αρχάς με τα προσδιοριστικά τους σημεία (Υποκεφάλαιο 1.3.1.), σύμφωνα με τα αίτια που οδήγησαν σε αυτήν (Υποκεφάλαιο 1.3.2.) και τέλος σύμφωνα με το μέγεθος και την έκταση της κρίσης (Υποκεφάλαιο 1.3.3.)

1.3.1. Σύμφωνα με Προσδιοριστικά Σημεία

Εξετάζοντας τα προσδιοριστικά σημεία κάθε κρίσης, προκύπτουν οι ακόλουθοι τύποι:

α. Συναλλαγματικές Κρίσεις.¹³ Ως συναλλαγματική κρίση μπορεί να οριστεί μια κερδοσκοπική επίθεση στη συναλλαγματική ισοτιμία ενός νομίσματος που είτε έχει ως αποτέλεσμα μια απότομη υποτίμηση του, είτε αναγκάζει τις αρχές να το υπερασπιστούν με την πώληση συναλλαγματικών αποθεμάτων ή την αύξηση των εγχώριων επιτοκίων. (Glick & Hutchison, 2011, pp. 2-4) Ειδικότερα, θεωρούμε ότι έχουμε συναλλαγματική κρίση όταν υπάρχει πτώση στην αξία ενός νομίσματος κατά τουλάχιστον 25% σε ετήσια βάση, η οποία να αποτελεί αύξηση του μέχρι τότε ρυθμού υποτίμησης (πτώσης) κατά τουλάχιστον 10%. (Frankel & Rose, 1996, p. 352)

Οι συναλλαγματικές κρίσεις στηρίζονταν κατά σειρά σε τρεις γενικές θεωριών / μοντέλων. Το αρχικό – πρώτη γενιά, αφορούσε στις κρίσεις

¹³ Currency Crisis

λόγω κατάρρευσης της τιμής του χρυσού ή του νομίσματος αναφοράς (π.χ. δολάριο), προ της δεκαετίας του 1970 και την εποχή των κυμαινόμενων επιτοκίων. Το επόμενο – δεύτερη γενιά, εστίαζε στην ανάγκη πολλαπλών ισορροπιών. Στην περίπτωση αυτή η αμφιβολία των επενδυτών για το εάν η κυβέρνηση μίας χώρας θα στηρίξει ή όχι το νόμισμα σε μία υποτίμηση, οδηγούσε σε (συχνά προληπτική) κερδοσκοπική επίθεση. Η τρίτη γενιά, εξετάζει κατά πόσο οι ταχείες μεταβολές των ισολογισμών των τραπεζών, που συνδέονται με τις διακυμάνσεις των τιμών του ενεργητικού τους (συμπεριλαμβανομένων των συναλλαγματικών ισοτιμιών), μπορεί να οδηγήσουν σε συναλλαγματική κρίση. Η έρευνα στον τομέα των θεωριών αυτών, δεν έχει καταλήξει μονοσήμαντα ποια γενιά αυτών παρέχει την ακριβέστερα περιγραφική / αναλυτική ικανότητα σε σχέση με τις συναλλαγματικές κρίσεις, διότι αυτή ποικίλει κατά περίπτωση. (Claessens & Kose, 2013, pp. 13,14)

β. Κρίσεις Ισοζυγίου Πληρωμών.¹⁴ Η κρίση ισοζυγίου πληρωμών ορίζεται ως η δομική ανισορροπία μεταξύ των υποχρεώσεων αποπληρωμής και των διαθέσιμων πόρων χρηματοδότησης. Στις αρχικές τις μορφές (πρώτη γενιά μοντέλων ως άνω) η συναλλαγματική κρίση ήταν συνώνυμη με την κρίση ισοζυγίου πληρωμών. (Rakickas & Vasiliauskaite, 2012, p. 35) Η αιτίαση αυτού του στενού συσχετισμού μεταξύ της συναλλαγματικής κρίσης και της κρίσης ισοζυγίου πληρωμών, οφείλεται στο γεγονός ότι η Κεντρική Τράπεζα μίας χώρας, που *υπομένει* ένα σταθερό έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών δεν θα μπορέσει τελικά να ισορροπήσει τη συναλλαγματική ισοτιμία του εγχώριου νομίσματος με τα ξένα. Ως αποτέλεσμα αυτού η εν λόγω Κεντρική Τράπεζα πρέπει να αποχωρήσει (τουλάχιστον προσωρινά) από την αγορά συναλλάγματος, ώστε να επιτρέψει στη συναλλαγματική ισοτιμία να διαμορφωθεί ελεύθερα και να ισορροπήσει. (Obstfeld, 1983, p. 1) Με αυτόν το τρόπο *επιτρέπει* ουσιαστικά την υποτίμηση (ή αύξηση του ρυθμού της) του εγχώριου νομίσματος. Ως αποτέλεσμα η κρίση ισοζυγίου πληρωμών μετουσιώνεται και μετεξελίσσεται σε συναλλαγματική κρίση.

¹⁴ Balance of Payments Crisis

γ. Τραπεζικές Κρίσεις.¹⁵ Η έννοια της τραπεζικής κρίσης προσδιορίζεται ως μία κρίση ρευστότητας και εν τέλει (α)φερεγγυότητας μιας ή περισσότερων τραπεζών ενός χρηματοπιστωτικού συστήματος. Αυτό έχει ως συνέπεια η εν λόγω τράπεζα (ή τράπεζες) να μην είναι σε θέση να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της, όσο αφορά σε αποπληρωμές συμβάσεων που έχει συνάψει αλλά και σε τυχόν απαιτήσεις ανάληψης κεφαλαίων από τους καταθέτες (ξαφνικά και μαζικά αιτήματα ανάληψης κεφαλαίων).¹⁶ Βέβαια, η έλλειψη ρευστότητας απέναντι σε ξαφνικά και μαζικά αιτήματα ανάληψης κεφαλαίων είναι αναμενόμενη επί της αρχής, δεδομένου ότι γενικά οι τράπεζες επενδύουν τα μετρητά που καταθέτονται (π.χ. παρέχοντας δάνεια), οπότε είναι σαφώς δύσκολο γι' αυτές να αποκριθούν αποτελεσματικά και άμεσα σε αυξημένες απαιτήσεις ρευστοποίησης. (IGI Global, n.d.) Γενικά, η τραπεζική κρίση, θεωρείται ως κατάσταση με εθνικές ή και διεθνείς συνέπειες στην οποία ισχύουν οι παρακάτω προϋποθέσεις, κατά μόνας ή αθροιστικά. Αποτελεί δε, υποσύνολο -εν γένει- μίας χρηματοπιστωτικής κρίσης η οποία εστιάζει κυρίως και εντονότερα στον τραπεζικό τομέα. (IGI Global, n.d.):

(1) Κεφάλαια. Τα κεφάλαια μίας ή περισσότερων τραπεζών ή και του συνόλου του τραπεζικού συστήματος εξαντλούνται.

(2) Μη εξυπηρετούμενα δάνεια. Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια ή τα περιουσιακά στοιχεία ανέρχονται ή υπερβαίνουν το 15% -20% της συνολικής κεφαλαιακής υποδομής.

(3) Κόστος Επίλυσης Προβλημάτων. Ενώ το κόστος επίλυσης των προβλημάτων ενός χρηματοπιστωτικού συστήματος ανέρχεται τουλάχιστον στο 3-5% του εθνικού ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ).

δ. Κρίσεις Χρέους.¹⁷ Η κρίση χρέους είναι η κατάσταση κατά την οποία μία χώρα δεν είναι πλέον σε θέση -αδυνατεί- να τιμήσει τις υποχρεώσεις τις (να αποπληρώσει), τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Οι

¹⁵ Banking Crisis

¹⁶ Bank Runs ή Bank Siege. Όταν δε είναι ιδιαίτερα εκτενές το φαινόμενο: Systemic Banking Crisis ή Banking Panic. (IGI Global, n.d.)

¹⁷ Debt Crisis

υποχρεώσεις αυτές προκύπτουν είτε από τη δράση του δημοσίου τομέα, είτε από τη δράση του ιδιωτικού τομέα. (Antczak, 2000, p. 10) Ο (κύριος) διαχωρισμός στις κρίσεις χρέους, αφορά σε κρίσεις εσωτερικού χρέους¹⁸ και σε κρίσεις εξωτερικού χρέους¹⁹ και μπορεί να γίνει σύμφωνα με ένα από τα ακόλουθα κριτήρια: (Panizza, 2008, p. 4)

(1) Το Πρώτο Κριτήριο, αφορά στο νόμισμα στο οποίο εκδίδεται το χρέος. Οπότε το εσωτερικό χρέος ορίζεται ως χρέος σε εγχώριο νόμισμα, ενώ το εξωτερικό χρέος ως χρέος σε ξένο νόμισμα.

(2) Το Δεύτερο Κριτήριο, εστιάζει στην κατοικία του πιστωτή. Το εσωτερικό χρέος είναι χρέος προς κατοίκους της χώρας, ενώ το εξωτερικό προς μη κατοίκους.

(3) Το Τρίτο Κριτήριο, επικεντρώνεται στον τόπο έκδοσης και στη νομοθεσία που ρυθμίζει τη σύμβαση δανεισμού. Σε αυτή την περίπτωση, το εσωτερικό χρέος είναι χρέος που εκδίδεται εγχώρια και υπό τη δικαιοδοσία ημεδαπών δικαστηρίων, ενώ το εξωτερικό χρέος είναι χρέος που εκδίδεται σε ξένες χώρες και υπό τη δικαιοδοσία αλλοδαπών δικαστηρίων.

Η δεύτερη προσέγγιση εκ των τριών (2) είναι και η επίσημα αποδεκτή, εγκεκριμένη προσέγγιση από βασικούς συντάκτες στατιστικών πληροφοριών που αφορούν στο (δημόσιο) χρέος. Ως ορισμός του εξωτερικού χρέους, έχει δε, δημοσιευτεί από κοινού από τους BIS, CS, Eurostat, IMF, OECD, Paris Club Secretariat, UNCTD και WB,²⁰ το ακόλουθο: Το, ανά πάσα στιγμή, ακαθάριστο εξωτερικό χρέος αποτελούν οι πραγματικές τρέχουσες (και όχι ενδεχόμενες) υποχρεώσεις που απαιτούν την πληρωμή του κεφαλαίου και / ή των τόκων από τον οφειλέτη (κάποια στιγμή στο μέλλον) και οι οποίες αποτελούν χρέος έναντι σε μη κατοίκους από κατοίκους μιας οικονομίας.²¹ (Panizza,

¹⁸ Domestic Debt Crisis

¹⁹ External Debt Crisis

²⁰ Bank for International Settlements, Commonwealth Secretariat, Eurostat, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris Club Secretariat, United Nations Conference on Trade and Development, World Bank.

²¹ «Gross external debt, at any given time, is the outstanding amount of those actual current, and not contingent, liabilities that require payment(s) of principal and/or interest by the debtor

2008, p. 4) Σαφώς, ο ορισμός αυτός είναι θεωρητικά ορθός. Εστιάζει στη μεταφορά πόρων και στο χρέος, μεταξύ κατοίκων μίας χώρας και μη κατοίκων (από άλλες χώρες). Επιπλέον επιτρέπει και δίνει τη δυνατότητα να υπολογιστεί ο κίνδυνος και οι συνέπειες των διακυμάνσεων του μεγέθους του χρέους, καθώς και να αξιολογηθεί το πολιτικό κόστος της αδυναμίας πληρωμής του. Είναι όμως εν τέλει, αυτός ο ορισμός, σχεδόν αδύνατο να εφαρμοστεί στο σημερινό περιβάλλον όπου το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού χρέους είναι προς ιδιώτες πιστωτές με τη μορφή ομολόγων. Φυσικά, οι χώρες θα μπορούσαν να προσπαθήσουν να προσδιορίσουν την κατοικία των αγοραστών. Αλλά, ακόμα και εκείνες που προσπαθούν, δεν μπορούν να κάνουν τίποτα για τα ομόλογα που βρίσκονται σε υπεράκτια χρηματοοικονομικά κέντρα.²² Κατά συνέπεια, οι περισσότερες χώρες καταλήγουν σε στοιχεία σχετικά με το εσωτερικό και το εξωτερικό χρέος χρησιμοποιώντας πληροφορίες σχετικά με τον τόπο έκδοσης και τη δικαιοδοσία που ρυθμίζει τη σύμβαση δανεισμού – με βάση δηλαδή την τρίτη ως άνω προσέγγιση (3). (Panizza, 2008, pp. 4-5)

Καταλήγοντας, και *εμπλουτίζοντας* τον ορισμό του Antczak που αναφέρθηκε αρχικά: Η **κρίση εσωτερικού χρέους** είναι η κατάσταση κατά την οποία μία χώρα δεν είναι πλέον σε θέση -αδυνατεί- να αποπληρώσει το χρέος της (μέρος ή σύνολο αυτού) που προκύπτει από συμβάσεις σύμφωνα με το δικό της νομικό καθεστώς και οφείλεται κυρίως σε εγχώριους επενδυτές, ενώ η **κρίση εξωτερικού χρέους** είναι η κατάσταση κατά την οποία μία χώρα δεν είναι πλέον σε θέση -αδυνατεί- να αποπληρώσει το χρέος της (μέρος ή σύνολο αυτού) που προκύπτει από συμβάσεις σύμφωνα με το νομικό καθεστώς άλλης χώρας και οφείλεται κυρίως σε ξένους επενδυτές.

ε. Κρίσεις Πληθωρισμού.²³ Ο πληθωρισμός, εν γένει, αφορά σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο κατά την οποία παρατηρείται μία συνεχής (ποσοστιαία) αύξηση του μέσου επιπέδου των τιμών. Ο προσδιορισμός, της αύξησης (μεταβολής) του επιπέδου των τιμών γίνεται με χρήση (των)

at some point(s) in the future and that are owed to non-residents by residents of an economy» (Bank for International Settlements, et al., 2003, p. 7)

²² Offshore Financial Centres

²³ Inflation Crisis

σταθμισμένων τιμών προκαθορισμένων αγαθών (*καλάθι καταναλωτή*). Η στάθμιση αυτή, αφορά στην υπολογιζόμενη σημαντικότητα του κάθε αγαθού στο (μέσο) προϋπολογισμό του καταναλωτή. Οι κρίσεις πληθωρισμού (δηλαδή ουσιαστικά ο **υπερπληθωρισμός**)²⁴ χαρακτηρίζονται από ξαφνικές, απότομες, υψηλές και συνεχείς αυξήσεις του μέσου επιπέδου τιμών. Το κατώφλι δε, της μετάβασης από την κανονικότητα στην κρίση έχει οριστεί (προταθεί) ως η μηνιαία αύξηση του μέσου επιπέδου των τιμών που ξεπερνά το 50%. Τέλος, παρότι είναι σαφές ότι τα πληθωριστικά φαινόμενα είναι εθνικού χαρακτήρα, έχει παρατηρηθεί ότι ο (υπερ)πληθωρισμός έχει την τάση -περισσότερο από άλλους τύπους οικονομικών κρίσεων- να εξαγεται και να διεθνοποιείται, οδηγώντας δυνητικά σε διεθνή (πλέον) πληθωριστική κρίση. (Κότιος, 2016, σ. 1) Η τάση αυτή προς διεθνοποίηση αυτού του τύπου, αλλά και των διαφόρων άλλων τύπων οικονομικής κρίσης και τα αίτια της τάσης αυτής, παρουσιάζονται στο Υποκεφάλαιο 1.3.3.

1.3.2. Σύμφωνα με Αίτια

Εξετάζοντας τα αίτια που προκαλούν οικονομικές κρίσεις, προκύπτει η ακόλουθη τυπολογία:²⁵

α. Κρίσεις Μακροοικονομικής Πολιτικής.²⁶ Αφορά στις κρίσεις (συναλλαγματικές, ισοζυγίου πληρωμών) που προκύπτουν λόγω ακατάλληλων μακροοικονομικών πολιτικών της Κεντρικής Τράπεζας της χώρας σχετικά με την εγχώρια πιστωτική επέκταση, που αποδεικνύεται (στην πορεία) ασύμβατη με τη σταθερή ισοτιμία του νομίσματος. Αυτό συνήθως συμβαίνει λόγω κάλυψης των ελλειμάτων από τα συναλλαγματικά διαθέσιμα, τα οποία βαθμιαία απομειώνονται οδηγώντας έτσι σε κρίση.

Σε άμεση συνάρτηση και συνάφεια με τα ανωτέρω μέτρα μακροοικονομικής πολιτικής είναι και η αύξηση των επιτοκίων δανεισμού, η οποία αποτελεί και εκείνη (*per se*) παράγοντα και πιθανή αιτία που οδηγεί δυνητικά

²⁴ Hyperinflation

²⁵ Οι Evaldas Racickas και Asta Vasiliauskaite (Racickas & Vasiliauskaite, 2012, p. 37) για την σύνθεση της τυπολογίας σύμφωνα με τα αίτια, παραπέμπουν στους S. Radelet, J. Sachs και τον R. Portes.

²⁶ Macroeconomic Policy Induced Crisis

σε κρίση. Έχει παρατηρηθεί ότι οι επενδυτές (ιδιώτες ή εταιρίες) που επενδύουν σε (χρηματοπιστωτικά) προϊόντα υψηλού κινδύνου, είναι εκείνοι που είναι διατεθειμένοι να δανειστούν και με δυσμενείς συνθήκες δανεισμού. Ως εκ τούτου, μία μεγάλη αύξηση των επιτοκίων, έχει συχνά ως αποτέλεσμα να σταματήσουν να δανείζονται οι ασφαλείς δανειολήπτες και να συνεχίζουν να δανείζονται μόνο οι δανειολήπτες υψηλού κινδύνου. Κατ' επέκταση οι πιστωτές / δανειοδότες, για τη διασφάλιση των κεφαλαίων τους, είναι πιθανόν να μειώσουν τις δανειοδοτήσεις, συμβάλλοντας σε μειώσεις στις επενδύσεις που οδηγούν κατά κανόνα σε συρρίκνωση της οικονομίας και της οικονομικής δραστηριότητας. (Mishkin, 1991, pp. 7-10)

β. Κρίσεις Χρηματοπιστωτικού Πανικού.²⁷ Αφορά στις κρίσεις που προκύπτουν από *επιδρομές* στις τράπεζες,²⁸ σε παγκόσμια κλίμακα. Η αιτία του χρηματοπιστωτικού πανικού είναι σε γενικές γραμμές η *ασύμμετρη* (και τελικά επιβλαβής) πληροφόρηση που οδηγεί σε ξαφνικές, μαζικές αναλήψεις από όλες τις τράπεζες ανεξάρτητα από την -αντικειμενικά- ύπαρξη ή μη ανάγκης για μία τέτοια κίνηση. Η κίνηση όμως αυτή οξύνει τα υπάρχοντα και δημιουργεί περαιτέρω προβλήματα. Οι τράπεζες στο πλαίσιο της αυτοπροστασίας και επιβίωσης τους, οδηγούνται σε ρευστοποιήσεις για να αυξήσουν τη δυνατότητα ικανοποίησης των πελατών τους, με αποτέλεσμα όμως την αύξηση του κόστους δανεισμού (και των επιτοκίων), τη μείωση των επενδύσεων και τελικά τη συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας. (Mishkin, 1991, pp. 7-10) Στην περίπτωση αυτή και αφού ξεκινήσει ο πανικός να μεταδίδεται, ούτε περισσότερη διαφάνεια, αλλά ούτε και ικανή πληροφόρηση δεν μπορεί να αναστρέψει την *ψυχολογία του όχλου* που επικρατεί και που συντηρείται και ενισχύεται λόγω της ομογενοποίησης της συλλογικής δράσης.

γ. Κρίσεις Κατάρρευσης Φούσκας (Απρόσμενης Πτώσης Τιμών).²⁹ Οι (νοητές χρηματοπιστωτικές) φούσκες σχηματίζονται από τις κερδοσκοπικές αγοροπωλησίες χρηματοπιστωτικών προϊόντων. Ο (τυχόν)

²⁷ Financial Panic

²⁸ Bank Runs

²⁹ Bubble Collapse

κερδοσκόπος αγοράζει τα εν λόγω προϊόντα κάτω από τη θεμελιώδη αξία τους,³⁰ με την προσδοκία της αύξησης των τιμών. Μετά από κάθε κύκλο αγοροπωλησίας η φούσκα είτε θα διογκωθεί, είτε θα σκάσει (εξ ου και *κατάρρευση φούσκας*). Η κατάρρευση αυτή παρότι αναμενόμενη (ορθολογικά) είναι ξαφνική και εν μέρει οφείλεται και στη συμπεριφορά των επενδυτών – κερδοσκόπων που γνωρίζοντας ότι πρόκειται για φούσκα προσπαθούν ο καθένας για το δικό του κέρδος να συνυπολογίσουν τη πιθανότητα κατάρρευσης της στις κινήσεις τους. Ουσιαστικά πρόκειται για μία απρόσμενη πτώση / μείωση τιμών σε κάποιο τομέα ή και γενικότερα του μέσου επιπέδου τιμών. Ακόμα και όταν η απρόσμενη πτώση δεν οφείλεται σε φούσκα αποτελεί αίτιο και παράγοντα που οδηγεί σε κρίση. Η μείωση των τιμών, μειώνει την αξία των *επιχειρήσεων*, πέραν της μείωσης αποκλειστικά της κερδοφορίας τους και μειώνει την δανειοληπτική τους ικανότητα καθώς και τη δυνατότητα αποπληρωμής δανείων, οδηγώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον *τομέα* σε κρίση. (Mishkin, 1991, pp. 7-10)

δ. Κρίσεις Ηθικού Ελλείματος.³¹ Το έλλειμμα ηθικής αποτυπώνεται στις υπερβολικές ή / και επικίνδυνες επενδύσεις που υλοποιούν οι τράπεζες, με κεφάλαια που έχουν τη δυνατότητα να δανείζονται στο πλαίσιο εξασφάλισης των καταθέσεων. Για τα κεφάλαια αυτά παρέχονται εγγυήσεις σε περιπτώσεις απωλειών, καθιστώντας τους όποιους φραγμούς *απλά* ηθικούς, ενόσω ισχύουν οι εγγυήσεις αυτές. Η τυχόν αστοχία των επικίνδυνων χειρισμών όμως, μπορεί να προκαλέσει αλυσιδωτές αντιδράσεις, καταλήγοντας σε κρίση. Κυρίως δε, όταν πρόκειται για πακετοποιημένα και επαναπακετοποιημένα χρηματοπιστωτικά προϊόντα (ομόλογα) με μεγάλη διασπορά στην παγκόσμια αγορά.

ε. Κρίσεις Άτακτης Διευθέτησης.³² Άτακτη διευθέτηση προκύπτει όταν οι κινήσεις του οφειλέτη (τράπεζα συνήθως) τρόπον τινά, υποχρεώνουν -ως αποτέλεσμα έλλειψης σχετικών κανονιστικών διατάξεων- τον πιστωτή να αποσύρει (ρευστοποιήσει) το κεφάλαιο της επένδυσής του· παρότι ο οφειλέτης

³⁰ Fundamental Value

³¹ Moral Hazard Crisis

³² «Disorderly Workout»

μπορεί να διατηρεί αυξημένη χρησιμότητα στο πλαίσιο της μεταξύ τους συνεργασίας. Το φαινόμενο αυτό κατ' αρχήν επιδρά και επηρεάζει αρνητικά αμφοτέρους πιστωτή και οφειλέτη, προκαλώντας εκατέρωθεν απώλειες. Περισσότερο δε, όταν πάρει διαστάσεις, οπότε εξελίσσεται σε κρίση. Στην περίπτωση αυτή οδηγεί σε ρευστοποιήσεις και κρίσεις φερεγγυότητας και χρηματοπιστωτικού πανικού καθώς και σε τυχόν αυξήσεις επιτοκίων, αντιστοίχων των κρίσεων που παρατέθηκαν στα 1.3.2. α. και 1.3.2. β.

στ. Κρίσεις Κερδοσκοπικής Επίθεσης.³³ Διακρίνονται δύο είδη συναλλαγματικής κερδοσκοπίας, εκείνη που προκύπτει (αβίαστα) από τη φθίνουσα πορεία (για ποικίλους λόγους) των συναλλαγματικών διαθεσίμων της Κεντρικής Τράπεζας μίας χώρας και εκείνη που ουσιαστικά είναι *απρόκλητη* και αποτέλεσμα επιλεκτικής στοχοποίησης. Οδηγούν δε, σε συναλλαγματικές κρίσεις (1.3.1. α.) ή και άλλες ανάλογα με τις περιστάσεις αλλά και τον τομέα που επιβαρύνεται το πλείστον.

ζ Κρίσεις Κατάρρευσης Χρηματιστηρίου.³⁴ Οι κρίσεις κατάρρευσης χρηματιστηρίου, αφορούν στην οξεία πτώση των τιμών των αξιών που διαπραγματεύεται καθώς και των δεικτών του. Η πτώση αυτή παρουσιάζεται όχι μόνο στην περίπτωση της προσδοκίας χαμηλών μελλοντικών κερδών αλλά και στην περίπτωση (απότομης) αύξησης των επιτοκίων που ουσιαστικά απομειώνει τα προσδοκώμενα -προ της αύξησης- κέρδη. Η εκδήλωση της κρίσης οφείλεται δε στις μεγάλες απώλειες και την επακόλουθη αμυντική στάση των επενδυτών και των αγορών που μπορεί να προκαλέσει αύξηση επιτοκίων και χρηματοπιστωτικό πανικό όπως και η ανωτέρω κρίσεις άτακτης διευθέτησης (1.3.2. ε.) (Mishkin, 1991, p. 8)

1.3.3. Σύμφωνα με Μέγεθος και Έκταση

Εξετάζοντας τις οικονομικές κρίσεις σύμφωνα με το μέγεθος και την έκταση, συμπεριλαμβάνεται και κατανομή σύμφωνα με τη γεωγραφική ή χωρική επίδραση τους, πέραν των επηρεαζομένων οικονομικών μεγεθών. Η

³³ Speculative Attack

³⁴ Stock Market Crash

συμπερίληψη γεωγραφικών παραγόντων εδράζεται στο γεγονός, ότι η γεωγραφική διάδοση μίας οικονομικής κρίσης έχει πέραν από πολιτικά αίτια και αμιγώς οικονομικά αίτια, που τη χαρακτηρίζουν ως ανήκουσα σε διαφορετικό και ξεχωριστό τύπο. Όταν μία οικονομική κρίση διαδίδεται γεωγραφικά, η μετάδοση του οικονομικού σοκ από τη μία χώρα στην άλλη επιταχύνεται στο πλαίσιο της σύνθετης (πλέον) αλληλεξάρτησης, με τη υφιστάμενη, σημαντική διασυνοριακή ροή (χρηματοοικονομικού) κεφαλαίου, αγαθών και υπηρεσιών. Αυτή η αλληλεξάρτηση οδηγεί στην εφαρμογή περαιτέρω πίεσης στην από την κρίση πάσχουσα οικονομία. (Iorgulescu, 2015, pp. 31-33) Κατά τον τρόπο αυτό εκκινεί και ενεργοποιείται ένας φαύλος κύκλος. Ως αποτέλεσμα η κρίση βαθαίνει και επεκτείνεται περαιτέρω. Μία κρίση για να μεταδοθεί πέραν των συνόρων της χώρας απ' όπου γεννήθηκε -διασυνοριακή μετάδοση- ακολουθεί διάφορες οδούς και έχει διάφορες αιτίες. Βέβαια, διασυνοριακή μετάδοση δεν σημαίνει απαραίτητα και διεθνοποίηση μίας κρίσης, αλλά μπορεί να μεταδοθεί παραμένοντας στην περιφέρεια (οικονομική ή γεωγραφική) της χώρας αυτής. Στις περισσότερες περιπτώσεις η μετάδοση βασίζεται (οφείλεται) κυρίως στον ιδιωτικό τομέα. Εδώ παρουσιάζονται τέσσερις περιπτώσεις αιτιάσεων μετάδοσης μίας κρίσης (*Η επίδραση του μαστίγιου*, Απώλειες ξένων επενδύσεων, Ομοιότητες οικονομικών συνθηκών και Μακροοικονομικές πολιτικές), εκ των οποίων οι τρεις πρώτες αφορούν στον ιδιωτικό τομέα: (Financial Times, n.d.)

*Η επίδραση του μαστίγιου.*³⁵ Κατ' αρχάς, είναι δεδομένο ότι πολλές επιχειρήσεις προμηθεύουν πελάτες (τόσο ιδιώτες όσο και άλλες επιχειρήσεις) στο εξωτερικό. Σημαντική συνέπεια αυτού, στη περίπτωση οικονομικής κρίσης, είναι ότι σε μία χώρα Α στην οποία επικρατεί κρίση, μειώνονται ως αποτέλεσμα αυτής οι πωλήσεις της εξαγωγικής επιχείρησης με έδρα μία χώρα Β. Ως εκ τούτου τα εθνικά εισοδήματα της χώρας Β μειώνονται λόγω της κρίσης στην χώρα Α. Με τον τρόπο αυτό έχουμε διασυνοριακή μετάδοση της κρίσης, σε βαθμό που εξαρτάται κατά περίπτωση από την πολυσυνθετότητα αλλά και το μέγεθος της μεταξύ τους αλληλεξάρτησης. Επιπλέον, η επίδραση δεν είναι απαραίτητο (ούτε κανόνας) να περιορίζεται μόνο μεταξύ των χωρών Α και Β,

³⁵ bullwhip effect

διότι η χώρα Β (επιχειρήσεις αυτής) που εξάγει πιθανόν να εισαγάγει εξαρτήματα ή πρώτες ύλες από τις χώρες Γ και Δ. Η απομείωση των πωλήσεων (και κερδών) για τη χώρα Β (και τις επιχειρήσεις της) συνεπάγεται μείωση των αγορών – εισαγωγών από τις χώρες Γ και Δ και μεταφέρεται έτσι, ως αντίστοιχη απομείωση και στις χώρες αυτές. Αυτό χαρακτηρίζεται ως η *επίδραση του μαστίγιου* και θεωρήθηκε ότι αποτέλεσε παράγοντα της απότομης συρρίκνωσης του παγκόσμιου εμπορίου όπως αυτή παρατηρήθηκε το 2009.

Απώλειες ξένων επενδύσεων. Παρομοίως, απώλειες που μπορεί να σημειώσουν επενδύσεις μίας χώρας Α στο εξωτερικό σε μία χώρα Β λόγω εξελισσόμενης *εκεί* οικονομικής κρίσης μπορούν να οδηγήσουν σε απώλεια εμπιστοσύνης στα τραπεζικά ιδρύματα που τις πραγματοποίησαν (και βρίσκονται στη χώρα Α) από τους ιδιώτες επενδυτές, διευκολύνοντας και προάγοντας με τον τρόπο αυτό τη διασυννοριακή μετάδοση της εν λόγω κρίσης.

Ομοιότητες οικονομικών συνθηκών. Άλλο ένα σημαντικό παράγοντα για την διασυννοριακή μετάδοση μίας κρίσης, αποτελεί η -κατά περίπτωση- ανησυχία των συμμετεχόντων στις αγορές, ότι λόγω ομοιοτήτων (είτε πραγματικών, είτε μη) σε περιστάσεις, θεσμούς ή συνθήκες σε μία χώρα Α, με μία χώρα Β, η οποία βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης, τα φαινόμενα της κρίσης θα μεταδοθούν και θα εμφανιστούν *αναγκαστικά* και στη χώρα Α. Στην περίπτωση αυτή η οικονομική κρίση θεωρείται αποτέλεσμα των (οικονομικών) στοιχείων στα οποία εκτιμήθηκε ότι υπάρχει ομοιότητα μεταξύ των χωρών.³⁶

Μακροοικονομικές πολιτικές. Τέλος, ένας τέταρτος λόγος για τον οποίο οι χρηματοπιστωτικές και οικονομικές κρίσεις μπορούν να μεταδοθούν διασυννοριακά, αφορά σε κυβερνητικές πολιτικές που επιδιώκοντας να ενισχύσουν κατ' αρχήν την εγχώρια οικονομία προβαίνουν σε ενέργειες εις βάρος κατ' ουσίαν άλλων χωρών. Τέτοιες πολιτικές μπορεί να περιλαμβάνουν τους διάφορους δασμολογικούς και μη περιορισμούς. Ως δασμολογικοί περιορισμοί

³⁶ Ένα παράδειγμα είναι ότι, μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Ταϊλάνδη σε οικονομική κρίση τον Ιούλιο του 1997, τα οικονομικά μεγέθη σε άλλες χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας, υποβαθμίστηκαν λόγω της εκτίμησης (ορθής ή μη) ύπαρξης κοινών στοιχείων σε θεσμούς και διακυβέρνηση.

εννοούνται οι αναλογικοί δασμοί, οι ποσοτικοί δασμοί, οι σύνθετοι δασμοί και οι προκαθορισμένες τιμές· ενώ ως μη δασμολογικοί περιορισμοί, οι ποσοστώσεις, οι άδειες εισαγωγής, τα ποσοτικά πρότυπα και οι προδιαγραφές, οι διαδικαστικοί περιορισμοί και οι συναλλαγματικοί περιορισμοί. (Χατζηδημητρίου, 2003, σσ. 91-97)

Τέλος, τονίζεται ότι, η κάθε *οικονομική* κρίση, η κάθε *διεθνής* οικονομική κρίση ενώ μπορεί να περικλείει όλες ή ακόμη και μέρος από τις ως άνω αιτιάσεις και να εμπεριέχεται στην εννοιολογική περιοχή που αυτές ορίζουν, αυτές οι αιτιάσεις (μετάδοσης μίας κρίσης πέραν των συνόρων της γενέτειρας της) διατηρούν τη δική τους -κατά περίπτωση- διαφοροποιημένη ένταση (από απουσία έως πλήρη ένταση) καθώς και τυχόν σειρά εμφάνισης.

Κατόπιν των ανωτέρω και σύμφωνα, με το μέγεθος και την έκταση κάθε κρίσης, προκύπτουν η ακόλουθη κατανομή. Η κατηγορίες που παρουσιάζονται δεν έχουν συριακό μεταξύ τους συσχετισμό απλά αποτυπώνουν συγκεκριμένη διάσταση την οποία μετρούν, ήτοι, εάν υποφέρει το σύστημα (ως έννοια), εάν υποφέρουν οι πολίτες διεθνώς ή εάν πρόκειται για μία εκτεταμένη (και χρονικά) ύφεση με ευρύτερες επιπτώσεις πέραν του οικονομικού πεδίου:

α. Συστημικές Οικονομικές Κρίσεις.³⁷ Οι συστημικές οικονομικές κρίσεις, αποτελούν δυνητικά σημαντικές διαταραχές των χρηματοπιστωτικών αγορών, οι οποίες απομειώνοντας την ικανότητα κανονικής λειτουργίας της αγοράς και μπορεί να έχουν μεγάλες αρνητικές επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία. Για παράδειγμα, μία συστημική κρίση μπορεί να περιλαμβάνει και να συνδέεται μία συναλλαγματική κρίση, αλλά αντίστροφα, μία συναλλαγματική κρίση δεν είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει ισχυρή διατάραξη του συστήματος εγχώριων πληρωμών, οπότε και δεν (μπορεί να) συνιστά συστημική κρίση. (International Monetary Fund, 1998, p. 74)

β. Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις.³⁸ Οποιαδήποτε από τις κρίσεις που περιγράφονται και παρουσιάζονται στο (παρόν) Υποκεφάλαιο 1.3., είναι

³⁷ Systemic Financial Crisis

³⁸ International Financial Crisis

δυνατόν να διεθνοποιηθεί. Ο όρος Διεθνής Οικονομική Κρίση δεν αναφέρεται δηλαδή σε συγκεκριμένο τύπο κρίσης αλλά αφορά στο ποσοστό διεθνοποίησης αυτής. Στην παρούσα εργασία με τον όρο Διεθνής Οικονομική Κρίση γίνεται αναφορά σε διεθνοποιημένες κρίσεις παγκοσμίου εμβελείας. Ανωτέρω θα εξειδικευτεί στο Υποκεφάλαιο 1.4. που αφορά στο ιστορικό των μεγάλων και διεθνών κρίσεων. (Nichant, n.d.)

γ. Εθνικές – Περιφερειακές Οικονομικές Κρίσεις.³⁹ Δια της εις άτοπον απαγωγής, οι κρίσεις που δεν είναι Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις, εντάσσονται στην κατηγορία των Εθνικών – Περιφερειακών Κρίσεων. Πρόκειται για τις κρίσεις που δεν διεθνοποιούνται καν ή που δεν διεθνοποιούνται πέραν της γεωγραφικής ή (/ και) οικονομικής περιφέρειας της χώρας στην οποία ξεκίνησε η κρίση. (Claessens & Kose, 2013, p. 5)

δ. Εκτεταμένες Οικονομικές Κρίσεις.⁴⁰ Εκτεταμένες χαρακτηρίζουμε τις κρίσεις εκείνες που επεκτείνονται χρονικά τόσο ώστε ουσιαστικά ο όρος *κρίση* δεν ευσταθεί και πλέον πρόκειται για διαρκούσα ύφεση. Ο όρος *κρίση* άλλωστε, εμπειριέχει εγγενώς την έννοια του απροσδόκητου του ξαφνικού και του αιφνιδιαστικού, η παρατεταμένη χρονική διάρκεια εξουδετερώνει εννοιολογικά την αμεσότητα της *κρίσης*. Ως εκ τούτου η εκτεταμένες οικονομικές κρίσεις έχουν αυξημένες επιπτώσεις, πέραν του οικονομικού πεδίου και σε όλες τις υπόλοιπες -κατ' αναλογία- εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας (προσωπικής – κοινωνικής – πολιτικής). (Nichant, n.d.)

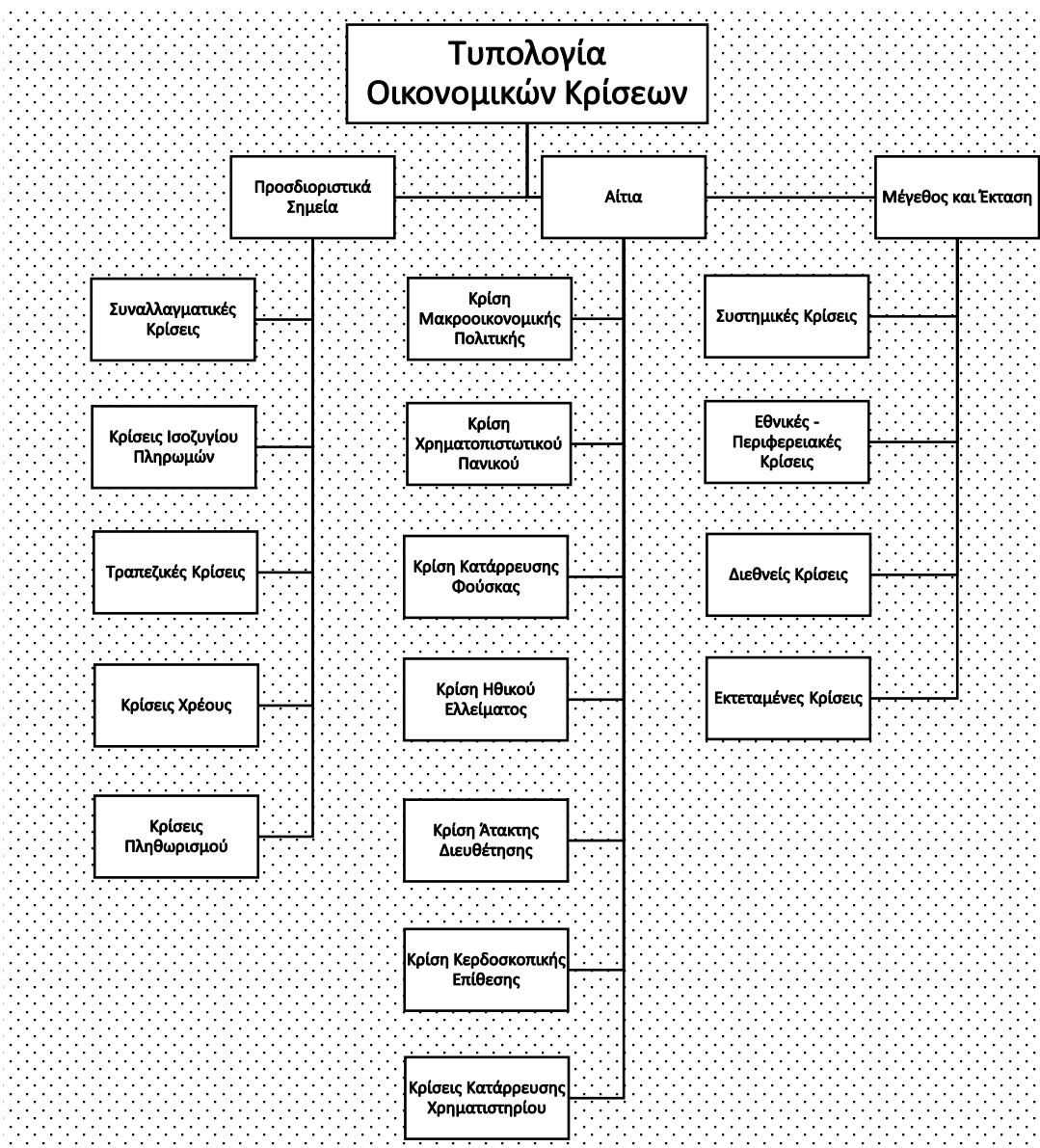
1.3.4. Συμπεράσματα επί της Τυπολογίας των Οικονομικών Κρίσεων

Η ποικιλομορφία της τυπολογίας των οικονομικών κρίσεων -όπως αυτή αναπτύχθηκε και απεικονίζεται εποπτικά στο Διάγραμμα 1- καταδεικνύει, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ότι έχουν διαφορετικές κατά περίπτωση και περίπτωση εκφάνσεις. Επιπλέον όμως, κατά τον προσδιορισμό των διάφορων τύπων των κρίσεων επέδρασαν -όπως φάνηκε- και οι ποικίλες θεωρίες οικονομικών κρίσεων. Τέλος, καθίσταται σαφές ότι σε σχεδόν κάθε περίπτωση, οι

³⁹ National – Regional Financial Crisis

⁴⁰ Wider Economic Crisis

τύποι και οι κατηγορίες των κρίσεων παρουσιάζουν και επικαλύψεις. Οι αλληλοεπικαλύψεις αυτές (και ανάλογα με την προσέγγιση) εμμέσως αλλά σαφώς αναδεικνύονται στο επόμενο Υποκεφάλαιο 1.4. που αφορά στο ιστορικό των μεγάλων και διεθνών οικονομικών κρίσεων, με τις παρουσιαζόμενες κρίσεις να κατανέμονται και να ανήκουν σε περισσότερες της μίας κάθε φορά κατηγορίες.

Διάγραμμα 1: Τυπολογία Οικονομικών Κρίσεων (κατόπιν εμπλοτισμού της αντίστοιχης των Rakickas και Vasiliauskaite) (Rakickas & Vasiliauskaite, 2012, p. 38)

1.4. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΕΓΑΛΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Μελετώντας την ιστορία των οικονομικών κρίσεων, μία από τις εξελίξεις που φέρνει ο χρόνος είναι ιδιαίτερα εμφανής: Το διάστημα που απαιτείται να διέλθει για την εξάπλωση και πλήρη ανάπτυξη της κρίσης μειώνεται διαρκώς. Το γεγονός αυτό οφείλεται τόσο στην συνεχώς προοδεύουσα τεχνολογία αλλά και στην βαθμιαία προσαύξηση της συνθετότητας της αλληλεξάρτησης μεταξύ των χωρών και των οικονομιών τους. Ως αποτέλεσμα, οι κρίσεις έχουν συν τω χρόνω συχνότερα πλέον την τάση να υπερβαίνουν τα σύνορα της γενέτειρας τους. Πέραν τούτου όμως, οι παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις -εκ των οποίων κάποιες θα παρουσιαστούν συνοπτικά στο παρόν Υποκεφάλαιο- ήταν μεγαλύτερες ανεξαρτήτως εποχής. Τέτοιες ήταν η *μεγάλη ύφεση* και η *τελευταία κρίση*. Η *μεγάλη ύφεση* νωρίς τον εικοστό αιώνα –σαφώς μία από τις διεθνείς οικονομικές κρίσεις της ανθρώπινης οικονομικής ιστορίας- είχε ποσοστό διεθνοποίησης 80%. Η *τελευταία κρίση* με την εξίσου αδιαμφισβήτητη παγκοσμιότητα της είχε ποσοστό διεθνοποίησης 70%.⁴¹ (Reinhart & Rogoff, 2011)

Με βάση τα ως άνω και σε συνδυασμό με την τυπολογία που αναπτύχθηκε στο Υποκεφάλαιο 1.3. παρατίθενται επιλεγμένες μεγάλες περιφερειακές και οι διεθνείς οικονομικές κρίσεις ως ακολούθως:⁴²

1.4.1. 1930, η Μεγάλη Ύφεση

Η *μεγάλη ύφεση*, ξεκίνησε τη δεκαετία του 1930 και διήρκησε περί τα δεκαπέντε χρόνια. Επέδρασε σε μεγάλο αριθμό χωρών διαδοχικά αλλά και παράλληλα κατά τη διάρκεια των ετών που βρισκόταν σε εξέλιξη. Ήταν εκ των πραγμάτων και σε αναδρομική εξέταση⁴³ η μεγαλύτερη και εκτενέστερη κρίση του 20^{ου} αιώνα. Αποτελεί δε, κοινή πεποίθηση -κατά κανόνα- των απανταχού οικονομολόγων ότι η αιτία της κρίσης βρίσκεται στην κατάρρευση του

⁴¹ Αμφότερα τα ποσοστά αφορούν στην παγκόσμια οικονομική παραγωγή.

⁴² Αιτιολόγηση για την συγκεκριμένη επιλογή αυτή, αντλείται από ποικίλη βιβλιογραφία και το διαδίκτυο. Ενδεικτικά αναφέρονται: (International Monetary Fund, 1998), (Sahiti, Meronci, Konxheli, Sahiti, & Shala, 2013), (Καραμπελιάς, 2015), (Rakickas & Vasiliauskaite, 2012), (Claessens & Kose, 2013), (The Economist, n.d.), (Panizza, 2008) (von Petersdorff-Campen, 2012) και άλλα.

⁴³ Retrospect

χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης.⁴⁴ Ένα από τα άμεσα αποτελέσματα (μαζί με το χρηματοπιστωτικό πανικό), ήταν η κατακόρυφη μείωση της κατανάλωσης που εκτίναξε τον πληθωρισμό στα ύψη. Επιπλέον, στην πορεία παρακμής της η αμερικανική οικονομία συμπάρεσυρε και αυτές άλλων μεγάλων χωρών, όπως η Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και άλλες, οι οποίες με τη σειρά συμπάρεσυραν χώρες (οικονομικούς) δορυφόρους τους. Όλες ουσιαστικά οι χώρες αυτές στο πλαίσιο αυτοάμυνας και αυτοπροστασίας, επέβαλλαν διάφορους (προστατευτικούς) δασμολογικούς και μη περιορισμούς για να προφυλάξουν και κατά το δυνατόν να τονώσουν την οικονομία τους. Με αποτέλεσμα βέβαια, αντί αυτού να ασφυκτιά το διεθνές εμπόριο δημιουργώντας επιπλέον και περαιτέρω προβλήματα. Στα τέλη του 1944, 44 από τις χώρες αυτές αναγκάστηκαν εκ των πραγμάτων να συνέλθουν (στο Bretton Woods των Η.Π.Α.) και να θεσμοθετήσουν αυτό που αποτελεί τον άλλο πυλώνα αυτής της εργασίας, το *σύστημα Bretton Woods*. (Nerozzi, 2011)

Για λόγους ακριβείας, πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι ως κύριο αίτιο της *μεγάλης ύφεσης*, αναγνωρίζεται η κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης. Στην κατάρρευση όμως αυτή, οδήγησε μία σειρά άστοχων και εσφαλμένων μακροοικονομικών πολιτικών και μέτρων. (Bernanke, 1995, pp. 1-3)

Στο πλαίσιο των ως άνω και σύμφωνα με αυτά, οι τύποι οικονομικών κρίσεων που εκπροσωπούνται στην *μεγάλη ύφεση*, είναι οι Τραπεζικές Κρίσεις, οι Κρίσεις Πληθωρισμού, οι Κρίσεις Μακροοικονομικής Πολιτικής, οι Κρίσεις Χρηματοπιστωτικού Πανικού, οι Κρίσεις Κατάρρευσης Χρηματιστηρίου, οι Συστημικές Οικονομικές Κρίσεις, οι Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις και σαφώς οι Εκτεταμένες Οικονομικές Κρίσεις. Βέβαια κατά την εξέλιξη αναδύθηκαν και παρουσιάστηκαν ιδιότητες σχεδόν όλων των υπολοίπων τύπων κρίσεων.

⁴⁴ Την 29 Νοεμβρίου 1929, ημέρα γνωστή ως Black Tuesday. Εκείνη την ημέρα πολλοί άνθρωποι είχαν τρομερές απώλειες και όλο το χρηματοπιστωτικό σύστημα διατέλεσε σε κατάσταση σοκ.

1.4.2. 1982, η Κρίση του Μεξικό⁴⁵

Η κρίση του Μεξικό προκλήθηκε στην προσπάθεια πολλών αναπτυσσομένων χωρών ήδη από τη δεκαετία του '60 να ακολουθήσουν το παράδειγμα των ανεπτυγμένων χωρών στη θεωρητική και πρακτική δόμηση της οικονομίας τους. Στη διαδικασία αυτή, το Μεξικό μεταξύ αυτών, προχώρησε σε δανειοληψία, σε βάθος χρόνου, μεγάλων ποσών από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και την Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ)· με σκοπό να τονώσουν τις οικονομίες τους. Τα δάνεια συνάφθηκαν μέσω δυτικών τραπεζών προς τις τράπεζες των αναπτυσσομένων χωρών (και του Μεξικό) και με τη μορφή (κρατικών) δανείων για την ενίσχυση των εξαγωγών (και κάποια ιδιαίτερα χαμηλών επιτοκίων). Τα χρήματα όμως που εκταμιεύτηκαν δεν επενδύθηκαν κατάλληλα, αλλά χρησιμοποιήθηκαν για άλλους σκοπούς, μεταξύ αυτών και για την κάλυψη ελλειμάτων προϋπολογισμού. Η κρίση ξεκίνησε 1982, αφότου το Μεξικό⁴⁶ διακήρυξε την αδυναμία του να αποπληρώσει το χρέος του. Η κρίση, όπως συχνά συμβαίνει σε αυτές τις περιπτώσεις, εξαπλώθηκε και στις χώρες περιφερειακά του Μεξικό, όπου επικρατούσαν αντίστοιχες συνθήκες, ως επιδημία χρεοκοπίας.⁴⁷ Για να αποφύγουν την απώλεια των χορηγηθέντων δανείων το ΔΝΤ και η ΠΤ εκτόνησαν ένα πρόγραμμα -ουσιαστικά- δημοσιονομικής εξυγίανσης που περιελάμβανε μείωση των δημοσίων δαπανών, ιδιωτικοποιήσεις και άλλα σχετικά μέτρα. (Sahiti, Meronci, Konxheli, Sahiti, & Shala, 2013)

Στο πλαίσιο των ως άνω και σύμφωνα με αυτά, οι τύποι οικονομικών κρίσεων που εκπροσωπούνται στην κρίση του Μεξικό, είναι οι Κρίσεις Χρέους, οι Κρίσεις Μακροοικονομικής Πολιτικής, οι Συστημικές Οικονομικές Κρίσεις, οι Εθνικές – Περιφερειακές Οικονομικές Κρίσεις και οι Εκτεταμένες Οικονομικές Κρίσεις. Βέβαια κατά την εξέλιξη αναδύθηκαν και παρουσιάστηκαν ιδιότητες και εκ των υπολοίπων τύπων κρίσεων.

⁴⁵ Mexico Crisis

⁴⁶ Εξ ου και κρίση του Μεξικό.

⁴⁷ Η κρίση αυτή ονομάστηκε και *κρίση χρέους – debt crisis*.

1.4.3. 1988, η Ρωσική Κρίση⁴⁸

Η κρίση του 1988 στη Ρωσία, ήταν ένα πολύ ισχυρό οικονομικό σοκ για τη χώρα και την περιοχή. Η εν λόγω κρίση ήταν συνδυασμός ταχείας υποτίμησης του εγχώριου νομίσματος και αδυναμίας πληρωμής εσωτερικών χρεών από ομόλογα,⁴⁹ λόγω του χρόνιου ελλείματος του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού. Η έκδοση των τελευταίων, υπό τις συνθήκες που αυτό συντελέστηκε, θεωρείται και η σημαίνουσα αιτία της κρίσης. Η κρίση ενισχύθηκε δε (και παρατάθηκε), από το ξέσπασμα της κρίσης της νοτιοανατολικής Ασίας που παρουσιάζεται πιο κάτω (1.4.5.) Όταν ξεκίνησε η κρίση, το ρωσικό τραπεζικό σύστημα, ήδη θα χαρακτηριζόταν αδύναμο και δομικά ελλιπές. Η όποια ρευστότητα εξασφαλιζόταν με βραχυπρόθεσμες ενέργειες των τραπεζών, ενώ η Κεντρική Τράπεζα επικεντρώθηκε στην επιβράδυνση των πληθωριστικών τάσεων. Εν τέλει το 1996 κατέρρευσε η διατραπεζική αγορά. Η εν λόγω κατάρρευση επέδρασε καταλυτικά υποβιβάζοντας περαιτέρω το ισοζύγιο πληρωμών· αυξήθηκαν οι εισαγωγές, ενώ έπεσαν οι τιμές των εξαγομένων πρώτων υλών. (Komulainen, 1999)

Στο πλαίσιο των ως άνω και σύμφωνα με αυτά, οι τύποι οικονομικών κρίσεων που εκπροσωπούνται στη ρωσική κρίση, είναι οι Συναλλαγματικές Κρίσεις, οι Κρίσεις Ισοζυγίου Πληρωμών, οι Τραπεζικές Κρίσεις, οι Κρίσεις Χρέους, οι Κρίσεις Μακροοικονομικής Πολιτικής, οι Συστημικές Οικονομικές Κρίσεις, οι Εθνικές – Περιφερειακές Οικονομικές Κρίσεις και οι Εκτεταμένες Οικονομικές Κρίσεις. Βέβαια κατά την εξέλιξη αναδύθηκαν και παρουσιάστηκαν ιδιότητες και των υπολοίπων τύπων κρίσεων.

1.4.4. 1994, η Κρίση Μεξικανικής Τεκίλας⁵⁰

Η κρίση της μεξικανικής τεκίλας, αποτέλεσε μίας κρίση διαφορετική από αυτές που παρουσιάζονταν στην περιοχή της Λατινικής Αμερικής. Ήτοι, αντί για κρίση χρέους, που ήταν το σύνηθες, στο Μεξικό αναδύθηκε ένα

⁴⁸ Russian Crisis

⁴⁹ Πρόκειται κυρίως για τη δυνατότητα αποπληρωμής του βραχυπρόθεσμου ομολόγου GKO (Gosudartvennoe Kratkosrochnoe obyazatelstvo). (Komulainen, 1999, p. 6)

⁵⁰ Tequila Crisis

διαφορετικό είδος κρίσης. Το Μεξικό από το 1990 έως το 1994 είχε θετικό ισοζύγιο, όντας σε θέση να χρηματοδοτείται επαρκώς, παρόλα αυτά η κρίση ήλθε τέλος του 1994 ως συνέπεια της υποτίμησης του μεξικανικού νομίσματος. Το Μεξικό οδηγήθηκε στην κατάσταση αυτή λόγω των υψηλών εμπορικών ελλειμάτων που παρουσίαζε την περίοδο 1988-1994, καθώς και λόγω της απόσυρσης πολλών ξένων επενδυτών από τη χώρα, όταν η έλλειψη ρευστότητας το επέβαλε. Η διαφορετικότητα της συγκεκριμένης κρίσης έγκειται στο γεγονός της σχεδόν άμεσης εξάπλωσης της στη περιφέρεια της χώρας απ' όπου ξεκίνησε. Η μεξικανική κρίση σχεδόν κυριολεκτικά την επόμενη μέρα είχε επεκταθεί στη Χιλή, την Αργεντινή, τη Βραζιλία και τις Φιλιππίνες. (Sahiti, Meronci, Konxheli, Sahiti, & Shala, 2013)

Στο πλαίσιο των ως άνω και σύμφωνα με αυτά, οι τύποι οικονομικών κρίσεων που εκπροσωπούνται στην κρίση της μεξικανικής τεκίλας, είναι οι Συναλλαγματικές Κρίσεις, οι Κρίσεις Ισοζυγίου Πληρωμών, οι Κρίσεις Μακροοικονομικής Πολιτικής, οι Συστημικές Οικονομικές Κρίσεις, οι Εθνικές – Περιφερειακές Οικονομικές Κρίσεις και οι Εκτεταμένες Οικονομικές Κρίσεις. Βέβαια κατά την εξέλιξη αναδύθηκαν και παρουσιάστηκαν ιδιότητες και των υπολοίπων τύπων κρίσεων.

1.4.5. 1997, η Κρίση της Νοτιοανατολικής Ασίας⁵¹

Έως το καλοκαίρι του 1997 οι οικονομίες των *ασιατικών τίγρεων*⁵² θεωρούνταν παραδείγματα προς μίμηση. Το γεγονός όμως αυτό, άλλαξε ριζικά όταν τον Ιούλιο του 1997 μετά από συνεχείς υποτιμήσεις του ταϊλανδέζικου νομίσματος οι οικονομίες των χωρών της νοτιοανατολικής Ασίας άρχισαν να καταρρέουν ως συνέπεια της κατάρρευσης χρηματιστηρίων, εμπορικών συμφωνιών και της γενικότερης οικονομικής αστάθειας που επικράτησε στην περιοχή. Η κρίση της νοτιοανατολικής Ασίας, εκτυλίχτηκε σε δύο φάσεις:

⁵¹ Asian Crisis

⁵² Asian 'Tiger' economies: Singapore, Hong Kong, Taiwan & South Korea.

α. Πρώτη Φάση. Κατά τη πρώτη φάση, η κρίση ουσιαστικά περιορίστηκε στις ασιατικές οικονομίες κυρίως, ενώ θεωρείται ότι τερματίστηκε με την έλευση του ΔΝΤ το 1998.⁵³

β. Δεύτερη Φάση. Η δεύτερη φάση διαδραματίστηκε πέραν της νοτιοανατολικής Ασίας επιδρώντας σε περιοχές και χώρες με στενούς και ευρείς οικονομικούς δεσμούς με την εν λόγω περιοχή. Έγινε αισθητή προκαλώντας και ενισχύοντας τοπικές και περιφερειακές κρίσεις κυρίως στη Ρωσία και τη Βραζιλία.

Εν τέλει η κρίση ήταν το αποτέλεσμα της -από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και μετά- επιλογής πολιτικών (με την υποστήριξη και του ΔΝΤ) για να απορροφηθούν κεφάλαια που πλέον δεν μπορούσε να απορροφήσει η *υπερθερμαινόμενη* ιαπωνική οικονομία. Τα μέτρα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία φούσκας αξιών,⁵⁴ που όταν ωρίμασε κατέρρευσε πάνω από δέκα χρόνια αργότερα. (Treasury Today, 2011)

Στο πλαίσιο των ως άνω και σύμφωνα με αυτά, οι τύποι οικονομικών κρίσεων που εκπροσωπούνται στην κρίση της νοτιοανατολικής Ασίας, είναι οι Συναλλαγματικές Κρίσεις, οι Κρίσεις Μακροοικονομικής Πολιτικής, οι Κρίσεις Κατάρρευσης Φούσκας, οι Κρίσεις Κατάρρευσης Χρηματιστηρίου, οι Συστημικές Οικονομικές Κρίσεις, οι Εθνικές – Περιφερειακές Οικονομικές Κρίσεις και σαφώς οι Εκτεταμένες Οικονομικές Κρίσεις. Βέβαια κατά την εξέλιξη αναδύθηκαν και παρουσιάστηκαν ιδιότητες των περισσότερων υπολοίπων τύπων κρίσεων.

1.4.6. 2007, η Τελευταία Κρίση⁵⁵

Το έναυσμα της *τελευταίας κρίσης*, ήταν ο συνδυασμός της κατάρρευσης των τιμών των ακινήτων στις Η.Π.Α. με το γεγονός ότι όλο και περισσότεροι δανειολήπτες αδυνατούσαν να ανταπεξέλθουν στις δανειακές τους υποχρεώσεις. Στα μέσα του 2007, δανειολήπτες και επενδυτές ακινήτων

⁵³ Στην Ταϊλάνδη και την Ινδονησία. (Treasury Today, 2011)

⁵⁴ Ανάπτυξη 8-12%, την οποία το ΔΝΤ επικροτούσε έως λίγο πριν τη κρίση. (Treasury Today, 2011)

⁵⁵ Real Estate Bubble ή Global Financial Crisis (GFC)

παρουσίασαν αδυναμία αποπληρωμής των δανείων τους σε ακίνητα των οποίων η αξία είχε πέσει χαμηλότερα από το ύψος του προς αποπληρωμή δανείου. Περαιτέρω, στις σχετικές αγορές μειώθηκε πολύ η ζήτηση για προϊόντα του τομέα της αγοράς ακινήτων – MBS⁵⁶, των οποίων η αξία επίσης υποχώρησε σημαντικά, δημιουργώντας προβλήματα ρευστότητας και αποπληρωμής δανείων και στους επενδυτές αυτού του τομέα. Εν τω μεταξύ, ξένες τράπεζες και ξένοι επενδυτές που συμμετείχαν στην αμερικανική αγορά ακινήτων λόγω της έξαρσης και ανάπτυξης που παρουσίαζε, αντιμετώπιζαν αντίστοιχα προβλήματα. Τα ανωτέρω σε συνδυασμό και με τη σύνθετη οικονομική αλληλεξάρτηση στη σύγχρονη οικονομία όπως έχει ήδη αναφερθεί είχαν ως αποτέλεσμα τη διοχέτευση και διαβίβαση της κρίσης σε όλες ουσιαστικά της παγκόσμιες οικονομικές περιφέρειες. Συν το χρόνο το πρόβλημα χειροτέρευε και τελικά με την κατάρρευση της Lehman Brothers,⁵⁷ η κρίση διεθνοποιήθηκε αστραπιαία. Αυτό που ακολούθησε ήταν (οικονομικός) πανικός, οι επενδυτές διεθνώς προσπαθούν να πουλήσουν και να ρευστοποιήσουν (με την ανησυχία για το ποιο χρηματοπιστωτικό ίδρυμα θα είναι το επόμενο που θα καταρρεύσει). Προκλήθηκαν σημαντικές δυσλειτουργίες στις αγορές, όλοι προσπαθούν να πουλήσουν και η λήψη νέων δανείων γίνεται όλο και δυσχερέστερη. Οι επιχειρήσεις απέφυγαν κάθε επένδυση, ενώ οι καταναλωτές μείωσαν δραστικά τα έξοδα τους. Ουσιαστικά κατέρρευσε η εμπιστοσύνη όλων προς όλους. Με αποτέλεσμα τελικά οι Η.Π.Α. και παράλληλα (όλες οι) άλλες μεγάλες οικονομικές περιφέρειες να περιπέσουν στην μεγαλύτερη ύφεση από την εποχή της *μεγάλης ύφεσης* το 1930. (Reserve Bank of Australia).

Στο πλαίσιο των ως άνω και σύμφωνα με αυτά, οι τύποι οικονομικών κρίσεων που εκπροσωπούνται στην *τελευταία κρίση*, είναι οι Τραπεζικές

⁵⁶ Mortgage-Backed Security – MBS: Είναι ομόλογα όπου ως εγγύηση χρησιμοποιούνται ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια. Αποτελούν δε, ένα είδος που ανήκει στην κατηγορία ομολόγων Asset-Backed Securities (ABS). Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, η ομαδοποίηση των στοιχείων της εγγύησης γίνεται «μέσω της διαδικασίας της τιτλοποίησης, [που, Ι.Σ.] επιτρέπει την πώληση τους σε επενδυτές.» (Τρανός, 2012, σσ. 8,14)

⁵⁷ Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η αμερικανική Lehman Brothers, συμμετείχε σε τριάντα διεθνή συστήματα πληρωμών, διακανονισμού και φύλαξης τίτλων και οι υποχρεώσεις της απέναντι στον επενδυτικό κόσμο ήταν 600 δισεκατομμύρια δολάρια. Είχε δε συνάψει συμβάσεις παραγωγών, αξίας τρισεκατομμυρίων, τόσο με διεθνείς τράπεζες όσο και με θεσμικούς επενδυτές παγκοσμίως. Η πτώχευσή της, δημιούργησε τις προϋποθέσεις οδήγησαν στη μετάδοση της κρίσης στις παγκόσμιες κεφαλαιαγορές. (Καραμούζης, 2009, σ. 11)

Κρίσεις, οι Κρίσεις Μακροοικονομικής Πολιτικής, οι Κρίσεις Κατάρρευσης Φούσκας και Χρηματιστηρίου, οι Συστημικές Οικονομικές Κρίσεις, οι Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις και σαφώς οι Εκτεταμένες Οικονομικές Κρίσεις. Βέβαια κατά την εξέλιξη αναδύθηκαν και παρουσιάστηκαν ιδιότητες σχεδόν όλων των υπολοίπων τύπων κρίσεων.

1.4.7. Συμπεράσματα επί του Ιστορικού των Οικονομικών Κρίσεων

Το πλήθος και η ποικιλία των κρίσεων δεν επιτρέπουν σε καμία περίπτωση την πλήρη (αριθμητικά και ποιοτικά) παρουσίαση τους. Η επιλογή που έγινε στο παρόν Υποκεφάλαιο αφορά σε κρίσεις που ήταν αρκούντως μεγάλες και που επέδειξαν σαφώς τάσεις διεθνοποίησης, παρόλο που οι περισσότερες παρέμειναν στην (άμεση) γεωγραφική και οικονομική περιφέρεια της γενέτειρας τους. Η ανωτέρω προσέγγιση ως προς την παρουσίαση και επεξήγηση των οικονομικών κρίσεων δεν είναι μοναδική, αντιθέτως υπάρχει ικανός αριθμός διαφορετικών προσεγγίσεων. Η εν λόγω προσέγγιση προσφέρει όμως την ευκαιρία να παρατηρηθεί σαφώς ότι οι ισχυρότερες και μεγαλύτερες οικονομίες όταν τελούν υπό κρίση, λόγω του σε υπερθετικό βαθμό (λόγω ισχύος και μεγέθους) αλληλοσυσχετισμού τους με τις υπόλοιπες (ή την πλειοψηφία αυτών) οικονομίες στον κόσμο, είναι εκείνες που έχουν τις μεγαλύτερες τάσεις διεθνοποίησης και μπορούν να παράξουν *διεθνείς οικονομικές κρίσεις*.

1.5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κάθε άτομο,⁵⁸ είναι υπεύθυνο τόσο για τις πράξεις όσο και για τις παραλείψεις του, ως εκ τούτου αναλαμβάνει αυτοδικαίως τις ευθύνες και τις συνέπειες που επιδρούν πάνω του εξ αιτίας αυτών. Κατ' αντιστοιχία μπορεί να ειπωθεί με ασφάλεια, ότι το ίδιο ισχύει και για μία χώρα (ως μονάδα). Το θέμα περιπλέκεται, όταν οι συνέπειες διαχέονται ευρύτερα. Περιπλέκεται δε πολύ περισσότερο όταν η υπαιτιότητα δεν είναι σαφής και μπορεί να βρίσκεται έξω από τη εν λόγω μονάδα, στο σύστημα διάδρασης της με άλλες μονάδες και με το σύνολο. Στο διεθνές / παγκόσμιο σύστημα οικονομικής διάδρασης, η αλληλεξάρτηση περιπλέκει όχι μόνο την απόδοση ευθυνών αλλά και το

⁵⁸ Με την έννοια του ενός ανθρώπου και της μονάδας.

μονοσήμαντο προσδιορισμό των αιτιών και συνθηκών ή παραγόντων που εάν και εφόσον διαφοροποιηθούν ή ελεγχθούν θα αποφευχθεί η κρίση ή (/ και) η διάχυση και η διεθνοποίηση της.

Στο παρόν Κεφάλαιο, κατεβλήθη προσπάθεια, αφού προσδιορίστηκε η έννοια των οικονομικών κρίσεων και παρουσιάστηκε μία τυπολογιακή πρόταση ανάλυσης και κατηγοριοποίησης τους, να παρουσιαστεί ένα περιληπτικό ιστορικό των μεγάλων και διεθνών κρίσεων που έχουν εμφανιστεί στη διεθνή οικονομία. Κλείνοντας, το συμπέρασμα είναι ότι η εμφανής συν το χρόνο προοδευτική εξέλιξη των οικονομικών κρίσεων δείχνει μία τάση διευκόλυνσης της διεθνοποίησης τους (τουλάχιστον) στη άμεση γεωγραφική και οικονομική περιφέρεια της χώρας απ' όπου αυτή ξεκινάει. Η έκταση της διεθνοποίησης, σχετίζεται σαφώς και με το πόσο ισχυρή είναι η οικονομία της χώρας απ' όπου αυτή ξεκίνησε: όσο ισχυρότερη η οικονομία της γενέτειρας χώρας της κρίσης τόσο πιο μεγάλη η διεθνοποίηση της. Παρόλα αυτά οι πραγματικά *διεθνείς* κρίσεις είναι και παραμένουν περιορισμένες. Από την ανάλυση προκύπτει ότι οι μόνες κρίσεις που μπορούν να χαρακτηριστούν διεθνείς και που επέδρασαν σε συντριπτικό ποσοστό της οικονομικής δραστηριότητας του πλανήτη είναι δύο: *η μεγάλη ύφεση και η τελευταία κρίση*. Η διαφορά των κρίσεων αυτών από τις υπόλοιπες, δεν φάνηκε να έγκειται στα αίτια και τις συνθήκες που την προκάλεσαν. Η διεθνοποίηση εν γένει των οικονομικών κρίσεων δείχνει να οφείλεται στη σύνθετη αλληλεξάρτηση των οικονομιών των χωρών και τελικά στην επιλογή για -επί της ουσίας- ελεύθερη και απρόσκοπτη διακίνηση κεφαλαίων και οικονομικών προϊόντων στις (παγκόσμιες και υπερεθνικές πλέον) χρηματοπιστωτικές αγορές. Διαφοροποιούνται δε, από τις εθνικές και περιφερειακές κρίσεις στις συνέπειες και στην έκταση που λειτούργησε *ανενόχλητα* το φαινόμενο ντόμινο.

Η κύρια πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι κυβερνήσεις και οι σχετικοί οργανισμοί στο πλαίσιο της αποφυγής ή μετρίωσης των ως άνω κρίσεων, είναι διττή: να επιλέξουν σωστά πότε να παρέμβουν και πώς να παρέμβουν. Το πρώτο αφορά στην ανάγκη να προσδιοριστεί πότε και σε τι έκταση οι διάφοροι δείκτες και κρισιικά συμβάντα (όπως παρουσιάστηκαν κατά την ανάλυση της

τυπολογίας κρίσεων σύμφωνα με τα αίτια τους στο Υποκεφάλαιο 1.3.2.), αποκλίνουν από τη νόρμα και την επεξηγηματική δύναμη των οικονομικών κανόνων, οπότε και δεικνύουν επερχόμενη κρίση. Το δεύτερο αφορά -αφότου εκτιμηθεί ότι υπάρχουν ανησυχητικές αποκλίσεις- στον καθορισμό και στην επιλογή των καταλλήλων κατά περίπτωση πολιτικών που θα είναι σε θέση να αντισταθμίσουν και να εξουδετερώσουν την εξέλιξη της επερχόμενης κρίσης. (Claessens & Kose, 2013, p. 36) Αμφότερα δε, με τρόπο και σε βαθμό που δεν θα προκαλέσουν περαιτέρω αλυσιδωτές αντιδράσεις και εμβάθυνση της κρίσης.

Στο επόμενο Κεφάλαιο θα παρουσιαστεί μία σημαντική (αν και σχετικά βραχύβια) προσπάθεια των ως άνω πολιτικών και οργανισμικών ιθυνόντων για εφαρμογή κανονιστικών διατάξεων που θα επιτρέπουν διαρκώς την απρόσκοπτη, ομαλή αλλά και ασφαλή ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας: το σύστημα *Bretton Woods*.

«Τα πάντα ρει, μηδέποτε κατά τ' αυτό μένειν.» (Ηράκλειτος)

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ «BRETTON WOODS»

2.1. ΓΕΝΙΚΑ

Ο άνθρωπος που δικαιούται τα *εύσημα*, ως κατ' αρχήν υπεύθυνος για την -κατ' αυτό τον τρόπο- εξέλιξη της ανθρώπινης οικονομικής δραστηριότητας έως τη σημερινή της μορφή, είναι ο Alexander Hamilton. Ο Hamilton, ήταν ο πρώτος επικεφαλής του Υπουργείου Οικονομικών των Η.Π.Α. Από οικονομικής πλευράς, οι νεοσύστατες τότε Η.Π.Α. ήταν *tabula rasa* και το οικονομικό τους οικοδόμημα μπορούσε να συσταθεί και να ανεγερθεί εξ αρχής βασιζόμενο στην εμπειρία, τα θετικά και τα αρνητικά υφισταμένων οικονομικών συστημάτων (π.χ. της Μεγάλης Βρετανίας και της Ολλανδίας). Όπερ και εγένετο, το σχέδιο του Hamilton περιελάμβανε ένα οικονομικό σύστημα στηριγμένο σε δύο πυλώνες: Ομοσπονδοποίηση του αμερικανικού χρέους και δημιουργία μίας (δημόσιας) Κεντρικής Τράπεζας (1791).⁵⁹ Ο πρώτος πυλώνας, επέτρεψε στις Η.Π.Α. να διαπραγματεύονται τα χρεόγραφα τους στην ανοιχτή αγορά και ως εκ τούτου να δανείζονται *φτηνά*. Ο δε δεύτερος πυλώνας, επέτρεψε την υποστήριξη και διαχείριση του χρέους αυτού. Το σκεπτικό ήταν οι δύο πυλώνες να αλληλοϋποστηρίζονται και να αλληλοσυμπληρώνονται. Μετά την αρχική ενθουσιώδη υποδοχή και την αρχικά θετική πορεία των μεταρρυθμίσεων, εμφανίστηκαν για πρώτη φορά τριγμοί τον Μάρτιο του 1792. Τα διαθέσιμα της Κεντρικής Τράπεζας σε *σκληρό νόμισμα*⁶⁰ άρχισαν να μειώνονται, οπότε και δεν μπορούσε από ένα σημείο και μετά να καλύψει τα χαρτονομίσματα που βρίσκονταν σε κυκλοφορία. Η άμεση αντίδραση της Κεντρικής Τράπεζας ήταν η (δραστική) μείωση της ποσότητας των χορηγούμενων δανείων, δημιουργώντας προβλήματα σε ομάδες συστημικών δανειοληπτών. Συνέπεια αυτή της αντίδρασης ήταν η επίγνωση που δημιουργήθηκε στη αγορά σχετικά με τα προβλήματα της Κεντρικής Τράπεζας. Η επίγνωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα τα αμερικανικά χρεόγραφα να χάσουν σχεδόν το 25% της αξίας τους εντός δύο

⁵⁹ First Bank of the United States - BUS

⁶⁰ Hard currency

εβδομάδων. Ο Hamilton *επιτέθηκε* στο πρόβλημα σε περισσότερα μέτωπα, ως εξής:

α. Δημόσιες Επενδύσεις. Με τη χρήση δημοσίου χρήματος ξεκίνησε να αγοράζει αμερικανικά χρεόγραφα, σταθεροποιώντας και τονώνοντας τις τιμές τους και συνδράμοντας στην προστασία της Κεντρικής Τράπεζας από κερδοσκόπους που τα είχαν αγοράσει σε τυχόν υψηλότερες τιμές.

β. Ρευστότητα. Διοχέτευσε χρήματα, αυξάνοντας τη ρευστότητα σε δανειοδότες που αντιμετώπιζαν προβλήματα.

γ. Δανεισμός. Εξασφάλισε ότι τράπεζες που πληρούσαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις, δηλαδή είχαν τα εχέγγυα, μπορούσαν να δανειοδοτηθούν όσο χρειάζονταν, με μόνη *ποινή*, επιτόκιο 7%.

δ. Προστασία Επενδυτών. Τέλος η ομοσπονδιακή κυβέρνηση των Η.Π.Α. νομοθέτησε ως έκνομη τη δημόσια διαπραγμάτευση αξιών⁶¹, για την προστασία αφελών ερασιτεχνών επενδυτών από επενδύσεις υψηλού κινδύνου.

Η διάσωση,⁶² του Hamilton εν τέλει, λειτούργησε έξοχα. Η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στην αγορά ήταν ευσταθής. Τόσο, που μετά από παρέλευση μισού αιώνα σταθερότητας και ανάπτυξης, η αγορά της νέας Υόρκης αποτελούσε παγκόσμιο σημείο αναφοράς. Το όλο εγχείρημα όμως είχε και μία άλλη επίπτωση: Η διάσωση του τραπεζικού συστήματος αποτελούσε πλέον προηγούμενο· αποτελούσε δεδρασμένο. Τελικά -μετά και από επόμενες κρίσεις- το χρηματοπιστωτικό σύστημα βρέθηκε να είναι όλο και περισσότερο εξαρτημένο από την κρατική / κυβερνητική υποστήριξη (την οποία και αναμένει), σε όλο το φάσμα των δυνατών κατά περίπτωση ενεργειών. (The Economist, n.d.) Τέθηκαν κατ' αυτόν τον τρόπο οι βάσεις για τη λειτουργία και εξέλιξη της αγοράς, μέχρι της σημερινής της μορφής.

⁶¹ Αυτό το μέτρο είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση στη Wall Street της Νέας Υόρκης μίας ιδιωτικής λέσχης διαπραγμάτευσης αξιών, τον πρόδρομο του σημερινού Χρηματιστηρίου Αξιών της Νέας Υόρκης.

⁶² Bail-out

Η λήψη κανονιστικών μέτρων στην αντιμετώπιση μετέπειτα κρίσεων και για καλύτερη ρύθμιση της λειτουργίας της επεκτεινόμενης και αναπτυσσόμενης οικονομίας συνεχίστηκε (και συνεχίζεται έως σήμερα). Στην εξελικτική αυτή πορεία, η πρώτη παγκόσμιας εμβέλειας κρίση που συντάραξε τη διεθνή οικονομία ήταν η *μεγάλη ύφεση* (όπως αυτή παρουσιάστηκε στο προηγούμενο Κεφάλαιο). Ως μεθεόρτιο της κρίσης αυτής, σε συνδυασμό με τις ρυθμίσεις που απαιτούσε η (αναμενόμενη τότε) λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με τις αλλαγές που είχε επιφέρει, εφαρμόστηκε ένα ιστορικό πακέτο κανονιστικών διατάξεων: το *σύστημα Bretton Woods*. Τα προβλήματα και οι προβληματισμοί που είχαν να αντιμετωπιστούν ήταν σαφώς πιο σύνθετα από αυτά που είχε να αντιμετωπίσει ο Hamilton αφορώντας σε ένα σαφώς πιο ώριμο, πολυδιάστατο και πολυσύνθετο διεθνές οικονομικό περιβάλλον, αυξημένης πολυπλοκότητας.

2.2. BRETTON WOODS

Το πρόβλημα που οδήγησε στο *σύστημα Bretton Woods* και που αποτέλεσε την κύρια αποστολή της συμφωνίας που επετεύχθη στην περιοχή Bretton Woods του Carrol του New Hampshire, ήταν η επανεκκίνηση του διεθνούς εμπορίου και η παροχή γενικώς αποδεκτών και αξιόπιστων μέσων (από)πληρωμής, διότι η *μεγάλη ύφεση* και ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος το είχαν νεκρώσει σε μεγάλο βαθμό (το διεθνές εμπόριο). Η μετατρεψιμότητα των εθνικών νομισμάτων ήταν πλέον περιορισμένη και η βρετανική λίρα είχε απωλέσει την πάλαι ποτέ αίγλη της, καθώς και την ιδιότητά της ως *διεθνές νόμισμα*. Οι εκπρόσωποι των 44 κρατών που συγκεντρώθηκαν στο Bretton Woods το 1944 έπρεπε λοιπόν, να συνάψουν μια διεθνή συνθήκη με στόχο τη διευκόλυνση της μετατρεψιμότητας (ανταλλαξιμότητας) των εθνικών νομισμάτων και τη δημιουργία ενός διεθνούς μέσου διεξαγωγής πληρωμών, ώστε να διευκολυνθεί το διεθνές εμπόριο. (Sautter, 2012) Στο παρόν Υποκεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι πτυχές του *συστήματος Bretton Woods* και πώς αυτό ξεκίνησε και υλοποιήθηκε, πώς επέδρασε στο οικονομικό περιβάλλον της εποχής του και εν τέλει πώς οδηγήθηκε στην κατάρρευση.

2.2.1. Οι Απαρχές του Συστήματος *Bretton Woods*

Το σύστημα *Bretton Woods* ξεκίνησε ως ιδέα και σχέδιο διάσωσης. Ο σχεδιασμός για να επιτευχθούν ο ως άνω στόχος και ο οποίος τελικά οδήγησε στο νέο διεθνές οικονομικό κατεστημένο του *Bretton Woods*, είχε ως κύριο μέλημα να αποφευχθούν τα σφάλματα της περιόδου του μεσοπολέμου. Τα τρία κύρια ζητήματα που κυριάρχησαν στην συλλογική άποψη ως σφάλματα της περιόδου αυτής και που παρουσιάζονται παρακάτω, ήταν η κατάρρευση του κανόνα του χρυσού, η εκτός ορίων διακύμανση των συναλλαγματικών ισοτιμιών (μετά των Α' Παγκόσμιο Πόλεμο) και η επικράτηση -ως επί το πλείστον- διμερών⁶³ συμφωνιών, θέτοντας σοβαρούς περιορισμούς στο πολυμερές⁶⁴ εμπόριο και τις συναλλαγές: (Bordo, 1993, pp. 28-31)

α. Ο Κανόνας του Χρυσού. Ο κανόνας του χρυσού ξεκίνησε να εφαρμόζεται *de facto* το 1925 μετά την επιστροφή της Βρετανίας στον κανόνα του χρυσού και στην προ του Α' Παγκοσμίου Πολέμου συναλλαγματική ισοτιμία της βρετανικής λίρας. Μέσα στην επόμενη διετία ακολούθησε και η πλειοψηφία των χωρών. Η τάση προς τον κανόνα του χρυσού καθώς και η έκταση της αποδοχής του, είχε φανεί ήδη από το 1922, κατά τη διάσκεψη της Γένοβας. Για να ανασχεθεί και να περιοριστεί η μεγάλη έλλειψη χρυσού λόγω του πληθωρισμού που είχε προκληθεί από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ελήφθησαν δύο ειδών μέτρα:

(1) Χρυσό. Μη χρήση του χρυσού ως εθνικό νόμισμα.

(2) Αποθεματικά. Η χρήση αποθεματικών (και) σε συνάλλαγμα – κυρίως βρετανικές λίρες και αμερικανικά δολάρια.

Ο εν λόγω κανόνας του χρυσού λειτούργησε τελικά μόνο έξι χρόνια. Διακόπηκε το Σεπτέμβριο 1931, όταν η Μεγάλη Βρετανία ανέστειλε την ανταλλαξιμότητα της βρετανικής λίρας σε χρυσό. Τα τρία προβλήματα του κανόνα του χρυσού τα οποία αργότερα προβλημάτισαν (κυρίως τα πρώτα δύο) και τους αρχιτέκτονες του *συστήματος Bretton Woods*, και αποτέλεσαν τελικά

⁶³ Bilateral

⁶⁴ Multilateral

προβλήματα (κυρίως τα δύο τελευταία) και κατά τη διάρκεια λειτουργίας του συστήματος αυτού (η οποία παρουσιάζεται στο Υποκεφάλαιο 2.2.4.), ήταν ο καθορισμός και η προσαρμογή των τιμών των νομισμάτων, η ρευστότητα και η αμοιβαία εμπιστοσύνη (ουσιαστικά η έλλειψη αυτής):

(1) Καθορισμός και η Προσαρμογή των Τιμών. Ο καθορισμός και η προσαρμογή των τιμών των νομισμάτων είχε διαφοροποιήσεις μεταξύ των πλεονασματικών και ελλειμματικών χωρών (Η.Π.Α. και Μεγάλη Βρετανία αντίστοιχα) και επιπλέον δεν ακολουθούσαν όλες οι χώρες του συμφωνηθέντες κανόνες (π.χ. η Γαλλία τηρούσε αποθεματικά έναντι του νομίσματος της μόνο σε χρυσό και όχι σε συνάλλαγμα διά (γαλλικού) νόμου).

(2) Ρευστότητα. Η ρευστότητα, στην περίοδο του μεσοπολέμου ήταν ιδιαίτερα δυσμενής όσον αφορά στα αποθέματα χρυσού με βάση τις καθορισμένες ισοτιμίες των νομισμάτων. Επιπλέον οι χώρες δεν προχωρούσαν σε δημιουργία αποθεματικών σε συνάλλαγμα -σε μεγάλο βαθμό- φοβούμενες μία τυχόν κρίση ανταλλαξιμότητας.

(3) Αμοιβαία Εμπιστοσύνη. Η αμοιβαία εμπιστοσύνη έφθινε την περίοδο του μεσοπολέμου κυρίως σε σχέση με την ικανότητα και διάθεση των χωρών που κατείχαν τα κύρια νομίσματα να εφαρμόσουν την ανταλλαξιμότητα των νομισμάτων τους (τη αιτήσει).

Τα τρία αυτά προβλήματα οδήγησαν όπως προαναφέρθηκε τελικά στην αναστολή και άρση της ανταλλαξιμότητας και στην αναστολή, άρση και κατάρρευση του κανόνα του χρυσού.

β. Κυμαινόμενες Συναλλαγματικές Ισοτιμίες και Ανταγωνιστικές Υποτιμήσεις. Είναι ξεκάθαρο ότι κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, οι ελεύθερα κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες, υπό την επίδραση αποκλειστικά και μόνο της προσφοράς και της ζήτησης στην αγορά, δεν λειτούργησαν αποτελεσματικά. Οι κερδοσκοπικές επιθέσεις και οι ανταγωνιστικές υποτιμήσεις των νομισμάτων με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών για τη μεγαλύτερη κερδοφορία εισαγωγών / εξαγωγών είχε λάβει σοβαρότατες διαστάσεις,

απειλώντας τη σταθερότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η *γαλλική υπόθεση*: Στην περίπτωση αυτή τα ελεύθερα κυμαινόμενα επιτόκια (της περιόδου 1922-1926) οδήγησαν σε αποσταθεροποίηση και στην υποτίμηση του γαλλικού φράγκου. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η (κερδοσκοπική) εκτίμηση / προσδοκία περαιτέρω υποτίμησης και έτσι το νόμισμα έγινε στόχος σφοδρής (κερδοσκοπικής) επίθεσης. Αυξήθηκαν άμεσα οι εισαγωγές αναμένοντας αύξηση των τιμών ενώ αντίθετα μειώθηκαν δραστικά οι εξαγωγές, εν αναμονή της εν λόγω αύξησης. Το αποτέλεσμα ήταν ένα άκρως ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο πληρωμών και μία αντιστοίχου τύπου σφοδρότατη κρίση.

γ. Επικράτηση Διμερών Συμφωνιών. Αποτέλεσμα των ανταγωνιστικών υποτιμήσεων και των κερδοσκοπικών υποτιμήσεων ήταν αναπόφευκτα η ευρεία διάδοση των ελέγχων κεφαλαίου και συναλλάγματος και η σύναψη επιλεκτικά διμερών συμφωνιών που εισήγαγαν διακρίσεις επιβλαβείς για την εξάπλωση και ανάπτυξη του διεθνούς (πολυμερούς) εμπορίου.

Έχοντας όλα αυτά κατά νουν, οι οικονομολόγοι της χρονικής εκείνης περιόδου, αναζητούσαν τρόπους να αρθούν τα κακώς κείμενα και να θεσμοθετηθούν κανονιστικές διατάξεις που θα αποτρέπουν την επανεμφάνιση τους. Επιπλέον δε, προστέθηκαν και τα προβλήματα και οι γεωπολιτικές αλλαγές (όπως η αλλαγή του επιπέδου του κύρους⁶⁵ της Μεγάλης Βρετανίας) που εισήγαγε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, οπότε η θέσπιση νέων και κατάλληλων διατάξεων ρύθμισης των διεθνών συναλλαγών κατέστη ανελαστική ανάγκη, ώστε να αρθεί το αδιέξοδο στο οποίο είχε τελματώσει η διεθνής οικονομία από τις αρχές σχεδόν του εικοστού αιώνα.

2.2.2. Σχεδιασμός του Συστήματος *Bretton Woods*

Στο πλαίσιο αυτό, και με σκοπό την αναίρεση των σφαλμάτων που συσσωρεύτηκαν την περίοδο του μεσοπολέμου, τα οποία διόγκωσε περαιτέρω ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, απαιτήτο (και σύμφωνα με αμφοτέρους τους εμπνευστές του *συστήματος Bretton Woods*) ένα σύστημα το οποίο θα συνδύαζε το πλεονέκτημα του κλασικού κανόνα του χρυσού, που είναι η συναλλαγματική

⁶⁵ Με την έννοια του status.

σταθερότητα, με το πλεονεκτήματα του κυμαινόμενων ισοτιμιών, δηλαδή τη δυνατότητα για ανεξάρτητες εθνικές συναλλαγματικές πολιτικές. Παράλληλα έπρεπε να αποφευχθούν τα αντίστοιχα μειονεκτήματα, που είναι η εξωγενής επιβολή των εθνικών συναλλαγματικών πολιτικών -για τον κανόνα του χρυσού- και αποσταθεροποιητικές κερδοσκοπικές εξωγενείς επιθέσεις -για τις κυμαινόμενες ισοτιμίες. (Bordo, 1993, p. 5)

Υπήρχαν λοιπόν, δύο σχέδια για την κάλυψη αυτής της απαίτησης για αλλαγή, το βρετανικό σχέδιο Keynes και το αμερικανικό σχέδιο White. Τα δύο αυτά σχέδια, παρότι επιδίωκαν την επίλυση του ιδίου προβλήματος, είχαν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους: (Sautter, 2012)

α. Η Βρετανική Πρόταση. Η πρόταση, που συντάχθηκε από τον βρετανό οικονομολόγο **John Maynard Keynes**, προέβλεπε τη δημιουργία ενός οργανισμού διεθνούς μεσολάβησης του International Clearing Union (ICU). Ο οργανισμός αυτός θα ήταν ένα είδος παγκόσμιας τράπεζας η οποία θα διαμεσολαβούσε στο εμπόριο μεταξύ των χωρών. Το διεθνές εμπόριο στο σύνολο του, θα ήταν εκφρασμένο σε μία νέα λογιστική μονάδα του ICU, το Bancor.⁶⁶ Με βάση το σχεδιασμό του Keynes, το Bancor ως άλλο (διεθνές) νόμισμα, θα έπρεπε να διατηρεί μια ευσταθή συναλλαγματική ισοτιμία με τα εθνικά νομίσματα. Επιπλέον θα χρησίμευε στον υπολογισμό και την μέτρηση του εμπορικού ισοζυγίου μεταξύ των χωρών. Κάθε αγαθό που θα εισαγόταν ή θα εξαγόταν, θα προστίθετο ή θα αφαιρείτο από το αντίστοιχο ισοζύγιο της χώρας, ενώ οι χώρες θα ενθαρρύνονταν να διατηρήσουν το (συνολικό) ισοζύγιο πληρωμών κοντά στο μηδέν. Επιπλέον, μια χώρα Α θα μπορούσε να χρησιμοποίησει το πλεόνασμα των εξαγωγών της έναντι μιας χώρας Β για να χρηματοδοτήσει το έλλειμμα εισαγωγών της έναντι μιας χώρας Γ. Ο χρυσός δε και τα εθνικά νομίσματα δεν θα χρησιμοποιούνταν πλέον στο διεθνές εμπόριο (και δεν θα μετακινούνταν μεταξύ των χωρών). Περαιτέρω, το ICU, θα είχε τη δυνατότητα να χορηγεί δάνεια στις χώρες μέλη σε νόμισμα Bancor, όποτε αυτό

⁶⁶ Το όνομα Bancor ήταν εμπνευσμένο από τη γαλλική φράση *banque or* (bank gold– τραπεζικό χρυσό). (Wikipedia, 2017)

θα καθίστατο απαραίτητο για την αντιμετώπιση προσωρινών αδυναμιών του ισοζυγίου πληρωμών.

Μία τόσο ξαφνική όμως και απόλυτη μετάβαση από διμερείς διακανονισμούς και συμβάσεις σε πολυμερείς συμφωνίες ίδρυσης διαμεσολαβητικών οργανισμών τύπου ICU, δεν ήταν υλοποιήσιμη το 1944 (και ίσως ούτε και σήμερα να μην είναι υλοποιήσιμη μία τέτοια πρωτοβουλία).

β. Η Αμερικανική Πρόταση. Εν τω μεταξύ, οι Η.Π.Α. είχαν (σε σύντομο χρονικό διάστημα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου) μετεξελιχθεί στην κυρίαρχη δύναμη της δύσης, υποσκελίζοντας τη Μεγάλη Βρετανία. Ως εκ τούτου επιθυμούσαν να θεσπιστεί ένα διεθνές νομισματικό σύστημα το οποίο να ταιριάζει και να εκπροσωπεί τις δικές τους απόψεις και ιδέες αλλά και τα δικά τους συμφέροντα, για την επίλυση του προβλήματος. Ανωτέρω αποτυπώθηκαν στο λεγόμενο Σχέδιο White⁶⁷ – ονομαζόμενο έτσι από τον αμερικανό οικονομολόγο **Harry Dexter White**. Το σχέδιο αυτό περιελάμβανε τη δημιουργία ενός διεθνούς ταμείου του οποίου το ενεργητικό θα δημιουργείτο από τις εισφορές των κρατών μελών που θα συμμετείχαν σε αυτό. Το ταμείο αυτό θα ήταν σε θέση, (όπως και το ICU) να δανείσει τα κράτη μέλη, αλλά σε πολύ στενότερο και περιορισμένο πλαίσιο σε σχέση με το αντίστοιχα αναμενόμενο από την πρόταση Keynes και το ICU.

Τελικά, το Σχέδιο White των ΗΠΑ επεκράτησε. Η συμφωνία που επετεύχθη στο Bretton Woods, καθώς και οι οργανισμοί που συμφωνήθηκε να συσταθούν -το ΔΝΤ και η ΠΤ- ήταν ουσιαστικά και κατά κύριο λόγο η υλοποίηση των ιδεών και του σκεπτικού του αμερικανικού Υπουργείου Οικονομικών.

Ο Keynes και ο White (όπως είναι φυσικό) κυριάρχησαν στο σχεδιασμό του *συστήματος Bretton Woods* και στις διαπραγματεύσεις στο εν λόγω συνέδριο. Ο Λόρδος Keynes, ήταν από τους πλέον διάσημους οικονομολόγους εκείνη την εποχή και (αμισθί) σύμβουλος στο υπουργείο Οικονομικών της Μεγάλης Βρετανίας και από την άλλη πλευρά, ως εκπρόσωπος των Η.Π.Α., ήταν

⁶⁷ White Plan

ένας υπάλληλος του Υπουργείου Οικονομικών ο White. Εκείνος, αν και ήταν ελάχιστα γνωστός έξω από την Ουάσιγκτον, ήταν ένας λαμπρός οικονομολόγος του Χάρβαρντ, ο οποίος έχαιρε την απόλυτη εμπιστοσύνη του υπουργού Οικονομικών Henry Morgenthau Jr., με τη σειρά του στενός φίλος και έμπιστος σύμβουλος του Προέδρου Roosevelt. Αμφότεροι ο Keynes και ο White επεξεργάζονταν ο καθείς τα σχέδια που παρουσίασαν για χρόνια. Εύλογα λοιπόν, η *διαμάχη* μεταξύ τους ήταν τεταμένη και περιστασιακά εκρηκτική. Ήταν ένας αγώνας ανάμεσα σε δύο πολύ διαφορετικούς άνδρες για λογαριασμό δύο χωρών που ήταν εξαιρετικά ισχυρές και οι δύο μεν, αλλά με εντελώς διαφορετικούς τρόπους. Ο White είχε (εν μέρει) το πάνω χέρι, διότι οι Η.Π.Α. κατείχαν το μεγαλύτερο μέρος των παγκόσμιων αποθεμάτων χρυσού και αποτελούσαν τρόπον τινά τους δανειστές της παγκόσμιας οικονομίας. Επιπλέον, οι περιστάσεις έδιναν στον αμερικανό και το *ηθικό* πλεονέκτημα, δεδομένου ότι η Μεγάλη Βρετανία ήθελε απελπισμένα να διατηρήσει ανέπαφη την (εμπορική) *αυτοκρατορία* της και τη *ζώνη της στερλίνας*,⁶⁸ ενώ οι *δημοκρατικές* Η.Π.Α. ήθελαν (και για δικό τους όφελος, προφανώς) την πλήρη απελευθέρωση των αγορών αυτών (της Μεγάλης Βρετανίας). Εξ ου και η θέση του White υπέρ ενός ταχύτερου και πλήρους ανοίγματος του εμπορίου και της χρηματοδότησης, συστήνοντας ένα πολυμερές σύστημα συναλλαγών. Επιπλέον επειδή στους σκοπούς του Bretton Woods, όπως τους εκλάμβαναν οι Η.Π.Α., ήταν και η (μόνιμη) εγκαθίδρυση της ειρήνης, έβλεπαν (οι Η.Π.Α.) ως εξίσου σημαντικό (αν όχι σημαντικότερο) συνομιλητή πέραν της Μεγάλης Βρετανίας, τη Σοβιετική Ένωση (ΕΣΣΔ). Παρότι τα οικονομικά της ΕΣΣΔ ήταν εξίσου κλονισμένα από τον πόλεμο με αυτά της Μεγάλης Βρετανίας, η ΕΣΣΔ θεωρήθηκε (από τις Η.Π.Α.) και ήταν καίριος δρών στο πεδίο της ασφάλειας, διότι μία ευημερούσα Ρωσία θα παρείχε ένα αντίβαρο εντός της Ευρώπης στους Γερμανούς, ενώ το εμπόριο με τη Ρωσία ήταν δυνητικά πολύτιμο για τη Δύση. Στο πλαίσιο αυτό ο White είχε μια σειρά συναντήσεων στην Ουάσιγκτον με υψηλόβαθμη αντιπροσωπεία εμπειρογνωμόνων της Σοβιετικής Ένωσης, εξηγώντας τα οφέλη της ένταξης στους προτεινόμενους διεθνείς οργανισμούς, δείχνοντας επιπλέον κατανόηση

⁶⁸ Τη ζώνη της στερλίνας αποτελούσαν οι χώρες που είχαν αγκιστρώσει τα νομίσματά τους στην βρετανική λίρα.

και προσπαθώντας να ικανοποιήσει τις ανησυχίες τους σε σχέση με την καπιταλιστική μορφή του όλου εγχειρήματος. Οι προσπάθειές του πέτυχαν, η Σοβιετική αντιπροσωπεία να υπογράψει τα σχετικά άρθρα της συμφωνίας στο Bretton Woods. Βέβαια στα τέλη του 1945 ο Stalin αποφάσισε να μην ενταχθεί τελικά στο ΔΝΤ, διότι αναγνώρισε ότι αυτό ελεγχόταν σε μεγάλο βαθμό από τις Η.Π.Α. (Boughton, 2013)

Τελικά και κυρίως μετά την κατάρρευση (απόρριψη) της αρχικής σκέψης του Keynes για το Bancor, η Μεγάλη Βρετανία αποδέχτηκε το δολάριο ως το νέο παγκόσμιο νόμισμα. Αμφότερες οι χώρες συμφώνησαν δε, σε ένα σύστημα κυμαινόμενων ισοτιμιών με ικανές ελευθερίες ώστε να επιτρέπουν ανεξάρτητες (κυρίαρχες) οικονομικές πολιτικές από τα κράτη. Το νέο σύστημα, μέσω ενός τροποποιημένου κανόνα του χρυσού, θα επέτρεπε την ευστάθεια των νομισμάτων και θα παρείχε περισσότερο περιθώριο για τυχόν διορθωτικές παρεμβάσεις και κοινωνικά μέτρα στο πλαίσιο της οικονομικής διαχείρισης. Συμφωνήθηκε δε, ότι θα δημιουργηθούν νέοι διεθνείς οργανισμοί, αρωγοί του νέου διεθνούς νομισματικού συστήματος. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκαν το ΔΝΤ και η ΠΤ, ενώ δρομολογήθηκε η γενική συμφωνία δασμών και εμπορίου η οποία και εγκρίθηκε λίγα χρόνια αργότερα το 1947. (Gavranić & Miletić, 2015, p. 348) Το *σύστημα Bretton Woods*, θα αποτελούσε ένα διεθνές (μεν) σύστημα πολυμερούς (πολύπλευρου) διακανονισμού οργάνωσης και λειτουργίας του διεθνούς εμπορίου, αλλά παρόλα αυτά θα παρέμενε ένα κλειστό σύστημα που οι περιορισμοί και τα δικαιώματα απευθύνονταν στις χώρες που θα είχαν προσυπογράψει τις σχετικές συμβάσεις και εν τέλει στις χώρες μέλη του ΔΝΤ.⁶⁹ Σαφώς οι ανάπτυξη και η σταθερότητα θα ωφελούσε έμμεσα και τα μη μέλη, αλλά το σύστημα θα εξαρτάτο και θα απευθυνόταν στα μέλη.

2.2.3. Υλοποίηση του Συστήματος Bretton Woods

Η υλοποίηση του συστήματος Bretton Woods ξεκίνησε λοιπόν, με τη (συμβιβαστική, όπως αναφέρθηκε) δημιουργία του ΔΝΤ. (Boughton, 2013)

⁶⁹ Αριθμός χωρών μελών ΔΝΤ: 30 το 1945, + 10 το 1946, + 5 το 1947, + 2 το 1948, + 1 το 1949, + 2 το 1950, + 20 έως το 1960, + 51 έως το 1970, + 24 έως το 1980, + 24 έως το 1990, + 31 έως το 2000, + 4 έως το 2010 και + 2 έως το 2017. Σύνολο 189 χώρες. (IMF, 2017)

Συγκεκριμένα, ο τρόπος με το οποίο τελικά προσεγγίστηκε η επίλυση του προβλήματος των συναλλαγματικών ισοτιμιών ήταν με τη δημιουργία ενός συστήματος *αγκίστρωσης* αυτών:⁷⁰ Στο σύστημα αυτό οι ισοτιμίες ήταν σταθερές μεν, αλλά υπό προϋποθέσεις και κατόπιν συνεννόησης μπορούσαν να μεταβληθούν. Οι ισοτιμίες αυτές ήταν καθορισμένες ως προς το δολάριο (αγκιστρωμένες σε αυτό), το οποίο είχε αποφασιστεί να είναι το μόνο νόμισμα με *ισοτιμία* αγκιστρωμένη στο χρυσό, που σήμαινε ότι παρέμενε ως το μόνο νόμισμα που μπορούσε να ανταλλαχθεί με χρυσό. (Bordo, 1993, p. 5) Αυτό προέκυψε από τη δεσπόζουσα θέση των Η.Π.Α. και του αμερικανικού νομίσματος (ως παγκόσμια αποδεκτό). Η προσέγγιση και το σχέδιο που εν τέλει εκφράστηκε μέσα από το *σύστημα Bretton Woods* όπως αυτό υλοποιήθηκε υπό την αιγίδα της *αμερικανικής ηγεμονίας στο δυτικό κόσμο*, αναμφίβολα συνέβαλε σημαντικά στην αναβίωση και αναπτέρωση της μεταπολεμικής παγκόσμιας οικονομίας. Τα συμβαλλόμενα μέρη της συμφωνίας του Bretton Woods εκπλήρωσαν δε προοδευτικά τις δεσμεύσεις τους να απελευθερώσουν τις συναλλαγές μεταξύ τους, να εξασφαλίσουν τη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων τους και να διατηρήσουν μια σταθερή (ευσταθή) συναλλαγματική ισοτιμία του δικού τους νομίσματος έναντι του δολαρίου. Στο πλαίσιο αυτό, οι Η.Π.Α. διατηρούσαν την υποχρέωση, κατόπιν αιτήματος άλλων χωρών, να ανταλλάζουν τα δολάρια με χρυσό – συγκεκριμένα 35 δολάρια για κάθε ουγκιά χρυσού. Στις σταθερές, προκαθορισμένες συναλλαγματικές ισοτιμίες⁷¹ που το σύστημα αυτό προέβλεπε, οι επιτρεπόμενες αποκλίσεις, περιορίζονταν εντός του εύρους +/- 1% έναντι του δολαρίου Η.Π.Α. Μόνο στην περίπτωση μίας *θεμελιώδους ανισορροπίας*⁷² θα μπορούσε να γίνει περαιτέρω προσαρμογή των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Κάθε συμβαλλόμενο κράτος στη συμφωνία του Bretton Woods είχε επίσης το δικαίωμα να δανείζεται, σε νόμισμα κάποιου (άλλου) συμβαλλόμενου κράτους, σε αμερικανικά δολάρια, ή με βάση το Ειδικό Τραβηκτικό Δικαίωμα (ΕΔΤ).⁷³ Ανωτέρω δανεισμός διέπετο (όπως άλλωστε ισχύει μέχρι

⁷⁰ Fixed peg system

⁷¹ Fixed parities

⁷² Fundamental disequilibrium

⁷³ Ειδικό τραβηκτικό δικαίωμα (ΕΔΤ): «Το ΔΝΤ εκδίδει ένα διεθνές αποθεματικό στοιχείο ενεργητικού, γνωστό ως Ειδικό Τραβηκτικό Δικαίωμα, που μπορεί να αναπληρώσει τα επίσημα

σήμερα) από σαφώς καθορισμένους όρους και προϋποθέσεις που καθορίζονται από το ΔΝΤ (ως προνόμιο ανάληψης). Ανάλογα βέβαια με τις κατά περίπτωση και περίοδο δυνατότητες του Ταμείου. (Sautter, 2012)

Συγκεκριμένα, οι στόχοι του ΔΝΤ, ως το κύριο οργάνο που εκπορεύτηκε του Bretton Woods και όπως αυτοί καταγράφηκαν το 1944 και αποτυπώθηκαν στην ιδρυτική του πράξη,⁷⁴ έχουν ως ακολούθως:⁷⁵ (IMF, 1944, 2016, p. 2)

α. Νομισματική Συνεργασία. Η προώθηση της διεθνούς νομισματικής συνεργασίας μέσω ενός μόνιμου θεσμού ο οποίος να παρέχει τους απαραίτητους συμβουλευτικούς και συνεργατικούς μηχανισμούς, προς αντιμετώπιση διεθνών νομισματικών προβλημάτων.

β. Ελεύθερη Ανάπτυξη Διεθνούς Εμπορίου. Η διευκόλυνση της επέκτασης και ισορροπημένης ανάπτυξης του διεθνούς εμπορίου και η συμβολή με τον τρόπο αυτό στους πρωταρχικούς σκοπούς της οικονομικής πολιτικής του ΔΝΤ, που είναι: Η προώθηση και διατήρηση υψηλών επιπέδων απασχόλησης και (πραγματικών) εισοδημάτων, καθώς και η ανάπτυξη των παραγωγικών πόρων όλων των μελών του.

γ. Συναλλαγματική Σταθερότητα. Η προώθηση της ευστάθειας των συναλλαγματικών ισοτιμιών (συναλλαγματική σταθερότητα), η διατήρηση της ευταξίας στις συναλλαγματικές ρυθμίσεις μεταξύ των μελών και η αποφυγή φαινομένων ανταγωνιστικής υποτίμησης.

δ. Πολυμερή Συστήματα Πληρωμών. Η καθιέρωση ενός πολυμερούς συστήματος πληρωμών για τις τρέχουσες συναλλαγές μεταξύ των μελών και η εξάλειψη των συναλλαγματικών περιορισμών που παρεμποδίζουν την ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου.

ε. Παροχή Ασφάλειας. Να παρέχει αίσθηση ασφάλειας διαθέτοντας πόρους του με κατάλληλες εγγυήσεις διασφάλισης, σε μέλη που

αποθεματικά κρατών-μελών. [...] Τα μέλη μπορούν επίσης να ανταλλάξουν αν θέλουν μεταξύ τους ΕΔΤ με νόμισμα.» (IMF, 2010)

⁷⁴ International Monetary Fund Articles of Agreement

⁷⁵ Σε ελεύθερη απόδοση.

αντιμετωπίζουν δυσκολίες ισοζυγίου πληρωμών, χωρίς να απαιτείται να προσφύγουν σε μέτρα καταστροφικά για την εθνική τους και πιθανόν τη διεθνή ευημερία.

στ. Ισορροπημένα Ισοζύγια Πληρωμών. Τέλος και σύμμορφα με τα ανωτέρω, να συμπτύξει τη διάρκεια και να περιορίσει το βαθμό ανισορροπίας στα (διεθνή) ισοζύγια πληρωμών των μελών του.

Εν τέλει, το *σύστημα Bretton Woods*, με κύριο εργαλείο τη δομική διάρθρωση των συναλλαγματικών ισοτιμιών -για την επανεκκίνηση του διεθνούς εμπορίου και την παροχή γενικώς αποδεκτών και αξιόπιστων μέσων πληρωμής- επί της ουσίας βασιζόταν στο ΔΝΤ και στο γεγονός ότι οι χώρες που παρουσίαζαν οικονομικές δυσλειτουργίες δύναντο να αντιδράσουν διορθωτικά, εκμεταλλευόμενες τις παροχές και τις δυνατότητες δανεισμού μεταξύ τους και από το ΔΝΤ. Εξίσου όμως, εάν όχι περισσότερο, βασιζόταν στην τήρηση των κανόνων αυτού του πολυμερούς (πολύπλευρου) διακανονισμού, οργάνωσης και λειτουργίας του διεθνούς εμπορίου, από τα κράτη μέλη.

2.2.4. Λειτουργία του Συστήματος *Bretton Woods*

Η λειτουργία του συστήματος *Bretton Woods* -μέχρι περίπου το 1971 οπότε και κατέρρευσε- μπορεί να χωριστεί κατά γενική ομολογία σε τρεις περιόδους. Οι διαφοροποιήσεις στη βιβλιογραφία αφορούν κυρίως στον ακριβή χρονικό προσδιορισμό και περιορισμό της κάθε μίας εξ αυτών. Η παρούσα ανάλυση θα ακολουθήσει την κατάτμηση κατά Bordo. (Bordo, 1993) Ως εκ τούτου, οι τρεις περίοδοι λειτουργία του *συστήματος Bretton Woods* θεωρούνται η πρώτη ή αρχική περίοδος από το 1946 έως το 1958, η περίοδος κανονικής λειτουργίας από το 1959 έως το 1967 και η περίοδος της παρακμής που οδήγησε στην κατάρρευση του εν λόγω συστήματος από το 1968 έως το 1971: (Bordo, 1993, pp. 37-80)

α. 1946 – 1958. Το σύστημα που ξεκίνησε να λειτουργεί μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν πολύ διαφορετικό από το σύστημα που είχαν οραματιστεί να υλοποιήσουν οι αρχιτέκτονές του στο *Bretton Woods*. Η μετάβαση από τον πόλεμο στην ειρήνη διήρκεσε πολύ περισσότερο χρονικά και ήταν

σαφώς πολύ δυσκολότερη απ' ό,τι ήταν τότε αναμενόμενο (ως προσδοκία). Η πλήρης μετατρεψιμότητα των νομισμάτων, ακόμη και των μεγάλων βιομηχανικών χωρών, δεν ολοκληρώθηκε μέχρι το τέλος του 1958, ενώ το σύστημα λειτουργούσε θεωρητικά ήδη από το 1955. Τα δύο κύρια προβλήματα που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι χώρες μέτοχοι του συστήματος μέχρι την έναρξη λειτουργίας του ήταν ο μέχρι τότε σχεδόν αποκλειστικά διμερείς χαρακτήρας του διεθνούς εμπορίου (όπως έχει ήδη αναφερθεί ανωτέρω) και η έλλειψη δολαρίων: (Bordo, 1993, pp. 37-41)

(1) Ο Διμερής Χαρακτήρας Διεθνούς Εμπορίου. Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ως μεθεόρτιο αυτού και της οικονομικής αποστράγγισης που επέφερε, κανόνας ήταν ο θετικός κρατικός έλεγχος των συναλλαγματικών ισοτιμιών, καθώς και του (διεθνούς) εμπορίου εν γένει. Αυτό βέβαια ήταν αναμενόμενο, άλλωστε σύμφωνα με το άρθρο XIV⁷⁶ της συμφωνίας του Bretton Woods διατίθετο στα κράτη μία αορίστου διάρκειας μεταβατική περίοδος, μέχρι τη εφαρμογή και υλοποίηση των συμφωνηθέντων που αφορούσαν στην άρση του ως άνω θετικού κρατικού ελέγχου. Οι χώρες στο πλαίσιο αυτό, ξεκίνησαν να διαπραγματεύονται διμερείς συμφωνίες (πληρωμών) πρακτικά με κάθε εμπορικό εταίρο για την προστασία των ελλειμματικών αποθεματικών των Κεντρικών τους Τραπεζών, καθώς και γενικότερα των καταστραμμένων από τον πόλεμο οικονομιών τους. Οι διμερείς αυτές συμφωνίες αφορούσαν συνήθως σε άδειες και καθορισμένες ποσοστώσεις για εισαγωγές και εξαγωγές, καθώς και στην κατανομή του συναλλάγματος μέσω της κάθε Κεντρικής Τράπεζας, με εμπορικές τράπεζες να ενεργούν ως διαμεσολαβητές.

Η παγκόσμια οικονομία, άρχισε σύντομα μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου να δείχνει τα πρώτα εμφανή σημάδια ανάκαμψης. Η ανάπτυξη της οικονομίας και η μεταπολεμική ανοικοδόμηση οδήγησαν στην αυξημένη κίνηση κεφαλαίων (και συναλλάγματος) στο πλαίσιο των προαναφερθέντων (διμερών) συμφωνιών. Η ζήτηση σε αμερικανικά δολάρια άρχισε να αυξάνεται λοιπόν, λόγω της καίριας θέσης του νομίσματος, αλλά και της μετατρεψιμότητάς του σε χρυσό, μέσα και από τη συμφωνία στο Bretton

⁷⁶ 14

Woods. Αρχικά οι Η.Π.Α. κατέγραφαν πλεονάσματα στο ισοζύγιο πληρωμών με την Ευρώπη, αποτέλεσμα της φάσης ανοικοδόμησής της με τη αρωγή και συνδρομή του σχεδίου Marshall.⁷⁷ Τα πλεονάσματα αυτά διήρκησαν έως το 1950, οπότε οι οικονομίες των ευρωπαϊκών χωρών άρχισαν να σταθεροποιούνται. Το επόμενο διάστημα, τα πλεονάσματα αυτά εξανεμίστηκαν και τα ελλείματα στο αμερικανικό ισοζύγιο πληρωμών που εμφανίστηκαν μετά από την περίοδο αυτή, είχαν την αιτίαση τους, στη μεγάλη ροή αμερικανικών δολαρίων στις τότε αναπτυσσόμενες χώρες. Δημιουργώντας όμως επακόλουθα μία περαιτέρω αύξηση της ζήτησης του δολαρίου, η οποία παρουσιάζεται παρακάτω. (Gavranić & Miletić, 2015, p. 349)

(2) Η Έλλειψη Δολαρίων. Στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Η.Π.Α. κατείχαν τα δύο τρίτα των παγκοσμίων αποθεμάτων του (νομισματικού) χρυσού όπως αποτυπώνεται και στο Διάγραμμα 2. Η συσσώρευση τέτοιας ποσότητας χρυσού ήταν αποτέλεσμα και συνέπεια:

(α) Αφενός της υποτίμησης του δολαρίου το 1934, όταν η κυβέρνηση Roosevelt αύξησε την τιμή του χρυσού από 20,67 δολάρια στα 35 δολάρια ανά ουγκιά.

(β) Αφετέρου, των εισροών κεφαλαίων από την Ευρώπη προς τις Η.Π.Α., κυρίως κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι εισροές χρυσού (που συνεχίστηκαν) ήταν στο πλαίσιο της συγχρηματοδότησης των αμερικανικών (–συμμαχικών) πολεμικών εξόδων από τους Συμμάχους. Αποτέλεσμα αυτού ήταν, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ή εξάντληση των αποθεμάτων σε χρυσό και δολάρια της Ευρώπης (και της Ιαπωνίας), τα οποία είχαν ουσιαστικά ανακατανεμηθεί στις Η.Π.Α. Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών της Ευρώπης δε, έφτανε στο ύψους των 9 δισ. δολαρίων το 1947. Αντίστοιχα τόσο

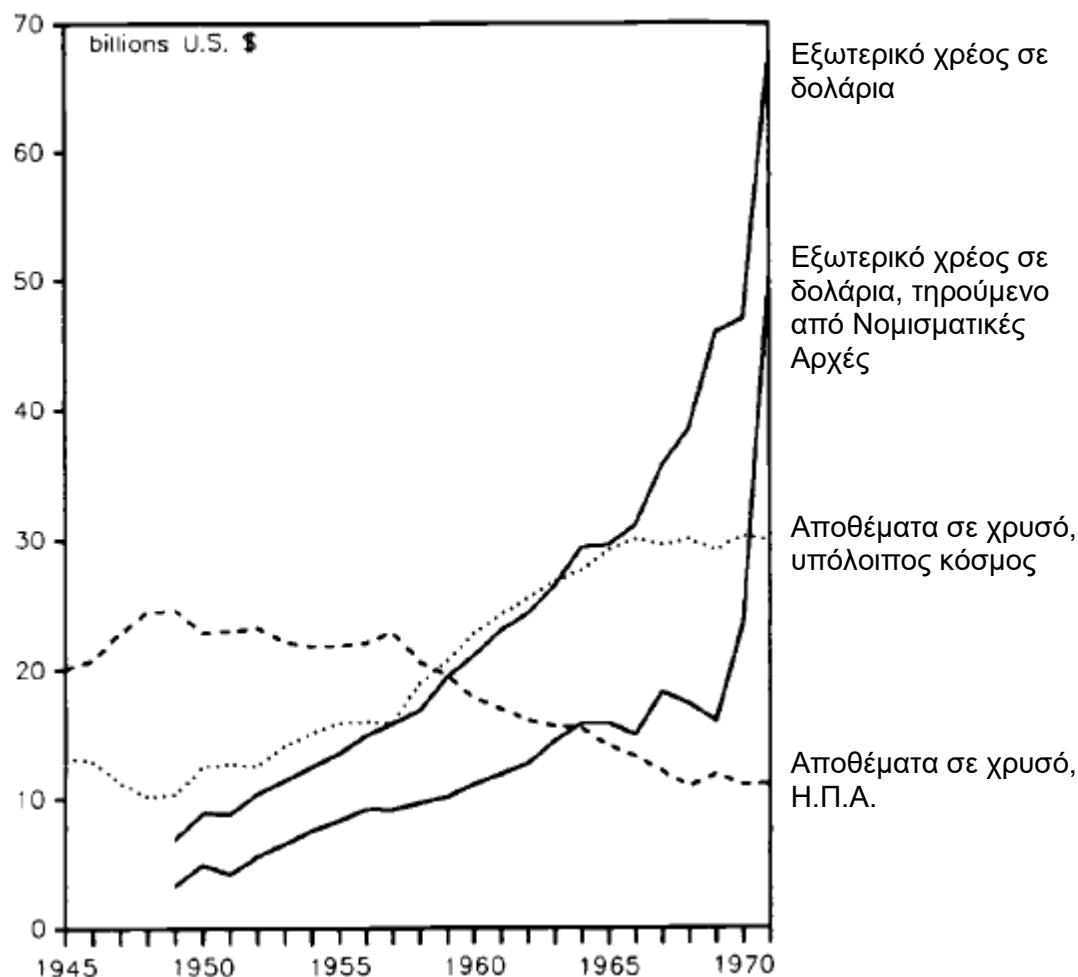
⁷⁷ Ως σχέδιο Marshall (Marshall Plan) χαρακτηρίζονται οι κινήσεις βοήθειας του Υπουργείου Εξωτερικών των Η.Π.Α., μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με σκοπό την ενίσχυση και υποβοήθηση της ανάπτυξης της κλονισμένης από τις πολεμικές επιχειρήσεις Ευρώπης. Το εν λόγω σχέδιο είχε ως περαιτέρω στόχο τον περιορισμό της εξάπλωσης ή και επικράτησης του κομμουνισμού στην Ευρώπη με την -δια μέσω του σχεδίου- εδραίωση της θέσης των Η.Π.Α. (Βικιπαίδεια, 2018)

περίπου ήταν και το πλεόνασμα των Η.Π.Α., οι οποίες ως η μόνη *λειτουργική* πλέον βιομηχανική χώρα είχαν αναλάβει ρόλο αντίστοιχο με εκείνον της πολεμικής περιόδου, καλύπτοντας (σχεδόν) το σύνολο της απαιτούμενης για την ανοικοδόμηση βιομηχανικής παραγωγής, εξαγάγωντας στην Ευρώπη. Βέβαια, η εκ των ανωτέρω αναμενόμενη έλλειψη σε δολάρια επιδεινώθηκε περαιτέρω από τις υπερεκτιμημένες επίσημες συναλλαγματικές ισοτιμίες των ευρωπαϊκών (βιομηχανικών) χωρών, όπως αυτές είχαν καθοριστεί το 1946. Το πρόβλημα, έγκειτο στο γεγονός ότι οι ισοτιμίες αυτές στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν όμοιες με αυτές που ίσχυαν προπολεμικά. Το σκεπτικό που οδήγησε σε αυτές τις ισοτιμίες ήταν ότι ο πληθωρισμός κατά τη διάρκεια του πολέμου αλλά και ο μεταπολεμικός πληθωρισμός, δεν διατάρασσαν εν γένει τη συνολική σχετική ανταγωνιστική θέση των ευρωπαϊκών χωρών απέναντι στις Η.Π.Α. Εκτίμηση, προφανώς (και εκ του αποτελέσματος) εσφαλμένη.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '50, αμφότερα τα προβλήματα είχαν επιλυθεί. Τα νομίσματα της Ευρωπαϊκής Δύσης είχαν πλέον αποκαταστήσει την ανταλλαξιμότητα / μετατρεψιμότητα τους και τα ισοζύγια τους παρουσίαζαν πλεονάσματα. Η επίλυση ήταν όμως μάλλον ακούσια και οφειλόταν τόσο στην πρόοδο του σχεδίου Marshall και στην εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Ένωση Πληρωμών (ΕΕΠ),⁷⁸ καθώς και στην μείωση της τιμής της βρετανικής λίρας και την τελική επικράτηση του δολαρίου ως παγκόσμιο μέσω πληρωμών. Το σχέδιο (Marshall) ενθάρρυνε την απελευθέρωση του ενδοευρωπαϊκού εμπορίου, χορηγώντας ενισχύσεις σε χώρες οι οποίες διέθεταν (διμερώς) πιστώσεις σε άλλες χώρες μέλη. Στη συνέχεια, ιδρύθηκε η ΕΕΠ το 1950, υπό την αιγίδα του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ και κατόπιν Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης ΟΟΣΑ), προετοιμάζοντας το έδαφος για τη μετάβαση από αυστηρά διμερείς σε εν γένει

⁷⁸ Η Ευρωπαϊκή Ένωση Πληρωμών (ΕΕΠ) – European Payments Union (EPU) «[...] ιδρύθηκε το 1950 από 18 κράτη μέλη του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ) [- European Economic Cooperation (OEEC), Ι.Σ.] (κατόπιν Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης ΟΟΣΑ - Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD), διαλύθηκε δε, το Δεκέμβριο του 1958 και αντικαταστάθηκε από την Ευρωπαϊκή Νομισματική Συμφωνία» - European Monetary Agreement (EMA). (European Union, 2018)

πολυμερείς (πολύπλευρους) διακανονισμούς οργάνωσης και λειτουργίας του διεθνούς εμπορίου και των οικονομικών σχέσεων.

Διάγραμμα 2: Αποθεματικά νομισματικού χρυσού και δολαρίων για τις Η.Π.Α. και για το λοιπό κόσμο. (Bordo, 1993, p. 39)

β. 1959 – 1967. Το 1959 και ενώ οι αρχικές δυσλειτουργίες είχαν αποκατασταθεί (προϊόντος του χρόνου), ουσιαστικά ξεκινούσε η περίοδος κανονικής λειτουργίας του συστήματος *Bretton Woods*. Τα κράτη παρενέβαιναν κατάλληλα στις αγορές συναλλάγματος ώστε να διατηρήσουν την ισοτιμία του νομίσματος τους, εντός του προβλεπόμενου ορίου του 1% και τα νομίσματά τους ήταν αγκιστρωμένα -καθώς έπρεπε- στο δολάριο (και έμμεσα στο χρυσό). Τα κύρια προβλήματα αυτής της περιόδου ήταν τα προβλήματα ρύθμισης των ισοζυγίων πληρωμών, τα προβλήματα ρευστότητας και τα προβλήματα εμπιστοσύνης, ως ακολούθως: (Bordo, 1993, pp. 49-51)

(1) Ρύθμιση Ισοζυγίων Πληρωμών. Κατά την εφαρμογή του (κλασικού) κανόνα του χρυσού, η όποια ρύθμιση ή προσαρμογή στο ισοζύγιο πληρωμών, εκτελείτο ουσιαστικά *αυτόματα* μέσω του *μηχανισμού* κατάλληλης μεταβολής των τιμών, με τη βοήθεια βραχυπρόθεσμων ροών κεφαλαίου. Όταν δεν ισχύει (δεν εφαρμόζεται) ο κανόνας του χρυσού, η όποια προσαρμογή πραγματοποιείται μέσω μεταβολής της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Κατά την εφαρμογή του *συστήματος Bretton Woods*, όπου οι συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι σχετικά αμετάβλητες, σε χώρες με ελλειμματικό ισοζύγιο πληρωμών, οι ανησυχίες για την τυχόν αύξηση της ανεργίας λόγω της προκύπτουσας ανελαστικότητας των μισθών, προκάλεσε συχνά καθυστερημένη εφαρμογή των απαραίτητων αποπληθωριστικών προσαρμογών· με αποτέλεσμα - σε συνδυασμό με του ελέγχους κεφαλαίων - να αναιρείται κάθε μορφή *αυτόματης* προσαρμογής. Κάποιας έκτασης προσαρμογή στο *σύστημα Bretton Woods*, μπορούσε (και έπρεπε) να πραγματοποιείται μέσω της μεταβολής εισοδημάτων και δαπανών σύμφωνα με το κεϋνσιανό μοντέλο και μέσω της κατάλληλης ανταπόκρισης (με ροή χρήματος) στις μεταβολές των αποθεματικών της Κεντρικής Τράπεζας. Ωστόσο, η πλήρης προσαρμογή στηριζόταν στην τυχόν εφαρμογή νομισματικών, δημοσιονομικών πολιτικών, πολιτικών εισοδήματος και σε εφαρμογή περιορισμών στο εμπόριο. Σαφώς, έσχατη λύση αποτελούσε η μεταβολή των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Το πρόβλημα ρύθμισης των ισοζυγίων πληρωμών των χωρών, στο σύστημα Bretton Woods, αποτέλεσε ουσιαστικά πρόβλημα εφαρμογής κατάλληλης οικονομικής πολιτικής, τόσο κατά μόνας, όσο και συνδυαστικά – συλλογικά. Περιελάμβανε δε, πέραν του προβλήματος ρύθμισης των ισοζυγίων πληρωμών των χωρών και τις ανακύπτουσες ανισοροπίες μεταξύ αυτών που ήταν πλεονασματικές και αυτών που ήταν ελλειμματικές.

(2) Ρευστότητα. Το πρόβλημα ρευστότητας στο *σύστημα Bretton Woods* ήταν ότι οι διάφορες πηγές ρευστότητας είτε δεν ήταν επαρκείς, είτε δεν ήταν (επαρκώς) αξιόπιστες για τη χρηματοδότηση της αύξησης και της ανάπτυξης τόσο της παραγωγής, όσο και του εμπορίου. Τα παγκόσμια αποθέματα νομισματικού χρυσού ήταν εν τέλει ανεπαρκή ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, το δικαίωμα άντλησης πόρων από το ΔΝΤ ήταν

περιορισμένο και η προσφορά αμερικανικών δολαρίων εξαρτιόταν από τρεις παράγοντες:

(α) Από την κατάσταση του αμερικανικού ισοζυγίου πληρωμών.

(β) Από τις κατά περίπτωση και περίσταση ακολουθούμενες κυβερνητικές πολιτικές.

(γ) Καθώς και από την κατά περίοδο και περίσταση εμπιστοσύνη των αγορών στις Η.Π.Α.

(3) Εμπιστοσύνη. Το πρόβλημα εμπιστοσύνης, όπως και στην περίοδο του μεσοπολέμου, συνέβαλε στη μετατόπιση της επιλογής των Κεντρικών (κυρίως) Τραπεζών -ως προς το μέσο- για αποθεματοποίηση. Η μετατόπιση αυτή συντελέστηκε από το δολάριο προς στο χρυσό. Ο λόγος εξαιτίας του οποίου άρχισε να φθίνει η εμπιστοσύνη προς το δολάριο, ήταν ότι οι εκκρεμείς υποχρεώσεις αποπληρωμής των διαφόρων χωρών σε δολάρια αυξάνονταν διαρκώς χωρίς να συντελείται αντίστοιχη αύξηση των αμερικανικών αποθεμάτων σε νομισματικό χρυσό. Αυξανόταν δε, με τον τρόπο αυτό και η εγγενής πιθανότητα να σημειωθεί *επιδρομή στην τράπεζα*. Κατ' ουσίαν πλέον, η πιθανότητα όλοι οι κάτοχοι δολαρίων να μπορούν να μετατρέψουν τα δολάρια τους σε χρυσό στην (προ)καθορισμένη σταθερή τιμή έφθινε.

Τα τρία ανωτέρω προβλήματα ήταν (όμως) αλληλένδετα. Διότι, όσο μεγαλύτερα τα αποθεματικά στο σύστημα, τόσο μικρότερο είναι το βάρος της προσαρμογής και της ρύθμισης στις ελλειμματικές χώρες, τόσο μεγαλύτερο στις πλεονασματικές χώρες, διότι, ανεξάρτητα από το πώς κατανομονται αρχικά τα αποθέματα, θα αναδιανεμηθούν τελικά στις πλεονασματικές χώρες. Αντιστρόφως, οι ελλειμματικές χώρες τείνουν να υποφέρουν περισσότερο από την έλλειψη ρευστότητας, ενώ όσο πιο κατάλληλος ο μηχανισμός προσαρμογής, τόσο λιγότερη ανάγκη για ρευστότητα (πλεονασματικές χώρες). Τέλος, καθώς αυξάνεται η ρευστότητα που παρέχεται από ένα αποθεματικό κέντρο

(μία Κεντρική Τράπεζα και στη συγκεκριμένη περίπτωση του δολαρίου, οι Η.Π.Α.), η εμπιστοσύνη τείνει να μειώνεται.

Κατά μία έννοια όμως, η διάκριση μεταξύ των προβλημάτων είναι ίσως τεχνητή. Διότι για τις Η.Π.Α. -ως βασική αποθεματική χώρα- τα θέματα προσαρμογής και εμπιστοσύνης ήταν στενά συνδεδεμένα, καθώς η συνεχής ανησυχία των Η.Π.Α. για τη εξισορρόπηση των ελλειμάτων του ισοζυγίου πληρωμών οδηγούσε σε κινήσεις που ο υπόλοιπος κόσμος ήταν δυνατό να αναγνώσει ως απειλή για τα από τις Η.Π.Α. τηρούμενα αποθέματα χρυσού. Πράγματι, το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών των Η.Π.Α. παρείχε μεν αυξημένη ρευστότητα στον υπόλοιπο κόσμο αλλά η αναγκαία προσαρμογή από τις Η.Π.Α., θα είχε ως αποτέλεσμα την απομείωση των διαθεσίμων αποθεμάτων (νομισματικού) χρυσού για το σύστημα.

Τα τρία αυτά συγκεκριμένα προβλήματα δεν θα προέκυπταν υπό ένα καθεστώς καθαρά ελεύθερα κυμαινόμενων ισοτιμιών, αλλά ούτε υπό ένα καθεστώς απολύτως σταθερών ισοτιμιών, όπως είναι ο (κλασικός) κανόνας χρυσού. Τα προβλήματα αυτά προέκυψαν επειδή το *σύστημα Bretton Woods* ενθάρρυνε τις χώρες να ακολουθήσουν ανεξάρτητες εγχώριες μακροοικονομικές πολιτικές και ελέγχους κεφαλαίου⁷⁹ για διατήρηση της ισοτιμίας τους στα επιθυμητά επίπεδα· αποτρέποντας -ουσιαστικά- κατ' αυτόν τον τρόπο, την (επιθυμητή) ολοκλήρωση των οικονομικών αγορών.⁸⁰ (Eichengreen, 1993, p. 626)

Τέλος, έως το 1968, το διεθνές νομισματικό σύστημα εξελίχθηκε τελικά πέρα από το μοντέλο που συμφωνήθηκε στο Bretton Woods. Ανταποκρινόμενο τόσο στην ανάπτυξη των χρηματοπιστωτικών αγορών όσο και στο πρόβλημα της εμπιστοσύνης, το σύστημα είχε εξελιχθεί σε *de facto* κανόνα *δολαρίου*.⁸¹ Βέβαια η μετατρεψιμότητα του δολαρίου σε χρυσό, εξακολουθούσε να διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο και να ισχύει, παρότι οι μεγάλες (βιομηχανικές) χώρες είχαν σιωπηρά συμφωνήσει να μην επιχειρήσουν να

⁷⁹ Capital Controls

⁸⁰ Financial market intergration

⁸¹ Κατά το *κανόνα χρυσού*.

μετατρέψουν τις εκκρεμείς υποχρεώσεις τους σε αμερικανικό νομισματικό χρυσό. Βέβαια, η απειλή να συμβεί κάτι τέτοιο, θα παρέμενε διαρκώς παρούσα.

Επιπλέον, καθώς και παρότι η Ιαπωνία και οι χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης κέρδιζαν σε οικονομική ισχύ σε σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, γίνονταν όλο και περισσότερο απρόθυμες να προσαρμόσουν τα πλεονάσματά τους αναπροσαρμόζοντας την ισοτιμία των νομισμάτων τους. Θεωρώντας και αναμένοντας ότι η όποια προσαρμογή απαιτείτο, πρέπει να αναληφθεί από τις Η.Π.Α.

Επίσης, είχε υποβαθμιστεί σταδιακά ο ρόλος του ΔΝΤ και το όλο σύστημα διοικείτο από τις Ηνωμένες Πολιτείες σε συνεργασία με τα άλλα μέλη του G10. Το ΔΝΤ εξακολουθούσε βέβαια να έχει ρόλο:

(1) Ως χώρος και forum επίλυσης διαφορών απόψεων σχετικά με τη νομισματική μεταρρύθμιση.

(2) Ως κέντρο πληροφόρησης.

(3) Ως κύρια εκπροσωπευτική φωνή για τις χώρες του κόσμου (εκτός από τις ανήκουσες στο G10).

(4) Ως σημαντικός συνεργάτης στα μεγάλα πακέτα οικονομικής βοήθειας που εκπορεύονταν των G10.

Εν ολίγοις, τα προβλήματα που σχεδιάστηκε για να αποφύγει το *σύστημα Bretton Woods* άρχισαν να επανεμφανίζονται. Η βασική διαφορά, ωστόσο, ήταν ότι το *σύστημα Bretton Woods* δεν ήταν τόσο πιθανό να προκαλέσει Ύφεση σαν αυτή του 1930, αλλά μάλλον μία έκρηξη πληθωρισμού.

γ. 1968 – 1971. Το 1968, το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα ακολουθούσε *de facto* τον *κανόνα του δολαρίου*. Το σύστημα αυτό διολίσθαινε διαρκώς προς την αστάθεια έως ότου κατέρρευσε τον Αύγουστο του 1971, μετά την ανακοίνωση των Η.Π.Α. ότι παραιτούνται της υποχρέωσης ανταλλαγής των δολαρίων με χρυσό στην τιμή των 35 δολαρίων ανά ουγκιά και την

υποτίμηση του δολαρίου που ακολούθησε. Η κατάρρευση και η αναγκαιότητα για τις Η.Π.Α. να υπαναχωρήσουν από τις αναληφθείσες υποχρεώσεις τους, προκλήθηκε από την αύξηση του παγκόσμιου πληθωρισμού, ως αποτέλεσμα της αύξησης του πληθωρισμού στις Η.Π.Α. Πριν από το 1968, ο πληθωρισμός στις Η.Π.Α. ήταν χαμηλότερος από εκείνον του σταθμισμένου μέσου πληθωρισμού των G7 (εξαιρουμένων των Η.Π.Α.) Η αύξηση ξεκίνησε 1964, με μια μικρή παύση το 1966-67. Εν τέλει το μέγεθος του πληθωρισμού κατέστησε ουσιαστικά αδύνατο για τις Η.Π.Α. να συνεχίσουν να έχουν την ικανότητα και δυνατότητα να ανταλλάσσουν τα δολάρια με χρυσό.

Αν μη τι άλλο, ήταν οι εγγενείς αντιφάσεις του *συστήματος του Bretton Woods* που οδήγησαν στην αποτυχία. Κατ' αρχάς, οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες δεν μπορούσαν να διατηρηθούν εφόσον οι συμμετέχουσες χώρες επιθυμούσαν να εφαρμόσουν ανεξάρτητες νομισματικές πολιτικές ενώ η συνολική μακροοικονομική τους ανάπτυξη εξελισσόταν διαφορετικά της μίας από την άλλη. Κατά δεύτερον, οι χώρες της συμφωνίας του Bretton Woods, δεν ήθελαν να εγκαταλείψουν ούτε την υποχρεωτική ανταλλαξιμότητα των νομισμάτων τους σε δολάρια και εν τέλει χρυσό, αλλά ούτε την ανεξαρτησία τους κατά τη χάραξη των μακροοικονομικών τους πολιτικών. Κατά τρίτον, εξίσου αντιφατικό ήταν το γεγονός ότι οι Η.Π.Α. θα έπρεπε συγχρόνως, ως η χώρα του κύριου αποθεματικού νομίσματος, να ακολουθήσει και να ασκήσει μία νομισματική και δημοσιονομική πολιτική με προσανατολισμό στη σταθερότητα, αλλά και να στηρίξει τη ρευστότητα της γοργά αναπτυσσόμενης παγκόσμιας οικονομίας. Οι ανωτέρω αντιφάσεις, τελικά αποδείχτηκαν ασυμβίβαστες και οδήγησαν στην αποτυχία. (Sautter, 2012)

2.2.5. Ο Απόηχος του Συστήματος Bretton Woods

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, δεν υπάρχει πλέον ένα ενιαίο σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Ωστόσο, κάποια μέρη της συμφωνίας του Bretton Woods παραμένουν σε ισχύ, με ποικίλους τρόπους και μορφές. Βέβαια, ο κεντρικός της έλεγχος στην οργάνωση των διεθνών νομισματικών σχέσεων δεν ρυθμίζεται πλέον από τις αρχές της συμφωνίας αυτής. Τα ανωτέρω, είναι αποτέλεσμα της εγγενούς δυναμικής της (περαιτέρω)

νομισματικής φιλελευθεροποίησης που είχε ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1970. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού αποτελούν (μεταξύ πολλών άλλων) τα ακόλουθα: (Sautter, 2012)

α. Το 1986, η βρετανική κυβέρνηση ήρε αριθμό σημαντικών περιορισμών κατά τις χρηματιστηριακές συναλλαγές, οδηγώντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην καθιέρωση του Λονδίνου ως διεθνές χρηματιστηριακό κέντρο.

β. Το 1999, η κυβέρνηση των ΗΠΑ κατάργησε τον νόμο Glass-Steagall της δεκαετίας του 1930, ο οποίος απαγόρευε στις τράπεζες να ασκούν ταυτόχρονα τραπεζικές και χρηματιστηριακές δραστηριότητες. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η απελευθέρωση της αγοράς ανάμεσα σε τράπεζες⁸² και εταιρίες χρηματιστηριακές και ασφαλιστικές, και εν τέλει η άρση των περιορισμών στους αλληλοσυσχετισμούς αυτών.

γ. Το 2001, η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς των Η.Π.Α. επέτρεψε την, ελεγχόμενη από ηλεκτρονικό υπολογιστή, υψηλής ταχύτητας διαπραγμάτευση τίτλων.

Ξεκίνησε λοιπόν μία νέα εποχή, όπου οι σταθεροί κανόνες όπως ήταν αυτοί που είχαν θεσπιστεί στο Bretton Woods, δεν ήταν πλέον σε θέση να απορροφήσουν και να αποσβέσουν τις πιέσεις και τους κραδασμούς που δημιουργούσε η αυξανόμενη ελεύθερη και ανεξάρτητη αγορά. Μετά λοιπόν την απελευθέρωση των ισοτιμιών αναπτύχθηκαν οι λεγόμενες ευρωπαϊκές,⁸³ οι οποίες επέτρεπαν στους κατόχους δολαρίων να επενδύσουν τα χρήματά τους (με ευνοϊκούς όρους) στην Ευρώπη. Η αυξανόμενη ρευστότητα των αγορών αυτών χρησιμοποιήθηκε ολοένα και περισσότερο από κυβερνήσεις, τράπεζες και εταιρείες και τελικά αποτέλεσε τη βάση της απελευθέρωσης (στη σημερινή της έκταση) των χρηματοπιστωτικών αγορών. Η αύξηση των διασυνοριακών ελευθεριών για τους επιχειρηματίες και τους επενδυτές (η νεοφιλελεύθερη οικονομική παγκοσμιοποίηση) συνοδευόταν αναπόφευκτα από την εξασθένηση της επιρροής τόσο της εθνικής νομοθεσίας όσο και της διακυβέρνησης. Οι

⁸² Τόσο τις εμπορικές όσο και τις επενδυτικές.

⁸³ Euro markets.

οικονομικές αυτονομίες των εθνικών κρατών, όπως διατυπώθηκαν στο Bretton Woods με σκοπό την ομαλοποίηση του παγκόσμιου εμπορίου, άρχισαν να καταρρέουν: Ως αποτέλεσμα, οι περιορισμοί στις κινήσεις κεφαλαίων μειώθηκαν σταδιακά, κατ' αρχάς από όλες τις χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Οι άμεσες επενδύσεις πέραν των κρατικών συνόρων αναπτύχθηκαν ολοένα και περισσότερο (όπου ήταν δυνατές) υπό την πίεση της επιχειρηματικής επέκτασης δημιουργώντας ένα νέο είδος ανταγωνισμού, αυτόν της τοποθεσίας. Την πορεία αυτή των χωρών της δύσης ακολούθησαν και οι χώρες του συμφώνου της Βαρσοβίας κατά (και μετά) τη δεκαετία του 1990. (Zeitler, 2016)

2.3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το σύστημα του *Bretton Woods*, δημιουργήθηκε από την ανάγκη να επανεκκινηθεί το διεθνές εμπόριο και να παρασχεθούν γενικώς αποδεκτά και αξιόπιστα μέσα (από)πληρωμής, διότι η μεγάλη ύφεση και ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος είχαν νεκρώσει σε μεγάλο βαθμό το διεθνές εμπόριο. Η διεθνής οικονομία οδηγήθηκε σε αυτήν την κατάσταση λόγω της κατάρρευσης του κανόνα του χρυσού, την εκτός ορίων διακύμανση των συναλλαγματικών ισοτιμιών, καθώς και εξαιτίας των διμερών (σε αντίθεση με τις πολυμερείς) συμφωνιών και διακανονισμών, που διέπταν την διεθνή οικονομία. Για να πετύχει την επανεκκίνηση του διεθνούς εμπορίου και την παροχή αξιόπιστων μέσων πληρωμής, το σύστημα *Bretton Woods* εισήγαγε ένα υβριδικό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών (το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως *κανόνας χρυσού-δολαρίου*), καθώς και το ΔΝΤ για να τον διαχειρίζεται. Παράλληλα όμως άφηνε στα κράτη (μέλη) τη δυνατότητα χάραξης ανεξάρτητων (κυρίαρχων) μακροοικονομικών πολιτικών. Τελικά, η εγγενής αντιφατικότητα όπως φάνηκε στην ως άνω ανάλυση των (κανονιστικών) μέτρων, είχε ως -εκ των υστέρων προβλέψιμο- αποτέλεσμα την βραχυβιότητα του συστήματος, που έπαψε να ισχύει, ως προς τους περισσότερους περιορισμούς και μέτρα του, το 1971.

Μετά το 1971, οι διεθνείς νομισματικές σχέσεις, βαθμιαία, κατευθύνονται όλο και περισσότερο από τις αγορές, και όλο και λιγότερο από τις

Κεντρικές Τράπεζες και τις κυβερνήσεις. Ενώ, μέχρι σήμερα, δεν υπάρχει ακόμη ένα διεθνώς δεσμευτικό κανονιστικό πλαίσιο που να ρυθμίζει τη λειτουργία των (ιδιωτικών) κεφαλαιαγορών. (Sautter, 2012)

Αυτό που πέτυχε το *σύστημα Bretton Woods*, με υψηλή εν τέλει απόδοση, είναι να πείσει ότι ο προστατευτισμός, ο μερκαντιλισμός ή ο νέο-μερκαντιλισμός, δεν αποτελούν λύση αλλά μάλλον αιτία των μεγάλων και διεθνών κρίσεων. Με άλλα λόγια το σύστημα Bretton Woods, κατέδειξε πειστικά ότι η ελεύθερη και πολυμερής οικονομία μπορεί να αναστρέψει, να επιβραδύνει ή τουλάχιστον να διαχειριστεί επερχόμενες κρίσεις. Η μεγάλη επιτυχία των οργανισμών και δομών παρακαταθήκης του Bretton Woods (ΔΝΤ, ΠΤ κ.λπ.) στην τελευταία κρίση, ήταν ο σημαίνοντας ρόλος τους και μερίδιό τους στην αποφυγή μίας νέας μεγάλης ύφεσης και στην αποφυγή της κατάρρευσης του πολυμερούς διεθνούς εμπορίου, με αποτέλεσμα η διεθνής οικονομία να ανακάμψει έγκαιρα (χωρίς να έχει περάσει από το στάδιο της μεγάλης ύφεσης). (Lin, 2010, pp. 8,9)

Τέλος, τονίζεται ότι κύριο χαρακτηριστικό του συστήματος Bretton Woods, ήταν η έννοια της κηδεμονίας ή της επικυριαρχίας (των Η.Π.Α.) που αυτό ουσιαστικά προϋπόθετε για τη λειτουργία του και ότι τελικά κατέρρευσε διότι ο επικυρίαρχος κηδεμόνας, δεν μπορούσε πλέον να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις που του υπαγόρευε η θέση του και που απαιτούνταν για να μπορεί να τη διατηρήσει. (Scheide, 1988, p. 68) Με αποτέλεσμα οι Η.Π.Α. να απεμπολήσουν τις υποχρεώσεις τους και η παγκόσμια οικονομία να αφηθεί να λειτουργήσει ελεύθερα με βάσεις τους (οργανισμούς) πυλώνες που έχτισε η ιστορική συνδιάσκεψη. Η έλλειψη κηδεμονίας οδήγησε κατά τα φαινόμενα σε (μερική τουλάχιστον) ασυδοσία και έφερε την κερδοσκοπία στα όρια της αισχροκέρδειας οδηγώντας την παγκόσμια οικονομία στην τελευταία κρίση. Είναι όμως αμφίβολο εάν -χωρίς τη μεσολάβηση κάποιου κοσμοϊστορικού επιπέδου συμβάντος- είναι δυνατόν να περιοριστεί η ελευθερία της παγκόσμιας οικονομίας εκ νέου στο επίπεδο κηδεμονίας, όπως είχε γίνει τη δεκαετία του 1950. Μια τυχόν επιστροφή στο *σύστημα του Bretton Woods* (που την πραγματεύεται και θα εξεταστεί αναλυτικά στο επόμενο Κεφάλαιο), θα είχε αποτέλεσμα η

παγκόσμια οικονομία να εξαρτάται εκ νέου από την αμερικανική πολιτική και η ιστορία πιθανότατα να επαναληφθεί. (Zeitler, 2016) Πολύ περισσότερο, που μέτρα όπως σταθερές ισοτιμίες, σήμερα θα είχαν μάλλον αρνητικές επιπτώσεις στο παγκόσμιο εμπόριο και θα οδηγούσαν σε περιορισμό του ή τουλάχιστον σε δυσχερέστερη (ή λιγότερη εύκολη) διεξαγωγή του. (Scheide, 1988, p. 71) Παρά ταύτα, κατά τη διάρκεια λειτουργίας του *συστήματος Bretton Woods*, δεν εμφανίστηκαν διεθνείς οικονομικές κρίσεις. Αντίθετα η παγκόσμια οικονομία ανέκαμψε, μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα, από τις επιπτώσεις τόσο της μεγάλης ύφεσης όσο και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μπήκε δυναμικά σε πορεία ανάπτυξης. Η ανάπτυξη αυτή αποτυπώνεται όχι μόνο στις οικονομικές στατιστικές αλλά και μέσω της τεχνολογικής έξαρσης από την περίοδο λειτουργίας του συστήματος και μετά, την δεκαετία του 1970. Επιπλέον, ακόμη και αν κάποιοι ισχυριστούν ότι η μη εμφάνιση σημαντικών κρίσεων μπορεί να ήταν τυχαία, είναι βέβαιο ότι η δομή του συστήματος δεν προκαλούσε κρίσεις και είναι επίσης βέβαιο ότι έθεσε τις βάσεις για την υγιή ανάκαμψη και εν συνεχεία ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας.

«Κι εσύ θα φερθείς γενναία, όταν έρθει η στιγμή. Γιατί αυτό θα σε προστάξει η συνείδηση σου. Αλλά τη στιγμή εκείνη θα την υποστείς, αν στη φέρει η τύχη. Δε θα τη δημιουργήσεις [...]» (Καραγάτσης, 2017)

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΕΝΑ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΥΠΟΥ BRETTON WOODS ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΠΟΤΡΟΠΗΣ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

3.1. ΓΕΝΙΚΑ

Η διεθνής οικονομία, έχοντας διανύσει περισσότερους από δύο αιώνες πορείας από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα οπότε και ο Alexander Hamilton επιτέλεσε την πρώτη διάσωση τραπεζών, έχει εξελιχθεί σε ένα εξαιρετικά πολυσύνθετο διαδίκτυομένο *σύστημα*. Τόσο πολυσύνθετο είναι αυτό το οικοδόμημα, που η έννοια του *συστήματος per se*, δεν καλύπτει πλήρως και σωστά τη λειτουργία του, διότι δεν υπάρχουν μονοσήμαντοι κανόνες, δικαιώματα και υποχρεώσεις, τα οποία θα ήταν απαραίτητα για τη σύσταση ενός πλήρους -εννοιολογικά- συστήματος. (Ocampo, 2016, pp. 21, 22) Στο πλαίσιο αυτό και καθώς η *τελευταία* κρίση την περίοδο 2007-2008 γινόταν ολοένα εντονότερη, πολλοί αναλυτές θεώρησαν ότι η κρίση αυτή θα μπορούσε να δημιουργήσει τις συνθήκες για ένα νέο *σύστημα*, για ένα νέο Bretton Woods. Ακόμη και πολιτικοί όπως ο γάλλος Πρόεδρος Nicolas Sarkozy και ο βρετανός Πρωθυπουργός Gordon Brown -κατά δηλώσεις τους στην πορεία της πρώτης διάσκεψης κορυφής των G20 τον Νοέμβριο του 2008- έδειχναν να τρέφουν ελπίδες ότι υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες για τη δημιουργία ενός νέου Bretton Woods. Η θεώρηση αυτή είναι κατανοητή, υπό το πρίσμα του σοκ που προκάλεσε η πρώτη, τόσο μεγάλη οικονομική κρίση μετά από τη *μεγάλη ύφεση*. Δημιουργήθηκε σχεδόν ανακλαστικά λοιπόν, η αντίληψη ότι απαιτείται κάτι αντίστοιχο με την τότε συνδιάσκεψη του Bretton Woods, που θα θέσει εκ νέου κανόνες που θα θέσπιζαν εμπνευσμένοι διαμορφωτές της πολιτικής δημιουργώντας εκ νέου ένα παγκόσμιο σύστημα οικονομική διακυβέρνησης. (Helleiner, 2010, p. 619) Βέβαια, η ως άνω ανακλαστική αντίδραση, που εκφράστηκε ως αποτέλεσμα της πρόθεσης αύξησης του βαθμού του ελέγχου επί του -τρόπον τινά- αυτεξούσιου

συστήματος της σύγχρονης οικονομικής διακυβέρνησης, μιας και με τα προβλήματα που αυτό δημιούργησε επέδρασε και πάνω στις χώρες τους.

Πέραν των τυχόν προθέσεων όμως, το σημαίνον ερώτημα που προκύπτει και τίθεται σε σχέση με τις ως άνω σκέψεις, είναι εάν η προσπάθεια και εντέλει δημιουργία ενός νέου συστήματος στο πρότυπο και τη λογική του συστήματος του Bretton Woods, θα ήταν εφικτή και εάν θα είχε την επιθυμητή επίδραση στη διεθνή οικονομία. Περαιτέρω και κυρίως, το ερώτημα είναι εάν ένα τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να απευθυνθεί θεραπευτικά στις αδυναμίες τις παγκόσμιας αγοράς αποτρέποντας μελλοντικές οικονομικές κρίσεις, ή τουλάχιστον τη διεθνοποίηση αυτών. Έχοντας λοιπόν, αναλυτικά παρουσιάσει την έννοια των οικονομικών κρίσεων και ιδιαίτερα των διεθνών οικονομικών κρίσεων στο 1^ο Κεφάλαιο και μετά από την παρουσίαση του συστήματος Bretton Woods και των συνιστωσών του στο 2^ο Κεφάλαιο, στο παρόν Κεφάλαιο θα εξεταστεί κατά πόσο ένα σύστημα παρόμοιο ή παρεμφερές με αυτό του Bretton Woods θα μπορούσε να είναι η απάντηση στην *τελευταία κρίση* ή σε κάποια επόμενη αντίστοιχη οικονομική κρίση και επιπλέον θα αναλυθεί κατά πόσο έναν τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να αποτρέψει τέτοιου είδους κρίσεις, περιορίζοντας τουλάχιστον τη διεθνοποίηση τους. Κατ' αρχάς στο Υποκεφάλαιο 3.2., θα παρουσιαστεί το *σύστημα* (λειτουργίας της διεθνούς οικονομίας) το οποίο προέκυψε μετά την κατάρρευση του *συστήματος Bretton Woods*, καθώς και πως αυτό εξελίχθηκε έως σήμερα. Ακολούθως στο Υποκεφάλαιο 3.3., θα εξεταστεί ποια χαρακτηριστικά αυτού του *συστήματος* σχετίζονται με τη δημιουργία (και για την ακρίβεια με τη αποφυγή και αποτροπή) κρίσεων και τη διεθνοποίηση αυτών και εάν κάποιοι κανόνες στο ύφος του Bretton Woods θα μπορούσαν να ακυρώσουν την επίδραση αυτών των χαρακτηριστικών. Τέλος στο Υποκεφάλαιο 3.4. θα παρουσιαστούν τα συμπεράσματα του Κεφαλαίου, που αποτελούν και τα γενικά συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

3.2. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ 1971

Η εξέλιξη του οικονομικού γίγνεσθαι από το 1971 και μετά, θα εξεταστεί και θα παρουσιαστεί σε δύο στάδια (Υποκεφάλαια). Το πρώτο αφορά στο ad hoc (ή de facto) σύστημα που λειτούργησε ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης του συστήματος Bretton Woods (3.2.1.) και συγκεκριμένα ως αποτέλεσμα της υπαναχώρησης των Η.Π.Α, από τις υποχρεώσεις που είχαν αναλάβει απέναντι στο σύστημα και στα μέλη αυτού. Το δεύτερο αφορά στη μετεξέλιξη του συστήματος, εν είδει παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης, στην μορφή που αυτό είχε όταν ξέσπασε η *τελευταία κρίση* (3.2.2.)

3.2.1. Το Διεθνές Οικονομικό Σύστημα Αμέσως μετά την Κατάρρευση του Συστήματος *Bretton Woods*

Η απότομη παύση του συστήματος του Bretton Woods, είχε ως αποτέλεσμα μία νέα τάξη πραγμάτων. Αυτή η νέα τάξη στα οικονομικά δρώμενα, χαρακτηρίστηκε ως ad hoc σύστημα και de facto σύστημα λόγω του τρόπου κατάληξης σε αυτό. Ad hoc, διότι ήταν αποτέλεσμα του μη προγραμματισμένου και μη θεμιτού γεγονότος της κατάρρευσης, ενώ de facto διότι επιβλήθηκε από τις περιστάσεις χωρίς κατ' αρχάς να υπάρχει δυνατότητα επέμβασης. Χαρακτηρίστηκε επίσης και ως μη σύστημα λόγω της εγγενούς έλλειψης προσχεδιασμένης δομής, κανόνων και υποχρεώσεων και δικαιωμάτων (όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω) για τους μετέχοντες. Ανεξάρτητα όμως από τη σημειολογική αξία της χρήσης του όρου *σύστημα*, η οποία δεν αποτελεί αντικείμενο εξέτασης εδώ, η διάδοχη κατάσταση το 1971 είχε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ως ακολούθως: (Ocampo, 2016, p. 21)

α. Αποθεματικά σε Δολάριο. Τα αποθεματικά (παγκοσμίως κατ' ουσίαν) βασίζονταν στο δολάριο, παρά την μη μετατρεψιμότητα του σε χρυσό. Το καταπιστευματικό αυτό δολάριο, παρέμενε βέβαια -κατ' αρχήν- ευάλωτο και εν τέλει ανοιχτό σε ανταγωνιστικά επιτόκια. Τα νομίσματα δεν αποσυνδέθηκαν ολοκληρωτικά από το χρυσό, ο οποίος διατήρησε την ιδιότητα του (αν και σε άλλη σαφώς μικρότερη κλίμακα) ως μέσο αποθεματοποίησης.

β. Ανεξάρτητος Καθορισμός Αξίας Εθνικού Νομίσματος. Η κάθε χώρα, διατηρούσε πλέον το δικαίωμα να καθορίζει ανεξάρτητα τον τρόπο με τον οποίο θα υπολογίζεται και θα εφαρμόζεται ή όποια τυχόν μεταβολή στην αξία του νομίσματος της. Με μόνη ίσως προϋπόθεση να αποφεύγει να χειραγωγεί τη συναλλαγματική της ισοτιμία. Βέβαια τι ακριβώς καθιστά *χειραγώγηση* της συναλλαγματικής ισοτιμίας, δεν είχε, ούτε έχει καθοριστεί σαφώς και οι γνώμες και οι απόψεις αποκλίνουν.

γ. Απελευθέρωση Ροών Κεφαλαίων. Τα κράτη ρύθμιζαν ελεύθερα και κατά το δοκούν τις ροές κεφαλαίων προς και από τη χώρα τους. Ακολουθώντας όμως σταδιακά την γενικότερη τάση για βαθμιαία απελευθέρωση των ροών αυτών.

δ. Κρατική Στήριξη Ισοζυγίου Πληρωμών. Αυξανόταν σταδιακά η κρατική στήριξη του ισοζυγίου πληρωμών και καταστρώνονταν πολυετή προγράμματα χρηματοδότησης. Οι πρόσθετοι πόροι δε, που απαιτούνται για τη χρηματοδότηση των μεγαλύτερων προγραμμάτων προέρχονταν από συνδυασμούς μέτρων και ποικιλόμορφων ρυθμίσεων δανειοληψίας.

ε. Απομάκρυνση από ΔΝΤ. Εμφανίστηκε ένας περιορισμένος μεν, υπαρκτός δε, συντονισμός των μακροοικονομικών πολιτικών των χωρών, κυρίως εκτός του πλαισίου του ΔΝΤ και ανεξάρτητα από αυτό.

Εν κατακλείδι, η κατάρρευση του *συστήματος Bretton Woods* είχε ως αποτέλεσμα, μετά την υπαναχώρηση των Η.Π.Α. και την απαγκίστρωση του δολαρίου από το χρυσό, να ατονήσει η όποια έννοια κηδεμονίας από τις Η.Π.Α. αλλά και εξάρτησης από τους θεσμούς που είχε εισαγάγει το σύστημα με τη συμφωνία που είχε υπογραφεί. Έχοντας όμως επανεκκινηθεί αποτελεσματικά η οικονομία μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ελήφθησαν σχεδόν αυτόματα μέτρα και αποφάσεις που ευνοούσαν την συνέχιση της εύρυθμης και εν γένει αναπτυξιακής λειτουργίας και πορείας της παγκόσμιας οικονομίας. Ως έμμεση αντίδραση ίσως, ή ως ανάγκη λόγω ωρίμανσης της παγκόσμιας οικονομίας υπήρξαν σαφής τάσεις και εν συνεχεία ενέργειες απελευθέρωσης των περιορισμών του εμπορίου και φιλελευθεροποίησης της παγκόσμιας αγοράς. Η

πορεία αυτή που τρόπον τινά υπαγορεύτηκε από την απότομη παύση του συστήματος του Bretton Woods, συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια προς ουσιαστικά την ίδια κατεύθυνση απολαμβάνοντας σταδιακά και την αρωγή των μετεξελισσόμενων θεσμών και οργανισμών του Bretton Woods. Κύρια θέση μεταξύ αυτών κατείχε (και συνεχίζει να κατέχει) το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

3.2.2. Το Διεθνές Οικονομικό Σύστημα Μέχρι Πριν από την Τελευταία Κρίση

Το κύριο γνώρισμα της παγκόσμιας οικονομίας και της χρηματοπιστωτικής αγοράς πριν την *τελευταία κρίση*, ήταν (και παραμένει) η ελευθερία και η μειωμένη δυνατότητα κρατικής παρέμβασης που τη διακρίνει. Η μία και μοναδική λέξη η οποία περιλαμβάνει όλη την ουσία και τις τάσεις εξέλιξης της οικονομίας όπως αυτή διαμορφωνόταν και εξελισσόταν μέχρι πριν την *τελευταία κρίση*, είναι η (οικονομική) *παγκοσμιοποίηση*. Παρότι η λέξη αυτή κινδυνεύει να αποτελέσει κλισέ, περικλείει με αρκετή ακρίβεια την πραγματικότητα. Η παγκοσμιοποίηση όμως δεν είναι μία απλή μονοσήμαντη έννοια. Αυτό οφείλεται στο τρόπο με τον οποίο αυτή εφαρμόζεται στην παγκόσμια οικονομία, ήτοι δεν πρόκειται για μία εξάπλωση και ομοιομορφοποίηση που περικλείει όλο και περισσότερα, όλο και περισσότερους, έως ότου να τα περικλείει όλα. Πρόκειται για κάτι (εντελώς) διαφορετικό, και συγκεκριμένα πρόκειται για μία αυξανόμενη περιπλοκή και διαδικτύωση της κάθε είδους και μορφής αλληλεξάρτησης. Η οικονομική αυτή *παγκοσμιοποίηση* καθοδηγείται, από τις ανάγκες του ιδιωτικού κυρίως τομέα. Ο Οργανισμός δε που όπου οι ανάγκες αυτές αποτυπώνονται και συστηματοποιούνται είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ).⁸⁴ Σκοπός του Οργανισμού αυτού είναι η περαιτέρω διευκόλυνση και απελευθέρωση της ανάπτυξης της ως άνω διαδικτύωσης με την «[...] ελαχιστοποίηση των εμποδίων και των φραγμών στις άμεσες ξένες επενδύσεις [...]» (Χατζηδημητρίου, 2003, σ. 284) ώστε τελικά (ιδανικά) να μην υπάρχουν φραγμοί και περιττοί περιορισμοί παρά μόνο κανόνες δίκαιης συμπεριφοράς στο διεθνές εμπόριο.⁸⁵

⁸⁴ World Trade Organization (WTO)

⁸⁵ fairplay

Ο όρος παγκοσμιοποίηση φαίνεται να εμφανίστηκε με τη σημερινή του έννοια, πρώτη φορά τη δεκαετία του 1980. Κατ' αρχήν, αναφερόταν στην αυξανόμενη παγκόσμια ανταλλαγή στον πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, ανθρωπιστικό και οικονομικό τομέα. Ωστόσο, λόγω της όλο και μεγαλύτερης απελευθέρωσης των αγορών και της δραματικής αύξησης του παγκόσμιου εμπορίου και κατ' επέκταση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών συνεπειών του, η έννοια του όρου περιορίζεται ουσιαστικά μέσα σε λίγα χρόνια στον οικονομικό τομέα. Στα μέσα δε, της δεκαετίας του 1990, όταν άρχισε η κριτική εξέταση των νεοφιλελεύθερων αρχών οικονομικής ανάπτυξης στο πλαίσιο αυτής της παγκοσμιοποίησης, χρησιμοποιήθηκε και ο όρος νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Οι οικονομολόγοι προσπαθούν εν γένει να αποφεύγουν την προσθήκη *νεοφιλελεύθερος* για να αποτρέψουν την πολιτική χροιά που αυτός προσδίδει σε μία καθαρά τεχνοκρατική υπόθεση. Παρόλα αυτά η έννοια είναι αποδεκτή ως ακριβής. (Zeitler, 2012) Άλλωστε οι πολιτικοί και ιδεολογικοί προσδιορισμοί χρωματίζουν τις εκφάνσεις της οικονομίας αλλά και χρωματίζονται από αυτές. Το Κεφάλαιο του Karl Marx και η εξέλιξη του μαρξισμού, αποτελεί ασφαλές παράδειγμα της αδιάρρηκτης σχέσης οικονομίας και πολιτικής.

Ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, κατ' αρχάς περιέχει το πρόθεμα *νέο* με σκοπό να διαφοροποιείται από την έννοια του οικονομικού φιλελευθερισμού που αποτελεί σαφώς ευρύτερη οικονομική έννοια και αποδίδεται στον Adam Smith. Πρόκειται (στο νεοφιλελευθερισμό) για μία στροφή απομάκρυνσης από τις κεϋνσιανές πολιτικές και προς την αποκαλούμενη *οικονομία της αγοράς*, που διατελέστηκε με απώτερο σκοπό να δοθεί νέα ώθηση στην οικονομία που φαινόταν να τελματώνει λόγω ενός συχνά υπέρογκου και αναποτελεσματικού (έως δυσλειτουργικού σε κάποιες περιπτώσεις) δημόσιου τομέα. Ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός προσεγγίζει την οικονομία με βάση τα συμφέροντα του ατόμου σε συνδυασμό και με προϋπόθεση την *απόλυτη* πίστη στο δυνατότητα αυτόματης προσαρμογής -μέσω του *laissez faire*- της αγοράς. Επιπλέον πρεσβεύει τη μείωση των αρμοδιοτήτων του κράτους σε οικονομικά θέματα και στον περιορισμό του σε ρόλο αυστηρά (αποκλειστικά) εποπτικό και ρυθμιστικό. Η διαφοροποίηση εν τέλει του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού από τον οικονομικό

φιλελευθερισμό, προκύπτει κυρίως (αν όχι αποκλειστικά) από τον στενό συσχετισμό του πρώτου με την παγκοσμιοποίηση. (Δρέλλιας, 2018)

Τελικά το διεθνές οικονομικό σύστημα μέχρι πριν την *τελευταία κρίση* μπορεί να περιγραφεί με μία φράση ως το σύστημα επικράτησης της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, όπου εφαρμόζεται το *laissez faire* με περιορισμένη έως ανύπαρκτη (επί της ουσίας και ως προς το αποτέλεσμα) την κρατική παρέμβαση. Το σύστημα αυτό οδήγησε στην τελευταία κρίση (με μαθηματική ακρίβεια, όπως φαίνεται εκ των υστέρων) και χρειάστηκε να καμφθούν οι αρχές του (που αφορούσαν στην αντίθεση στον κρατικό παρεμβατισμό) ώστε να διασωθεί η παγκόσμια οικονομία και να αποφευχθεί μία νέα μεγάλη ύφεση σαν αυτή του 1930.

3.3. ENA TYXON NEO BRETTON WOODS

Θεωρώντας ότι η έννοια της κηδεμονίας και της επικυριαρχίας που νωρίτερα (στο 2. Κεφάλαιο) αποδόθηκαν στο *σύστημα του Bretton Woods*, έρχονται σε αντιδιαστολή με το *laissez faire* του διεθνούς οικονομικού συστήματος μέχρι πριν την *τελευταία κρίση*, είναι λογική και εύλογη η απορία, εάν και μήπως, η λύση στα ποικίλα προβλήματα της παγκόσμιας οικονομίας δεν είναι τελικά ένα νέο Bretton Woods. Το ερώτημα αυτό πραγματεύεται το παρόν Υποκεφάλαιο συνδυάζοντας τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν από την αρχή έως εδώ και εξετάζοντας ποια χαρακτηριστικά του οικονομικού συστήματος πριν την τελευταία κρίση σχετίζονται με τη δημιουργία κρίσεων εν γένει και τη διεθνοποίηση αυτών και εάν κάποιοι κανόνες στο ύφος του Bretton Woods θα μπορούσαν να ακυρώσουν την επίδρασή τους.

3.3.1. Σταθερές ή Ευέλικτες Συναλλαγματικές Ισοτιμίες

Κατά κάποιους αναλυτές, ένα από τα κύρια πιθανόν διδάγματα από την περίοδο εφαρμογής του συστήματος του Bretton Woods, είναι το γεγονός ότι στη σύγχρονη οικονομία οι σταθερού τύπου (ή αγκιστρωμένες) συναλλαγματικές ισοτιμίες ανάμεσα σε *κυρίαρχες* χώρες, είναι μάλλον βραχύβιες. Ανεξάρτητα δε, από το πόσο καλά και προσεκτικά έχουν αυτές σχεδιαστεί και

εφαρμοστεί. Τονίζεται βέβαια το *κυρίαρχες* χώρες, με την έννοια ότι εάν τα κράτη είναι διατεθειμένα να μεταβιβάσουν μέρος της κυριαρχίας τους, όπως αυτό συνέβη στην ευρωπαϊκή νομισματική ένωση⁸⁶ τότε είναι (απ' ότι φαίνεται μέχρι τώρα) εφικτή η επιτυχής διατήρηση απόλυτα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, προφανώς με τη μορφή ενός κοινού νομίσματος όπως είναι το Ευρώ. Από την άλλη πλευρά όμως, είναι μάλλον απίθανο σε παγκόσμιο επίπεδο, χώρες όπως οι Η.Π.Α., η Κίνα, η Ιαπωνία ή ακόμη και η Γερμανία να αποδεχτούν μεταβίβαση και κατ' ουσίαν απώλεια της κυριαρχίας τους προς ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα τύπου Bretton Woods. Παρότι ένα τέτοιο σύστημα θα απαιτούσε σαφώς μικρότερες θυσίες και σε πολύ μικρότερο βαθμό απ' ότι στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης. Σε παγκόσμιο επίπεδο το *σύστημα του Bretton Woods* και η πορεία του αναδεικνύουν ως προσφορότερη την ανεξάρτητη επιδίωξη σταθερών οικονομικών πολιτικών από κάθε χώρα (ως μέθοδος λειτουργία του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος) απ' ότι την εφαρμογή μίας κοινής διαπλεγμένης παγκόσμιας οικονομικής πολιτικής. (Bordo, 1995, p. 322) Το πρώτο αποτυπώνεται στις ουσιαστικά ελεύθερα κυμαινόμενες (ευέλικτες) ισοτιμίες της σύγχρονης οικονομίας, ενώ το δεύτερο στις σταθερού τύπου συναλλαγματικές ισοτιμίες που εφαρμόστηκαν από το σύστημα του Bretton Woods.

α. Σύστημα Σταθερών Συναλλαγματικών Ισοτιμιών. Άλλωστε, σε ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών -ως προς το δολάριο ή στο ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα- η Κεντρική Τράπεζα της *ελλειμματικής* χώρας πουλά συναλλαγματικά αποθέματα και η νομισματική της βάση (χρήματα της κεντρικής τράπεζας) συρρικνώνεται. Το αντίθετο συμβαίνει εάν η κεντρική τράπεζα μιας *πλεονασματικής* χώρας συσσωρεύει συναλλαγματικά αποθέματα. Εφόσον η ελαστικότητα των τιμών των δαπανών είναι αρκετά υψηλή, αυτό τελικά αποκαθιστά την ισορροπία του ισοζυγίου πληρωμών και εν τέλει αποφεύγεται η κρίση. Ο μηχανισμός αυτός απαιτεί δύο προϋποθέσεις: την ύπαρξη αποθεματικού νομίσματος και την ευελιξία των τιμών. Για την ελλειμματική χώρα, η ευελιξία των τιμών συνεπάγεται *εσωτερική υποτίμηση*, η

⁸⁶ Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ)

οποία τελικά σημαίνει οδυνηρή (επί της ουσίας) μείωση των μισθών. (Kohler, 2012, pp. 16,17) Επιπλέον όμως, απαιτείται από την *πλεονασματική* χώρα να έχει τη διάθεση και πρόθεση να χρησιμοποιήσει τα πλεονάσματα της για την εξισορρόπηση και αποφυγή της κρίσης.

β. Σύστημα Ευέλικτων Συναλλαγματικών Ισοτιμιών. Ενώ σε ένα σύστημα ευέλικτων συναλλαγματικών ισοτιμιών, το εγχώριο τραπεζικό σύστημα αποκτά βραχυπρόθεσμες απαιτήσεις και ερείσματα σε ξένες χώρες. Αυτά τα απορρέουν σχεδόν αυτομάτως στο πλαίσιο των διασυνοριακών πληρωμών, εφόσον δεν υπάρχουν αυτόνομες εξαγωγές κεφαλαίου. Δεδομένου ότι η κεντρική τράπεζα αποφεύγει να ενεργεί, εναπόκειται στις τράπεζες να αποφασίσουν εάν θα κρατήσουν βραχυπρόθεσμες καταθέσεις και απαιτήσεις σε ξένα νομίσματα ή θα τις ανταλλάξουν με μακροπρόθεσμα περιουσιακά στοιχεία. (Schlesinger, 2012, p. 12) Μεταφέρεται κατ' αυτόν τον τρόπο η ευθύνη για εξισορρόπηση και αποφυγή της κρίσης από το κράτος στον ιδιωτικό τομέα.

Φαίνεται λοιπόν κατ' αρχήν, ότι ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών τύπου Bretton Woods, έχει ικανά περιοριστικές προϋποθέσεις για την ομαλή λειτουργία του. Επιπλέον, όπως άλλωστε αναφέρθηκε και στην αρχή του παρόντος Υποκεφαλαίου, μία επιστροφή στο Bretton Woods, θα επανάφερε μία εκ νέου επικυριαρχία και πολιτική εξάρτηση του υπολοίπου κόσμου από τις Η.Π.Α. και τις (οικονομικές και όχι μόνο) πολιτικές τους. Σε συνδυασμό δε, με το νεοφιλελεύθερο σύστημα λειτουργίας της οικονομίας, πέραν από τους κινδύνους της εξάρτησης από τις Η.Π.Α. υφίστανται και οι κερδοσκοπικοί κίνδυνοι που θα επιβουλεύονται τις αμερικανικές πολιτικές και θα μειώσουν την όποια πιθανότητα επιτυχίας θα μπορούσαν αυτές να έχουν. (Zeitler, 2016) Η αναλογία που το περιγράφει αυτό ακριβέστερα είναι αυτή του κρίκου στον οποίο αγκιστρώνεται ολόκληρο το σύστημα. Εάν ο κρίκος σπάσει καταρρέει όλο το σύστημα.⁸⁷

⁸⁷ Single point of failure.

3.3.2. Δυνατότητα Ανασκευής Αιτιών Διεθνοποίησης των Οικονομικών Κρίσεων

Παρόλες όμως αυτές τις θέσεις και τους πιθανούς κινδύνους που αυτές διατυπώνουν, το ερώτημα παραμένει: Θα μπορούσε ένα νέο Bretton Woods, να αποτρέψει τη διεθνοποίηση της επόμενης κρίσης; Ανακαλώντας τα αίτια της διεθνοποίησης των κρίσεων από το 1. Κεφάλαιο (στο Υποκεφάλαιο 1.5.) φαίνεται ότι αυτά θα μπορούσαν να ανασκευαστούν επί Bretton Woods. Συγκεκριμένα, είχε διαπιστωθεί ότι: (Claessens & Kose, 2013, p. 36)

α. Διεθνοποίηση των Οικονομικών Κρίσεων. Η διεθνοποίηση εν γένει των οικονομικών κρίσεων δείχνει να οφείλεται στη σύνθετη αλληλεξάρτηση των οικονομιών των χωρών και τελικά στην επιλογή για ελεύθερη και απρόσκοπτη διακίνηση κεφαλαίων και οικονομικών προϊόντων. Την ελεύθερη αυτή διακίνηση ένα σύστημα που ακολουθεί τη λογική του *συστήματος Bretton Woods* μπορεί να την ελέγξει και να την περιορίζει.

β. Φαινόμενο Ντόμινο. Η διαφοροποίηση των διεθνών, από τις εθνικές και περιφερειακές κρίσεις είναι στις συνέπειες και στην έκταση (του φαινομένου ντόμινο). Το φαινόμενο ντόμινο όμως, στο πλαίσιο ενός συστήματος θετικού ελέγχου τύπου Bretton Woods, δύναται να περιοριστεί.

γ. Επιλογή Παρέμβασης. Η πρόκληση δε, στο πλαίσιο της αποφυγής ή μετρίασης των διεθνών κρίσεων, είναι να επιλέξουν τα κράτη, οι συνασπισμοί, οι Οργανισμοί ή οι ιθύνοντες πότε και πώς να παρέμβουν. Υπό την (απαραίτητη) προϋπόθεση, να έχουν την (τουλάχιστον σιωπηλή) συγκατάθεση των σημαινόντων παραγόντων (κρατικών και μη) για να το πράξουν. Η ικανότητα και δυνατότητα παρέμβασης είναι de facto σε ένα σύστημα στα πρότυπα και σύμφωνα με το σκεπτικό του συστήματος Bretton Woods.

Επιπλέον στο πλαίσιο αυτό υπάρχουν και σύγχρονες προτάσεις που αφορούν σε θέματα και λύσεις που συζητήθηκαν στην συνδιάσκεψη του Bretton Woods και που εξ αιτίας της τυχόν υλοποιησιμότητας τους αλλά και λόγω διαφοροποίησης τους από την τότε αμερικανική άποψη, σε συνδυασμό με την αμερικανική υπεροχή (όπως αυτά παρουσιάστηκαν στο Υποκεφάλαιο 2.2.2.),

δεν εφαρμόστηκαν. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει η πρόταση ενός Κεϋνσιανής βαρύτητας Bretton Woods: Η πρόταση αυτή επαναφέρει την ιδέα του Bancor και του ICU, με τον ισχυρισμό ότι πέραν της μη πρόθεσης υλοποίησης της πρότασης του Keynes τότε, ένα επιπλέον πρόβλημα ήταν η αδυναμία υλοποίησης του Bancor. Σήμερα δε, η τεχνολογία επιτρέπει και δίνει τη δυνατότητα κατασκευής ενός ψηφιακού συναλλακτικού συστήματος (όπως είναι το Bitcoin) που θα έδινε νέα ώθηση στην κεϋνσιανή πρόταση για ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Βέβαια απαραίτητη προϋπόθεση είναι ένας (τύπου) Roosevelt που θα φέρει το κατάλληλο εκτόπισμα και τους σωστούς *παίκτες* στο τραπέζι της διαπραγμάτευσης. (Varoufakis, 2016) Δηλαδή απαιτείται κάποιος να πείσει αλλά και να επιβάλλει τρόπον τινά τη μεγάλη αυτή αλλαγή *υποχώρησης* από τον μοντέλο του νεοφιλελευθερισμού.

Η απάντηση λοιπόν στο αρχικό ερώτημα για την ικανότητα και δυνατότητα επίδρασης ενός νέου συστήματος τύπου Bretton Woods, αποτρεπτικά στην *τελευταία κρίση* και γενικότερα στις οικονομικές κρίσεις και στη διεθνοποίηση τους, είναι *κατ' αρχήν* και *κατ' αρχάς*: ναι. Υπό την προϋπόθεση ότι σε αυτό το νέο σύστημα θα διορθωνόταν η εγγενής αδυναμία που επέδειξε το *σύστημα Bretton Woods* στην (αυτόματη) ανακύκλωση των πλεονασμάτων (όπως παρουσιάστηκε στο Υποκεφάλαιο 2.2.4.):

Κατ' αρχήν, ναι, διότι επί της αρχής, σε αντίθεση με το νεοφιλελεύθερο σύστημα περιορισμένου κρατικού παρεμβατισμού, ένα σύστημα τύπου *συστήματος Bretton Woods* θα έχει τη ικανότητα και δυνατότητα να διατηρεί τον θετικό έλεγχο της κατάστασης περιορίζοντας κατά το δοκούν και κατά περίπτωση τις ροές των κεφαλαίων ή των συναλλαγών και ρυθμίζοντας κατάλληλα τις συναλλαγματικές ισοτιμίες με κάθε σημαίνουσα ένδειξη εμφάνισης προβλήματος που θα μπορούσε να απειλήσει την παγκόσμια οικονομία.

Κατ' αρχάς, ναι, διότι αρχικά και ενώ θα μπορούσε να δράσει θετικά στον έλεγχο των μελλοντικών κρίσεων, βραχυπρόθεσμα και μέχρι εμφανίσεως της επόμενης κρίσης, ο θετικός ως άνω έλεγχος θα είχε ως άμεσο σχεδόν (σε δεύτερο χρόνο) αποτέλεσμα τον περιορισμό των ευκαιριών κέρδους

(κερδοσκοπικού ή μη). Γεγονός που δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η οικονομία (της ελεύθερης αγοράς) αυτή καθ' εαυτή είναι σε θέση να επιτρέψει.

3.3.3. Ηθικό Έλλειμα του Συστήματος *Bretton Woods*

Τέλος, ο δρόμος προς την ελευθερία γενικότερα είναι η κατεύθυνση που οι άνθρωποι ακολουθούν σε ολόκληρη την ιστορία τους. Οπισθοχωρήσεις στην αέναη αυτή πορεία έχουν σημειωθεί μόνο μετά από κοσμοϊστορικής σημασίας και εμβέλειας περιστάσεις και γεγονότα. Ως εκ τούτου, και δεδομένου ότι η *τελευταία κρίση* έχει ήδη παρέλθει (για τον ανεπτυγμένο τουλάχιστον κόσμο) δεν μπορεί αυτή να θεωρηθεί κοσμοϊστορικής σημασίας συμβάν που θα επιτρέψει στο βωμό της ασφάλειας και εξασφάλισης από τυχόν επανάληψη του, να περιοριστεί η ελευθερία της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας.

Εν κατακλείδι λοιπόν, εκτιμάται ότι η επιστροφή σε μία αυστηρά δομημένη παγκόσμια οικονομία μεταβίβασης εθνικής κυριαρχίας σε παγκόσμιους υπερεθνικούς οργανισμούς ή σε κρατικές οντότητες οικονομικής κυριαρχίας, παρότι θα συνέβαλλε στην αποτροπή διεθνοποίησης των οικονομικών κρίσεων, δεν συνιστά βάσιμη πιθανότητα, διότι απουσιάζουν οι κατάλληλες γεωπολιτικές και οικονομικές συνθήκες.

3.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάλυση στην παρούσα εργασία είχε ως σκοπό την αναζήτηση και τον προσδιορισμό των παθογενειών που αθροιστικά μπορούν να οδηγήσουν στη διεθνοποίηση μίας οικονομικής κρίσης, καθώς και την κριτική αντιπαράβολή τους με του κανόνες λειτουργίας του *συστήματος Bretton Woods*. Όστε εν τέλει, να απαντηθεί το ερώτημα εάν το σύστημα του Bretton Woods ήταν ένα σύστημα διεθνούς οικονομικής διακυβέρνησης δυνάμενο να αποτρέπει τη διεθνοποίηση των οικονομικών κρίσεων. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα, όπως άλλωστε προκύπτει από το προηγούμενο Υποκεφάλαιο (3.3.) είναι ότι σαφώς το σύστημα Bretton Woods είχε τα απαραίτητα εχέγγυα να αποτρέπει τη διεθνοποίηση των κρίσεων (γενικότερα, άρα και την *τελευταία κρίση*), αλλά η δομή του έχει μορφή η οποία σαφώς μπορεί να χαρακτηριστεί

οπισθοδρομική σήμερα και ως εκ τούτου δεν μπορεί να εφαρμοστεί παρά μόνο σε περίπτωση που η εναλλακτική είναι ο οικονομικός Αρμαγεδδών. Άλλωστε, οι λόγοι που απέτρεπε τις κρίσεις το σύστημα Bretton Woods, υπήρξαν συγχρόνως και αίτια της κατάρρευσης του και εν τέλει η αντιστάθμιση αυτών, μετά την παύση του συστήματος αυτού το 1971, κατά τα φαινόμενα δεν έγινε με μέτρα που να προσδίδουν σταθερότητα και να συνεχίζουν να αποτρέπουν κρίσεις. Αυτό αποδεικνύεται από την εμφάνιση της *τελευταίας κρίσης*, ως αποτέλεσμα προβλημάτων που επωάζονταν από καιρό (φούσκες).

Περαιτέρω, στο πλαίσιο της διάσωσης της παγκόσμιας οικονομίας από την ανεξέλεγκτη εξέλιξη της *τελευταίας* κρίσης σε μία νέα *μεγάλη ύφεση*, είναι πλέον σαφές ότι εκείνοι που αποφάσισαν και επέβαλαν τα απαραίτητα μέτρα διάσωσης δεν ήταν σε καμία περίπτωση θιασώτες του *συστήματος Bretton Woods* και κεϋνσιανοί, αλλά μάλλον νεοφιλελεύθεροι. Δεν θέσπισαν μέτρα στο πνεύμα της μεικτής κηδεμονευόμενης οικονομίας και δεν ήταν η πίστη προς ένα τέτοιο μοντέλο που αποτέλεσε την κινητήριου τους δύναμη και τους ώθησε στα μέτρα αυτά. Στόχος ήταν τα μέτρα αυτά να αποσυρθούν όταν δεν θα ήταν πλέον απαραίτητα και αφού θα είχε διασωθεί η νεοφιλελεύθερη οικονομία να επιστρέψουν όλα στο *status quo ante* της *ελεύθερης αγοράς*. (Δουράκης, 2011, σ. 89) Σε καμία περίπτωση δεν επρόκειτο για μέτρα τα οποία έδειχναν προς Bretton Woods βελτιώνοντας τις παθητικότητες που οδήγησαν στην κατάρρευση του.

Τούτου λεχθέντος, κεντρικά και κύρια δομικά στοιχεία του συστήματος Bretton Woods, παραμένουν κυρίαρχης σημασίας και βαρύτητας στην αποτροπή και αποφυγή της διεθνοποίησης μελλοντικών κρίσεων. Είναι κυρίαρχης σημασίας η ευσταθής μετατρεψιμότητα των νομισμάτων και των αποθεματικών για το παγκόσμιο εμπόριο και την παγκόσμια οικονομία και είναι κυρίαρχης σημασίας ο ρόλος του ΔΝΤ (και της ΠΤ), ως ο Οργανισμός υπεύθυνος για την ευστάθεια αυτή, στη διατήρηση της ισορροπίας και της λειτουργικότητας της νεοφιλελεύθερης τάξης πραγμάτων.

Το κύριο όμως χαρακτηριστικό του *συστήματος Bretton Woods* όπως άλλωστε παρουσιάστηκε στο Υποκεφάλαιο 2.3., ήταν η έννοια της κηδεμονίας

και της επικυριαρχίας των Η.Π.Α. που από την δόμηση της ιδέας του συστήματος αυτού ήταν ουσιαστικά απαραίτητη για τη λειτουργία του. Επιπλέον, ότι τελικά κατέρρευσε όταν οι Η.Π.Α. δεν μπορούσαν πλέον να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους, που απαιτούνταν για να μπορεί το σύστημα να συνεχίσει να λειτουργεί, αποδεικνύει του λόγου το αληθές. Η απουσία κηδεμονίας μετά την κατάρρευση του συστήματος, οδήγησε κατά τα φαινόμενα στο νεοφιλελευθερισμό. Και η *τελευταία κρίση* είναι προφανώς προϊόν αυτού του νεοφιλελευθερισμού. Παρόλα αυτά, είναι μάλλον απίθανο χωρίς τη μεσολάβηση κάποιου κοσμοϊστορικού επιπέδου συμβάντος να υπάρξει υποχώρηση από τον νεοφιλελευθερισμό (προς πιο παρεμβατικά μοντέλα).

Από την άλλη πλευρά, στο τρέχον μη παρεμβατικό μοντέλο παγκόσμιας οικονομική διαχείρισης, η κύρια πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι κυβερνήσεις και οι σχετικοί οργανισμοί (κυρίως το ΔΝΤ), όπως άλλωστε παρουσιάστηκαν στο Υποκεφάλαιο 1.5., στην αποφυγή ή μετρίαση των οικονομικών κρίσεων, στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού, είναι να επιλέξουν πότε και πώς να παρέμβουν. Σχετικά με την *τελευταία κρίση*, η συναίνεση πριν από αυτή ήταν ότι η διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής έπρεπε μόνο να εξετάζει τις τιμές των περιουσιακών στοιχείων στο βαθμό που αυτές ήταν σχετικές με την πρόβλεψη των οικονομικών προοπτικών και του πληθωρισμού. Ωστόσο, η *τελευταία κρίση* κατέστησε σαφές ότι τόσο η χρηματοπιστωτική σταθερότητα όσο και η οικονομική δραστηριότητα ενδέχεται να επηρεαστούν από τις διακυμάνσεις των τιμών των περιουσιακών στοιχείων ανεξάρτητα από την άμεση ή βραχυπρόθεσμη επίδραση τους στον πληθωρισμό, και ως μέγεθος και παράγοντα ανεξάρτητο για τον καθορισμό της νομισματικής πολιτικής. Πως ακριβώς όμως θα πρέπει να επιδράσει και τη θα πρέπει να μεταβάλλει στη νομισματική πολιτική, είναι ένα σημείο το οποίο παραμένει θολό και ασαφές. Απαιτείται δε, περαιτέρω αναλυτική έρευνα και εμπειρική εργασία σε αυτά τα θέματα. Τα τρέχοντα μοντέλα συχνά περιορίζονται στον τρόπο που καταγράφουν οικονομικές τριβές. Είναι απαραίτητη μία πιο ρεαλιστική μοντελοποίηση των τρόπων με τους οποίους δημιουργείται η χρηματοπιστωτική αστάθεια. Περισσότερες πληροφορίες, συμπεριλαμβανομένων των εμπειρικών μελετών, είναι απαραίτητες για τη διαμόρφωση των *συνταγών* πολιτικής που να μπορούν να

προσαρμοστούν στις διαφορετικές συνθήκες όπως αυτές διαμορφώνονται. Μόνο με την πρόοδο στη μοντελοποίηση των χρηματοπιστωτικών κρίσεων, μπορεί κανείς να ελπίζει όχι μόνο να αποφύγει ορισμένα από αυτά τα επεισόδια και να προετοιμαστεί με αποδοτικότερες πολιτικές όταν συμβαίνουν, αλλά και να ελαχιστοποιήσει τις επιπτώσεις τους. (Claessens & Kose, 2013, pp. 36, 37) Σε αντίθετη περίπτωση η παγκόσμια οικονομία είναι με βεβαιότητα καταδικασμένη να *σοκάρεται* τακτικά από νέες, μεγάλες, αναπάντεχες κρίσεις που κάθε φορά, λόγω της αύξησης της παγκόσμιας οικονομικής αλληλεξάρτησης (συν τω χρόνω), θα απειλούν κάθε φορά όλο και περισσότερο να διεθνοποιηθούν.

Καταλήγοντας, ο νεοφιλελευθερισμός αποτρέπει και θέλει να αποφύγει την επανεμφάνιση συστημάτων κηδεμονίας τύπου Bretton Woods. Για να μπορεί να παρακολουθεί τις εξελίξεις το ΔΝΤ εξαπλώνει τα μέσα εποπτείας του και αναπτύσσει πρακτικές, ώστε να μπορεί έγκαιρα να αντιλαμβάνεται τα σημάδια των κρίσεων και τότε και κατά περίπτωση το ίδιο το ΔΝΤ σε συνδυασμό πιθανόν με κάποιες κυβερνήσεις ισχυρών κρατών να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα. Επιτρέποντας εκ των υστέρων στην οικονομία να επιστρέψει στους απελευθερωμένους ρυθμούς και πρακτικές μετά από την (επιτυχή) εφαρμογή των μέτρων μετριασμού του κινδύνου εμφάνισης της κρίσης ή του μετριασμού της ίδιας της κρίσης.

Ως εκ τούτου από τη μελέτη της βιβλιογραφίας αυτό που μένει τελικά είναι η διαμάχη των νεοφιλελεύθερων με τους *αντι-νεοφιλελευθερους*. Οι πρώτοι είναι το *status quo* και προκρίνουν μόνο διορθωτικές τυχόν ενέργειες, όποτε απαιτείται θεωρώντας ότι έτσι θα αποφεύγονται τα χειρότερα για τους περισσότερους (και τους σημαντικότερους). Οι δεύτεροι σχετικά ομοιόμορφα φαίνονται να λαμβάνουν μία πιο κεϋνσιανη προσέγγιση και να προκρίνουν μορφές κεντρικού (ή αποκεντρωμένου) παρεμβατισμού ποικίλης έντασης και βαρύτητας.

Εν κατακλείδι ένα σύστημα τύπου Bretton Woods θα μπορούσε να αποτρέψει μελλοντικές κρίσεις ή να περιορίζει την επίδραση τους, αλλά δεν αποτελεί λύση συμβατή με το τρόπο λειτουργία της παγκόσμιας αγοράς και

οικονομίας σήμερα, Η *τελευταία κρίση* δε, δεν ήταν (τελικά) οικονομικός Αρμαγεδδών, όπως ήταν η *μεγάλη ύφεση*, ώστε να προκαλέσει ριζικές αλλαγές όπως θα ήταν μία στροφή προς ένα σύστημα τύπου Bretton Woods.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι κρίσεις είναι αναπόφευκτες, η ελευθέρια διακίνησης (αγαθών και κεφαλαίων) και η παγκοσμιοποίηση θα προκαλέσουν στο μέλλον και άλλες μεγάλες κρίσεις που θα διεθνοποιηθούν. Η χρονικά και γεωγραφικά άτακτη -έστω και φαινομενικά- εμφάνιση των οικονομικών κρίσεων δημιουργεί σε περιόδους ευμάρειας την ψευδαίσθηση της ασφάλειας και ότι αυτά (οι κρίσεις) συνέβησαν *άλλοτε* ή συμβαίνουν σε *άλλους*. Απαιτείται λοιπόν, η εγκράτεια και η πειθαρχία, ώστε να θεσπιστούν κανόνες που έστω και περιορίζοντας μερικώς τα σημερινά κέρδη και τα ωφέληματα θα βοηθούν στη μείωση κατά το δυνατόν των κρίσεων ποσοτικά ή / και ποιοτικά στο μέλλον, αλλά κυρίως θα βοηθήσουν και θα συνδράμουν στον περιορισμό της διεθνοποίησης τους.

Επομένως, είναι σημαντικό να αντληθούν διδάγματα από την ιστορία της οικονομίας και της οικονομικής πολιτικής. Έτσι ώστε σύμφωνα με πανανθρώπινες αρχές της ελευθερίας, του αυτοπροσδιορισμού και της δημοκρατίας και με στόχο τη γενικότερη ευημερία και τη πρόνοια, να αποκρυσταλλωθεί μια πορεία οικονομική, που να προσανατολίζεται -ως προς το μέλλον- σύμφωνα με τον άνθρωπο. Επιπλέον η οικονομική ελευθερία πρέπει να διασφαλίζεται από μία επαρκώς δομημένη και οργανωμένη παγκόσμια οικονομία, η οποία να κατευθύνει και να εξασφαλίζει την πρόσβαση στους παραγωγικούς συντελεστές (εργατικό δυναμικό, φυσικούς πόρους και κεφάλαιο) με κοινωνικά και περιβαλλοντικά αποδεκτούς τρόπους. Ο οικονομικός αυτοπροσδιορισμός πρέπει να εξασφαλίζεται από μία εθνική οικονομική αυτονομία, ώστε να παρακινούνται τα οικονομικά υποκείμενα να επεκτείνονται αναπτυσσόμενα και μετεξελισσόμενα, ακόμη και πέραν των εθνικών συνόρων, αντί να συγκεντρώνουν το παραγωγικό τους κεφάλαιο. Περαιτέρω, οι διμερείς συναλλαγματικές ισοτιμίες πρέπει να εξουδετερώνουν τις φυσικές διαφορές παραγωγικότητας μεταξύ των χωρών, ώστε το εξωτερικό εμπόριο και ο εξωτερικός ανταγωνισμός, να βασίζονται σε σχετικά πλεονεκτήματα που αντανακλώνται στις τιμές, επιφέροντας ανάπτυξη και ευημερία. (Zeitler, 2016) Εν τέλει πρέπει να είναι σαφές και κατανοητό, ότι η οικονομία και ο τρόπος εξάσκησης και διαχείρισής

της, σχετίζεται άμεσα με τον άνθρωπο και επιδρά στη ζωή του και στην ποιότητα αυτής.

Η πορεία βέβαια της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας φαίνεται αυτή τη στιγμή να είναι θετική και αναπτυξιακή οδηγώντας στην ευημερία και την ευμάρεια. Το γεγονός που αποτελεί ένδειξη ευρωστίας της παγκόσμιας οικονομίας. Η παγκόσμια ανάπτυξη αξιολογείται στο 3,3% για το 2017, υψηλότερη απ' ό τι την τελευταία πενταετία. Στην ανάπτυξη αυτή συνέβαλλαν σχεδόν όλες οι μεγάλες οικονομίες, άλλωστε το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των Η.Π.Α., της Κίνας, της Ευρωζώνης και της Ιαπωνίας παρουσίασαν αύξηση το 2017. Η πρόβλεψη για το 2018, για την παγκόσμια οικονομία, είναι αυξημένη σε σχέση με το 2017. Αναμένεται αύξηση του ΑΕΠ κατά 3,4%. Το 2019, η αύξηση της παραγωγής είναι πιθανό να μειωθεί, κυρίως λόγω της αναμενόμενης αυξημένης αξιοποίησης / εκμετάλλευσης της παραγωγικής ικανότητας, στο 3,1%. (Sachverständigenrat, 2018, pp. 2-5) Η περιγραφόμενη ανάκαμψη συνοδεύεται από σημαντική ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου εν γένει, η οποία γίνεται αισθητή ως αναπτυξιακός παράγοντας καλυτέρευσης των συνθηκών μέχρι το επίπεδο και του νοικοκυριού.

Η (τυχόν πρόσκαιρη) όμως ανάπτυξη και ευημερία δεν αποτελεί εγγύηση αποτροπής ή αποφυγής της επόμενης κρίσης. Άλλωστε όλες οι μεγάλες κρίσεις εμφανίστηκαν μετά από περιόδους παρατεταμένης συνήθως ευημερίας. Κατά τη διάρκεια των περιόδων αυτών πίσω από την ευημερία αποκρύπτονται εξελίξεις οι οποίες ενισχύουν κάποιον ή κάποιους προβληματικούς δείκτες, μέχρις ότου το πρόβλημα να είναι εμφανέστερο από την ευημερία και να επιδρά πάνω σε αυτή· τότε ξαφνικά και απότομα υπάρχει κρίση. Για να μην δρουν ανεξέλεγκτα στο παρασκήνιο ζημιογόνοι παράγοντες απαιτούνται σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από το σύστημα, κανόνες και κανονιστικές διατάξεις ελέγχου, εποπτείας ή και παρέμβασης, ώστε η ευημερία να μην σπιλώνεται από την υποψία ότι υποθάλλει την επόμενη κρίση.

Παρότι όμως, η έλλειψη κανόνων μπορεί να αποβεί μοιραία δεν είναι οι κανόνες αυτοί καθαυτοί που δημιουργούν τις βάσεις για την επιτυχία, αλλά η ικανότητα προσαρμογής των κανόνων στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του

διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος. Η ιστορία δείχνει ότι λόγω της αυξημένης πολυπλοκότητας στο σύγχρονο, πολυδιάστατο και πολυσύνθετο διεθνές οικονομικό περιβάλλον, είναι πρακτικά αδύνατη η ακριβής πρόβλεψη των προβλημάτων που θα έρθουν, με αποτέλεσμα οι όποιες δράσεις μπορούν να ληφθούν να είναι δράσεις για την αντιμετώπιση συμπτωμάτων. Αυτό είναι άλλωστε που καθιστά τις οικονομικές κρίσεις ιστορικό κανόνα. Ως εκ τούτου και αφού υπάρχει σχετική ομοφωνία ότι στην τελευταία κρίση οδήγησε η ελευθερία που μετεξελίχθηκε σε ασυδοσία, πρέπει να ληφθούν μέτρα κατά αυτής της κατάχρησης και χωρίς ιδεολογικούς ή άλλους δογματισμούς και (εφόσον άμεσες και ριζικές αλλαγές δεν είναι εφικτές επί του μεγαθηρίου που είναι η παγκόσμια οικονομία) να τηρείται ετοιμότητα αναγνώρισης των συμπτωμάτων της επόμενης κρίσης τόσο έγκαιρα, ώστε αυτή να μην έχει την ευκαιρία να εξελιχθεί σε μία νέα διεθνή οικονομική κρίση.

Στη φύση δεν επιβιώνει το ισχυρότερο είδος, ούτε το πιο έξυπνο, αλλά εκείνο που μπορεί να προσαρμοστεί καλύτερα στις αλλαγές. (Darwin, 1993)

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Antczak, R. (2000). *Theoretical Aspects of Currency Crises - No. 0211*.
Warsaw: CASE - Center for Social and Economic Research.
Ανάκτηση Σεπτέμβριος 9, 2018, από
<https://www.files.ethz.ch/isn/138429/SA211.pdf>
- Bank for International Settlements, Commonwealth Secretariat, Eurostat,
International Monetary Fund, OECD, Paris Club Secretariat, . . . World
Bank. (2003). *The External Debt Statistics: Guide for Compilers and
Users*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση
Σεπτέμβριος 9, 2018, από
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/eds/eng/guide/index.htm>
- Bernanke, B. S. (1995, February). The Macroeconomics of the Great
Depression: A Comparative Approach. *Journal of Money, Credit, and
Banking*, 27(1). Ανάκτηση Σεπτέμβριος 12, 2018, από
<https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/bermac95.pdf>
- Bordo, M. D. (1993). The Bretton Woods International Monetary System: A
Historical Overview. Στο M. D. Bordo, B. Eichengreen, M. D. Bordo, &
B. Eichengreen (Επιμ.), *A Retrospective on the Bretton Woods
System: Lessons for International Monetary Reform* (σσ. 3-108).
Chicago: University of Chicago Press. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 18,
2018, από <http://www.nber.org/chapters/c6867>
- Bordo, M. D. (1995, January 6-8). Is There a Good Case for a New Bretton
Woods International Monetary System? *The American Economic
Review*, 85(2), σσ. 317-322. Ανάκτηση Ιούλιος 17, 2018, από
<http://www.jstor.org/stable/2117940>
- Boughton, J. (2013, November 9). Harry Dexter White and the History of
Bretton Woods. *Institute for New Economic Thinking*. Ανάκτηση
Σεπτέμβριος 24, 2018, από
<https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/harry-dexter-white-and-the-history-of-bretton-woods>

- Claessens, S., & Kose, M. A. (2013). *Financial Crises: Explanations, Types, and Implications*. International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 5, 2018, από https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-full-text-pdf/external/pubs/ft/wp/2013/_wp1328.ashx
- Darwin, C. (1993). *The Origin Of Species*. New York: Modern Library.
- Directorate-General for Economic and Financial Affairs. (2009). *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. Ανάκτηση Αύγουστος 23, 2016, από European Commission - Economic and Financial Affairs:
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2009/index_en.htm
- Eichengreen, B. (1993). Epilogue: Three Perspectives on the Bretton Woods System. Στο M. D. Bordo, B. Eichengreen, M. D. Bordo, & B. Eichengreen (Επιμ.), *A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform* (σ. January). Chicago: University of Chicago Press. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 30, 2018, από <http://papers.nber.org/books/bord93-1>
- European Union. (2018). *Ευρωπαϊκή Ένωση Πληρωμών*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 30, 2018, από EuroVoc:
<http://eurovoc.europa.eu/drupal/?q=request&view=pt&termuri=http://eurovoc.europa.eu/198710&language=el>
- Financial Times. (χ.χ.). *Global Financial Crisis*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 4, 2018, από Financial Times: <http://lexicon.ft.com/term?term=global-financial-crisis>
- Frankel, J. A., & Rose, A. K. (1996). Currency crashes in emerging markets: An empirical treatment. *Journal of International Economics*(41), σσ. 351-366. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 7, 2018, από <http://www.cba.edu.kw/alshammari/econ%20511/Currency%20crashes%20in%20emerging%20markets%20%20An%20empirical%20treatment.pdf>

- Gächter, M., & Silgoner, M. (2017). *Themenblatt 6, Wirtschaftskrise – Finanzkrise – Schuldenfinanzierungskrise*. Eurologisch. Wien: Oesterreichische Nationalbank. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 5, 2018, από https://www.eurologisch.at/dam/jcr:440b6fc9-7ff2-4274-b158-ab06ffad6edf/themenblatt%206_wirtschaftskrise_finanzkrise_schuldenkrise.pdf
- Gavranić, K., & Miletić, D. (2015). Rise and Fall of Bretton Woods. *Economy & Business Journal*, 9(1), σσ. 342-352. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 24, 2018, από <https://www.scientific-publications.net/get/1000012/1440159381564567.pdf>
- Glick, R., & Hutchison, M. (2011). *Currency Crises*. San Francisco: Federal Reserve Bank of San Francisco. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 7, 2018, από <https://www.frbsf.org/economic-research/files/wp11-22bk.pdf>
- Helleiner, E. (2010, May). A Bretton Woods Moment? The 2007-2008 Crisis and the Future of Global Finance. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 86(3), σσ. 619-636. Ανάκτηση Οκτώβριος 24, 2018, από <https://www.jstor.org/stable/40664271>
- IGI Global. (χ.χ.). *What is Banking Crisis*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 7, 2018, από IGI Global - Disseminator of Knowledge: <https://www.igi-global.com/dictionary/early-warning-system-for-banking-crisis/51063>
- IMF. (1944, 2016). *International Monetary Fund Articles of Agreement*. Bretton Woods. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 25, 2018, από <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/pdf/aa.pdf>
- IMF. (2010). *Το ΔΝΤ με μία ματιά*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Οκτώβριος 20, 2018, από <https://www.imf.org/external/lang/Greek/np/exr/facts/glanceg.htm>
- IMF. (2017). *List of Members*. Washington: International Monetary Fund. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 28, 2018, από <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/memdate.htm>

- International Monetary Fund. (1998). *Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability. In World Economic Outlook (Chapter IV)*. Washington: IMF. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2018, από https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/weo/weo0598/pdf/_0598ch4pdf.ashx
- Iorgulescu, F. (2015). Investigating Contagion and Market Interdependence During the Global Financial Crisis. *CENTRAL EUROPEAN BUSINESS REVIEW*, 4, σσ. 31-39. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 5, 2018, από <https://cebr.vse.cz/pdfs/cbr/2015/02/05.pdf>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2011). *Power and Interdependence*. Cambridge: Pearson.
- Kohler, W. (2012, January). The Eurosystem in Times of Crisis. (H.-W. Sinn, Επιμ.) *Forum - The European Balance of Payments Crisis*, 13, σσ. 14-22. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2018, από <https://www.cesifo-group.de/DocDL/Forum-Sonderheft-Jan-2012.pdf>
- Komulainen, T. (1999). *Currency Crisis Theories – Some Explanations for the Russian Case*. Helsinki: Bank of Finland Institute for Economies in Transition (BOFIT). Ανάκτηση Σεπτέμβριος 16, 2018, από <https://pdfs.semanticscholar.org/0131/6a67aa1c295b2c69f0bfdb9d9cf623271454.pdf>
- Lin, J. (2010). The Global Crisis and the Bretton Woods Institutions. *The Rethinking Bretton Woods Project*. Washington: The World Bank. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 21, 2018, από <https://educationforjustice.org/resource/board-update-on-center-of-concern-and-education-for-justice/files/JL-Speech.pdf>
- Market Business News. (χ.χ.). *Global financial crisis*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 1, 2018, από MBN: <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/global-financial-crisis/>

- Mishkin, F. S. (1991, December). Anatomy of a Financial Crisis. *NBER Working Papers Series - Working Paper No. 3934*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 1, 2018, από <http://www.nber.org/papers/w3934.pdf>
- Nerozzi, S. (2011, October 8). From the Great Depression to Bretton Woods: Jacob Viner and international monetary stabilization (1930–1945). *The European Journal of the History of Economic Thought*, 18(1), σσ. 55-84. doi:10.1080/09672560903141167
- Nichant, R. (χ.χ.). *4 Different Types of Financial Crises*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2018, από Share your Essays: <http://www.shareyouressays.com/knowledge/4-different-types-of-financial-crises-banking-speculative-bubbles-international-wider-economic-crisis/114299>
- Obstfeld, M. (1983, April). Balance-of-payments Crises and Devaluation. *NBER Working Paper Series - Working Paper No. 1103*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2018, από <http://www.nber.org/papers/w1103.pdf>
- Ocampo, J. (2016). *A Brief History of the International Monetary System since Bretton Woods*. Helsinki: United Nations University - WIDER. Ανάκτηση Οκτώβριος 20, 2018, από <https://www.wider.unu.edu/publication/brief-history-international-monetary-system-bretton-woods>
- Panizza, U. (2008). Domestic and External Public Debt in Developing Countries. *United Nations Conference on Trade and Development Discussion Paper No. 188*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 9, 2018, από <http://ssrn.com/abstract=1147669>
- Rakickas, E., & Vasiliauskaite, A. (2012). Classification of Financial Crises and their Occurrence Frequency in Global Financial Markets. *Social Research*(4 (29)), σσ. 32-44. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 7, 2018, από http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/soc_tyrimai/2012_29/rakickas_vasiliauskaite.pdf

- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2011). *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton: Princeton University Press.
- Reserve Bank of Australia. (χ.χ.). *The Global Financial Crisis*. Sydney: Reserve Bank of Australia | Education.
- Sachverständigenrat. (2018). *Konjunkturprognose 2018 und 2019*. Wiesbaden: Sachverständigenrat. Ανάκτηση Οκτώβριος 21, 2018, από https://www.sachverstaendigenrat-wirtschaft.de/fileadmin/dateiablage/Konjunkturprognosen/2018/KonUpdate_2018_03_21.pdf
- Sahiti, A., Merovci, S., Konxheli, D., Sahiti, A., & Shala, A. (2013, May). Types of Financial Crisis. *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 2(12), σσ. 31-39. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 12, 2018, από <http://www.ajbms.org/articlepdf/3ajbms20132122751.pdf>
- Sautter, H. (2012, Januar 12). Das Bretton-Woods-System. *Bunderzentrale für Politische Bildung*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 19, 2018, από <http://www.bpb.de/politik/wirtschaft/finanzmaerkte/54851/bretton-woods-system?p=all>
- Scheide, J. (1988). Lehren aus dem Scheitern des Bretton-Woods-Systems. *Die Sechziger Jahre - Zeit des Wirtschaftspolitischen Umdenkens* (σσ. 53-71). Kiel: Institut für Weltwirtschaft. Ανάκτηση Οκτώβριος 21, 2018, από <https://d-nb.info/1128402491/34>
- Schlesinger, H. (2012, January). The Balance of Payments Tells Us the Truth. (H.-W. Sinn, Επιμ.) *Forum - The European Balance of Payments Crisis*, 13, σσ. 11-13. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2018, από <https://www.cesifo-group.de/DocDL/Forum-Sonderheft-Jan-2012.pdf>
- The Economist. (χ.χ.). *The Slumps that Shaped Modern Finance*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 11, 2018, από Essay · Financial Crises: <https://www.economist.com/news/essays/21600451-finance-not-merely-prone-crises-it-shaped-them-five-historical-crises-show-how-aspects-today-s-fina>

- Treasury Today. (2011, October). *Asian financial crisis*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 16, 2018, από treasury today - reasearch / insight / analysis: <http://treasurytoday.com/2011/10/the-bigger-picture-asian-financial-crisis>
- Varoufakis, Y. (2016, May 10). Für ein Bretton Woods 3.0. *Internationale Politik und Gesellschaft*. Ανάκτηση Οκτωβρίου 29, 2018, από <https://www.ipg-journal.de/schwerpunkt-des-monats/welchen-welthandel-wollen-wir/artikel/detail/fuer-ein-bretton-woods-30-1415/>
- von Petersdorff-Campen, W. (2012, July 21). Die große Krisengrafik. *Frankfurter Allgemeine*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 5, 2018, από http://www.faz.net/aktuell/finanzen/strategie-trends/finanzkrisen-die-grosse-krisengrafik-11827922-p2.html?printPagedArticle=true#pageIndex_1
- Wernicke, I. H. (2009). *Finanzkrise – Krise der amtlichen Statistik?* Ανάκτηση από edoc.vifapol: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2010/2317/pdf/84_Wernicke_Finanzkrise_28_4S_K.pdf
- Wikipedia. (2017, June 28). *Bancor*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 25, 2018, από <https://en.wikipedia.org/wiki/Bancor>
- Zeitler, G. (2012). Wirtschaftliche Globalisierung. *Promoting Sustainable Economics*. Ανάκτηση Οκτώβριος 27, 2018, από <https://gerdzeitler.wordpress.com/wirtschaftliche-globalisierung/>
- Zeitler, G. (2016). Bretton-Woods-System. *Promoting Sustainable Economics*. Ανάκτηση Οκτώβριος 20, 2018, από <https://gerdzeitler.wordpress.com/bretton-woods-system-deutsch/>
- Βικιπαίδεια. (2018, Ιούνιος 19). *Σχέδιο Μάρσαλ*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 29, 2018, από https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF_%CE%9C%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B1%CE%BB

- Δουράκης, Γ. (2011). Παγκόσμια Οικονομική Κρίση και Οικονομικές Πολιτικές: Επιστροφή του John Maynard Keynes;. *Παγκόσμια Κρίση και Οικονομικές Πολιτικές* (σσ. 71-93). Θεσσαλονίκη: Τμήμα Εκδόσεων ΑΤΕ Θεσσαλονίκης. Ανάκτηση Οκτώβριος 29, 2018, από http://www.eoth.eu/wp-content/uploads/2015/12/Praktika_Sinedriou_6_4_2011.pdf#page=71
- Δρέλλιας, Ε. (2018, Μάρτιος 8). Οικονομικός Φιλελευθερισμός Vs Νεοφιλελευθερισμός. *Power Politics*. Ανάκτηση Οκτωβρίου 27, 2018, από <https://powerpolitics.eu/%CE%B5%CF%85%CE%AC%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%B4%CF%81%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CF%82-11-02-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%86%CE%B9%CE%BB/>
- Καραγάτσης, Μ. (2017). *Βασίλης Λάσκος*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Καραμούζης, Ν. (2009, Δεκέμβριος). Ομιλία στην Ημερίδα του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων με θέμα: «Από την Κρίση του 1929 στην Κρίση του 2009», Αθήνα 12/11/2009. *ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ & ΑΓΟΡΕΣ, IV(8)*, σσ. 10-18. Ανάκτηση Αύγουστος 30, 2018, από <https://www.eurobank.gr/Uploads/Reports/EconomyMarketsIV8.pdf>
- Καραμπελιάς, Κ. (2015). *Παγκόσμιες Οικονομικές Κρίσεις: Πορεία και Συγκρίσεις*. Θεσσαλονίκη: ΠΑΜΑΚ.
- Κότιος, Ά. (2016, Ιούνιος). *Πληθωρισμός*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2018, από Πανεπιστήμιο Πειραιώς: <https://www.des.unipi.gr/wp-content/uploads/2016/06/%CE%A0%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3.doc>
- Κότιος, Ά., & Παυλίδης, Γ. (2012). *Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις*. Αθήνα: Rosili.

- Κουσκουβέλης, Η. (1997). *Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση*.
Αθήνα: Παπαζήση ΑΕΒΕ.
- Κουφάρης, Γ. (2010, Ιανουάριος-Φεβρουάριος). Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές. *Περιοδικό Χρήμα*.
- Τερζάκης, Ά. (1963). Τα παιδιά με τα κλωνάρια. Στο *Προσανατολισμός στον Αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις των Φίλων.
- Τρανός, Μ. (2012). *Asset-Backed Securities - Τιτλοποίηση*. Θεσσαλονίκη: ΠΑΜΑΚ. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 18, 2018, από <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/15174/3/TranosMichailMsc2012.pdf>
- Χατζηδημητρίου, Ι. Α. (2003). *Διεθνείς Επιχειρηματικές Δραστηριότητες*. Θεσσαλονίκη: ΑΝΙΚΟΥΛΑ.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ